HENRYK UŁASZYN

JĘZYK STAROCERKIEWNOSŁOWIAŃSKI

ZARYS GRAMATYKI. CWICZENIA. TEKSTY. SŁOWNIK.

LWÓW 1928
NAKŁAD I WŁASNOŚĆ K. S. JAKUBOWSKIEGO
SPÓŁKI Z OGR. ODP.

WSZYSTKIE PRAWA ZASTRZEŻONE

Z DRUKARNI UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W KRAKOWIE

PRZEDMOWA.

Do studjów teoretycznych nad językiem staro-cerkiewnosłowiańskim przystępowało się i przystępuje się u nas dotychczas bezpośrednio, a więc bez uprzedniej, bodaj minimalnej, znajomości praktycznej tego języka. A przecież racjonalnie na sprawę się zapatrując, studjum teoretyczne, naukowe danego języka poprzedzać winno uprzednie praktyczne opanowanie tego języka — oczywiście, pasywne, nie aktywne, i w pewnym tylko stopniu.

Właśnie niniejszy podręcznik ma czynić zadość tej potrzebie. Ma on być wstępnym krokiem do studjum naukowego. Jest więc on przeznaczony do przerobienia (zarys gramatyki oraz ćwiczenia i conajmniej część tekstów normalizowanych) już przed wstąpieniem do proseminarjum. Przeznaczony jest zatem do przerobienia domowego, do samouctwa.

Zgodnie z tym celem »Zarys gramatyki« ma dać orjentację w sferze t y p o w y c h zjawisk języka starocerkiewnosłowiańskiego, ujętych s t a t y c z n i e wzgl. s y n c h r o n i c z n i e. Dlatego też autor starał się o minimalną ilość przykładów, paradygmatów

i dlatego sporo zjawisk bardziej szczegółowych przesunął do ćwiczeń (por. »Wyjaśnienia« do »Ćwiczeń« i »Tekstów normalizowanych«), a nawet wprost do słownika (np. пекѫ || пьци i t. p.).

Zgodnie z wyżej określonym celem (»elementarny samouczek«) należało ćwiczenia odpowiednio ustopniować. Mamy tu więc ćwiczenia: »fonetyczne«, na odmianę imion i czasownika, oraz krótkie zdania do tłumaczenia i analizy form; ćwiczenia, ugrupowane dokoła pewnych tematów ze wskazaniem odpowiednich paragrafów gramatyki. Dopiero potem idą teksty normalizowane i nienormalizowane.

Teoretyczne studjum języka starocerkiewnosłowiańskiego na uniwersytecie ma przedewszystkiem znaczenie propedeutyczne: przez nie zdobywa się poniekąd »podstawę« do studjum naukowego wszystkich języków słowiańskich, więc oczywiście i polskiego. Język starocerkiewnosłowiański jest poniekąd surogatem prasłowiańskiego. Ale w tej fazie rozwojowej, w jakiej nam ów język przedstawiają przechowane zabytki, język ten przedstawia się dość różnobarwnie i to zarówno w kierunku poziomym, więc topograficznie, zależnie od przypuszczalnych miejsc powstawania odpisów, jak też i w kierunku pionowym, więc nawarstwieniowo-chronologicznym. Autor uważał więc za właściwe i pożądane podać ćwiczenia i część tekstów w postaci normalizowanej, i mianowicie normalizowanej z orjentacją połowy

IX wieku, ze zwróconem obliczem raczej w głąb wieków, z perspektywą prasłowiańską. Wszakże nie postępował bezwzględnie o ile dotyczy pewnych szczegółów: czynił więc tu i ówdzie pewne ustępstwa zarówno na korzyść przekazanych tekstów (np. por. niektóre formy вьсь), jak też kierując się pewnemi względami dydaktycznemi.

Ustępy, poświęcone »Wyjaśnieniom historycznym« (str. 22, 56 i 80), zawierają streszczenia tego, co winnoby być, mojem zdaniem, przedmiotem rozważań w proseminarjum.

Pewne powtarzania w gramatyce wynikają ze sposobu traktowania poszczególnych części gramatyki jako pewnych całości — w związku z ćwiczeniami — jak też z chęci podkreślenia pewnych, zdaniem autora, ważniejszych momentów dla początkującego i samouka.

W »Słowniku« przyjęto układ wyrazów grupowy (por. str. 123), aby ułatwić początkującemu przyzwyczajanie się do rozkładu wyrazów na części morfologiczne. Szukanie słówek wobec tego, oczywiście, pochłaniać musi więcej czasu, sprzyja jednak wczuwaniu się w skład morfologiczny wyrazów. Czasami jedno ze znaczeń w »słowniku« ujęte zostało w nawiasy: jest to znaczenie właściwe pewnemu określonemu miejscu tekstu (por. np. pod двизати, str. 129).

Od str. 48 zmieniono w drukarni czcionki cyrylickie: stare zamieniono nowemi o nieco innym

»stylu«. Stąd wynikła konieczność powtórnego podania abecadła cyrylickiego na str. 122 (przed »słownikiem«).

Jeszcze słówko dla samouka co do korzystania z podręcznika. Przystępując do przerabiania gramatyki i ćwiczeń należy przedewszystkiem zaznajomić się z wyjaśnieniami podanemi na początku ćwiczeń (str. 87). Dodać tu jeszcze należy, że wyrazy, spotykane w gramatyce — bezwzględnie wszystkie od pierwszego napotkanego na początku — w miarę przerabianych paragrafów winny być wpisywane do odpowiedniego zeszytu wraz ze znaczeniem zaczerpniętem ze słownika. Różne sygnatury (por. str. XII) wskazują na pewne właściwości fonetyczne lub morfologiczne danego wyrazu, wzgl. wskazują na paradygmaty. Słownik ów więc jest zarazem indeksem do gramatyki (odsyłacze).

Poczuwam się do miłego obowiązku złożenia serdecznego podziękowania kochanemu koledze, Edwardowi Klichowi, za pomoc podczas korekty drukarskiej.

Lwów 1921 — Poznań 1927.

Autor

SPIS RZECZY.

Część pierwsza.

WSTĘP.

Str.

I. Język starocerkiewnosłowiański (§§ 1—2) 3
II. Pismo: głagolica i cyrylica (§ 3) 5
III. Zabytki języka starocerkiewnosłowiańskiego (§ 4) . . . 5

LITERY I GŁOSKI.

A. Pismo i wymowa (§§ 5—17) 8
I. Pismo (§§ 5—7) 8
II. Wymowa: wartości dźwiękowe liter (§§ 8—17) 11
    1. ѫ, ѧ — ѣ — и, і (§§ 9—11) 11
    2. ж, ч, ш, шт (щ) — ц, ѕ, с (§§ 12—14) 12
    3. ꙗ, ѥ, ю, ѭ, ѩ (§ 15) 12
    4. ъ, ь (§ 16) 13
    5. ръ, рь, лъ, ль (§ 17) 14
B. System fonetyczny (§§ 18—21) 15
I. samogłoski (§ 18) 15
II. Spółgłoski (§ 19) 15
III. Sylaba. Akcent (§§ 20—21) 16
C. System funkcjonalny (§§ 22—29) 16
I. Uwagi ogólne (§ 22) 16
II. Oboczności (wymiany) wokaliczne (§ 23) 17
III. Oboczności (wymiany) konsonantyczne (§§ 24—29) . . 18

Str.

1. Oboczności palatalne (§ 25) 18
2. Oboczności niepalatalne (§§ 26—29) 20
[a. Oboczności skombinowane (§ 27). b. Oboczności asymilacyjne wzgl. dysymilacyjne (§ 28). c. Oboczności zerowe (§ 29)] 20

D. **Wyjaśnienia historyczne** (§§ 30—32) 22
[Uwagi ogólne (§ 30). System samogłoskowy (§ 31). System spółgłoskowy (§ 32)] 22

DEKLINACJA.

A. **Uwagi ogólne** (§§ 33—39) 24
I. Rodzaj (fizjologiczny) rzeczowników. Końcówka G. sg. (§§ 34—35) 24
II. Temat. Oboczności (§§ 36—37) 25
III. Przypadki, liczby i rodzaj biologiczny (§ 38) 27
IV. Rodzaje odmiany imion (§ 39) 27

B. **Deklinacja rzeczownikowa** (§§ 40—59) 28
I. Deklinacja rzeczowników (§§ 40—54) 28
1. Deklinacja męsko-nijaka (§§ 41—43) 28
2. Deklinacja żeńska (§§ 44—46) 31
3. Deklinacja żeńsko-męska (§ 47) 33
4. Deklinacja męska (§ 48) 34
5. Deklinacja trzyrodzajowa (§§ 49—52) 35
6. Dalsze uwagi o deklinacji rzeczowników (§ 33—54) 39
[a. Wzajemne wpływy typów deklinacyjnych (§ 53). b. Rzeczowniki odmieniające się nieregularnie (§ 54)] 39
II. Deklinacja rzeczownikowa przymiotników, imiesłowów i liczebników (§§ 55—59) 41
1. Odmiana przymiotników (§§ 56—57) 41
2. Odmiana imiesłowów (§ 58) 43
3. Odmiana liczebników (§ 59) 45

C. **Deklinacja zaimkowa** (§§ 60—72) 46
I. Deklinacja zaimków (§§ 60—66) 46

Str.

1. Podział na deklinacje (§ 60) 46
2. Deklinacja zaimków osobowych i zwrotnego (§ 61) . 47
3. Deklinacja zaimków rodzajowych (§ 62—66) . . . 48
[a. Zaimki twardotematowe (§ 63). b. Zaimki miękkotematowe (§ 64). Odmiana zaimka вьсь (§ 65). Odmiana zaimków къто, чьто (§ 66)] 48

II. Deklinacja zaimkowa przymiotników, imiesłowów i liczebników (§§ 67—72) 51
1. Uwagi ogólne (§ 67) 51
2. Deklinacja liczebników юдинъ, дъва i in. (§ 68) . . 52
3. Deklinacja złożona przymiotników i liczebników (§§ 69 –70) 52
4. Deklinacja złożona stopnia wyższego przymiotników, oraz imiesłowów (§§ 77—72) 54

D. Wyjaśnienia historyczne (§§ 73—75) 55
[Geneza typów deklinacyjnych (§ 73). Geneza niektórych końcówek N. sg. (§ 74). Geneza niektórych innych końcówek przypadkowych (§ 75)] 55

KONJUGACJA

A. Uwagi wstępne (§§ 77—80) 57
I. Formy czasownikowe (§ 77) 58
II. Końcówki osobowe oraz bezokolicznika (§§ 78—80) . . 58
B. Temat ind. praesentis (§§ 81—84) 60
I. Indicativus praesentis (§§ 82—84) 61
1. Konjugacja pierwsza (§ 82) 61
2. Konjugacja druga (§ 83) 62
3. Konjugacja trzecia (§ 84) 63
II. Imperativus (§ 85) 63
C. Temat bezokolicznika (§§ 86 - 92) 64
Podział czasowników na klasy (§ 87) 65
Tablica wzajemnych odpowiedniości wygłosowych tematów: praesentis i infinitivi 68

Str.

I. **Aoryst** (§§ 88—91) 69
1. Aoryst asygmatyczny (§ 89) 70
2. Aoryst sygmatyczny I (krótki) (§ 90) 71
3. Aoryst sygmatyczny II (długi) (§ 91) 72
II. **Imperfectum** (§ 92) 73
D. **Imiesłowy (Participia)** (§§ 93—97) 73
1. Participium praesentis activi (§ 93) 73
2. Participium praesentis passivi (§ 94) 74
3. Participium praeteriti activi I (§ 95) 74
4. Participium praeteriti activi II (§ 96) 75
5. Participium praeteriti passivi (§ 97) 76
E. **Formy opisowe peryfrastyczne** (§§ 98—102) . . . 77
[Perfectum (§ 98). Plusquamperfectum (§ 99). Futurum (§ 100). Conditionalis (§ 101). Passivum (§ 102)] 77
F. **Czasowniki nieregularne** (§ 103) 78
G. **Wyjaśnienia historyczne** (§§ 104—105) 80
[Geneza trzech konjugacji stcsł. (§ 104). Geneza niektórych morfem czasownikowych (§ 105)] 80

ZE SKŁADNI.

Najważniejsze zjawiska składniowe (§ 106) 82

Część druga.

ĆWICZENIA.

Wstępne uwagi 87
Ćwiczenia 88
Klucz (do ćwiczeń) 97

TEKSTY.

Wstępne uwagi 101

Str.

A. Teksty normalizowane 101
Wyjaśnienia do tekstów 109
B. Teksty nienormalizowane 111
Wstępne wyjaśnienia 111
Teksty równoległe z kodeksów: Zografskiego i Marjańskiego 118
Rozwiązanie tekstów (normalizowane) 120

SŁOWNIK.

Abecadło cyrylickie oraz uwagi dotyczące słownika . 122
Słownik 123

Umowne znaki, skrócenia oraz niektóre terminy (indeks).

[ ] kursywa ujęta w klamry = transkrypcja fonetyczna.

· punkt pomiędzy literami u góry w transkrypcjach fonetycznych jest ostrzeżeniem przed wymową polską: nosówek (§ 9) lub pewnych spółgłosek (przed *i*, *ь*, § 14).

˳ pod spółgłoską oznacza jej zgłoskotwórczość (§ 17).

⁀ pod samogłoską oznacza jej niezgłoskotwórczość

– oznacza długość samogłoski.

˘ oznacza krótkość samogłoski (nie mieszać *ĕ* z *ě*!).

′ nad spółgłoską lub u góry obok (też ’) oznacza palatalność danej spółgłoski; przed samogłoską — palatalność poprzedzającej ją spółgłoski.

- tiré małe użyto zarówno do dzielenia sylab fonetycznych jak też i morfologicznych, t j. morfem (p.); przed wyrazem oznacza, że dany wyraz używa się tylko z prefiksami.

* przed wyrazami oznacza, iż są to postaci rekonstruowane wzgl. nie zaświadczone w zabytkach; po wyrazach (w Słowniku) — iż są to formy cerkiewnosłowiańskie (por. § 2).

⇐ dźwięk wzgl. forma, stojąca przed tym znakiem jest późniejszem stadjum rozwojowem dźwięku wzgl. formy po nim stojącej.

⇒ dźwięk wzgl. forma, stojąca przed tym znakiem jest wcześniejszem stadjum rozwojowem dźwięku lub formy stojącej po nim.

A. = accusativus, biernik.
act. = activum, strona czynna.
adi. = adiectivum, przymiotnik.
adv. = adverbium, przysłówek.
anaph. *p*. pron(omen).
aor. = aoristus, aoryst.
c. = cum, z.
coll. = collectivum, rzeczownik zbiorowy.
comp. = (gradus) comparativus, stopień wyższy.
coni. = coniunctio, spójnik.
D. = dativus, celownik.
du. = dualis, liczba podwójna.
f(em). = femininum, rodz. żeński.
G. = genetivus, dopełniacz.
grec. = grecki.
I. = instrumentalis, narzędnik.
ide. = indoeuropejski, praindoeuropejski.
imper. = imperativus, tryb rozkazujący, rozkaźnik.
ind. = indicativus, tryb oznajmujący.
infin. = infinitivus, tryb bezokoliczny, bezokolicznik.
iter. = iterativum, czasownik wielokrotny, częstotliwy (rodzaj czynności).
interi. = interiectio, wykrzyknik.
L. = locativus, miejscownik.
łac. = łaciński.
m(asc). = masculinum, rodzaj męski.
N. = nominativus, mianownik.
n(eutr). = neutrum, rodzaj nijaki.
num. = numerale, liczebnik; num. ord(inale) = liczebnik porządkowy.
ord *p*. num(erale).
p. = patrz.
p(art). = participium, imiesłów.
pass. = passivum, strona bierna.
pat. = patrz.
pl. = pluralis, liczba mnoga.
pl. tant. = plurale tantum, rzeczownik używany tylko w liczbie mnogiej.
por. = porównaj.
poss. = possessivum, przymiotnik wzgl. zaimek dzierżawczy.
praep. = praepositio, przyimek.
praes. = praesens, czas teraźniejszy.
praet. = praeteritum, czas przeszły.
pron. = pronomen, zaimek; pron. anaph(oricum) = zaimek anaforyczny, odnoszący się do wyrazu, wymienio-

nego w zdaniu poprzedniem.
rel. = (pron.) relativum, zaimek względny.
sg. = singularis, liczba pojedyncza.
stcsł. = starocerkiewnosłowiański.
subst. verb. = substantivum verbale, rzeczownik odczasownikowy.
suf. = sufiks, przyrostek, poboczna morfema słowotwórcza.
tem. = temat, osnowa (*p.* §§ 38, 81, 86).
V. = vocativus, wołacz.

---

alternacje por. §§ 22, 23.
indoeuropejski jęz. por. § 30.
morfema por. § 22.
oboczność por. §§ 22, 23.
praindoeuropejski język por. § 30.
prasłowiański jęz. por. § 30.
spółotwarte por. § 19.
supinum por. §§ 85; 106, 9.
wymiany por. §§ 22, 23.
zgłoskotwórczość por. § 17.

Corrigenda.

(Pierwsza cyfra oznacza stronicę, druga wiersz; jeśli liczony od dołu — drukowany kursywą).

6 — 9 : Sinaticum poprawić na: Sinaiticum

8 — *11* : нашь — нашь

11 — *11* : które — który

12 — *6* : polskiemu — mniej więcej polskiemu

13 — *16* : анћелъ — анћелъ

14 — *17* : t. j. — i mianowicie

15 — *5* : *ʒ(d͡ż) ć(t͡ś)* — *ʒ(d͡ż) ć(t͡ś)*

16 — *1* : *-ka* — *-ko*

17 — 2 : „piekę“ a „pieczesz“ — „mogę“ a „możesz“

17 — *13* : czy — mianowicie od tego czy

17 — *5* : I. sg. — I. pl.

19 — 8 : врьх-ж — врьх-ж [ǯ́]

19 — 14 : *kt, gt* — *k(t), g(t)*

19 — *15* : [*-l-ǫ*] — [*-l’-ǫ*]

23 — *14* : *u(n* — *u̯(u*

25 — *4* : rozszerzone — rozszerzane

32 — *3* : слогы — слоугы

44 — *9* : нес-жшт-емь — нес-жшт-емъ

45 — *3* : девать — десать

53 — 8 : новоу-ѭ (bis!) — новоу-ю (bis!)

50 — *9* : вьс-ѫ — вьс-ѫ || вьсѭ

54 — 13 : повѣѥ — новѣѥ

67 — *13* : вѣтъш-а-ти — ветъш-а-ти

70 — : paradygmat niezmiennotematowy: przed wszystkiemi formami z wyjątkiem form 2 i 3 sg. winny stać gwiazdki (por. str. XII).

100 — 5 : горнмъ — (горнмъ). Klamry w tem ćwiczeniu oznaczają, że danego participium nie tworzą czasowniki nieprzechodnie.

102 — *11* : ѥзеръ.... въламахѫ — ѥзеро.... въламахѫ.

106 — 11 : нмь — нмъ.

127 — : wstawić w słowniku po вътеръ: въстръгати p. тръгнѫти.

NB. Nie poprawialiśmy braku niekiedy łącznika ⁀ nad grupami št, žd w §§ 12, 20, 56; ani punktu „ostrzegawczego" (por. str. XII), którego brak w §§ 12, 13, 15, 25.₂, 45. Odłamuje się też czasami znak palatalności przy spółgłoskach u góry; czasami nie jest widoczne - (małe tiré); szersza przestrzeń między literami jest jego rekompensatą. Wogóle poprawiliśmy niedokładności najważniejsze.

Część pierwsza.

Wstęp. — Litery i głoski. — Deklinacja. — Konjugacja. — Najważniejsze zjawiska składniowe.

WSTĘP.

I. Język starocerkiewnosłowiański.

§ 1. Pod nazwą języka starocerkiewnosłowiańskiego (mniej ściśle: starobułgarskiego, starosłowiańskiego, starocerkiewnego, cerkiewnosłowiańskiego, por. § 2) rozumie się ten język słowiański, na który przedewszystkiem śś. Cyryl (Konstanty) i Metody przetłumaczyli około r. 860 ewangelje i księgi liturgiczne z oryginałów greckich. Jest to język południowosłowiański (§ 30) a mianowicie narzecze macedońskie języka bułgarskiego, jakiem mówiono w owym czasie w okolicach Salonik (Sołunia), skąd pochodzili śś. bracia Cyryl († 869) i Metody († 885), rodem wszakże Grecy.

Język ów znamy z szeregu zabytków (§ 4), będących odpisami owych, powstałych w drugiej połowie IX wieku. Odpisy, które posiadamy, pochodzą z końca X wieku oraz z wieku XI, dzieli je więc od epoki oryginałów, epoki cyrylometodejskiej, około 150—200 lat. Zrozumiałem jest, iż przepisywacze wprowadzali pewne zmiany właściwe ich językowi, a które powstały w wyżej wymienionym okresie czasu. W ten sposób w owych odpisach mamy pewną ilość form nowszych, oraz szereg niekonsenkwencyj pisowniowych; że jednak ów element młodszy nietrudno jest wydzielić — otrzymać możemy obraz języka słowiańskiego z epoki, do której nie sięgają najdawniejsze zabytki językowe innych narodów słowiańskich;

zabytki np. staropolskie są o pięć wieków późniejsze. W ten sposób język starocerkiewnosłowiański pośrednio dostarcza również niezmiernie cennych wskazówek i do poznania dokładniejszego dziejów wszystkich języków słowiańskich.

Zasadniczemi cechami fonetycznemi języka starocerkiewnosłowiańskiego są przedewszystkiem: głoski *št*, *žd* (§ 25, 2, c też 1, b, c, oraz § 32), nosówki *ǫ*, *ę* (§ 31), oraz właściwe użycie *ъ*, *ь* (§ 31).

§ 2. Nazwa. Język ów nazywa się z jednej strony językiem cerkiewnosłowiańskim dlatego, iż jest językiem słowiańskim ksiąg cerkiewnych, t. j. kościelnych; z drugiej zaś nazywa się starym dla odróżnienia go od nowego cerkiewnosłowiańskiego, używanego obecnie w kościele obrządku wschodniego, a który jest późniejszą fazą rozwojową owego starego, różnie rozwiniętego na poszczególnych terytorjach słowiańskich: bułgarskiem, serbskiem, ruskiem.

Termin: starocerkiewnosłowiański — jest to termin naukowy, „sztuczny"; w źródłach zowie się ów język **словѣньскъ**, słowieński, więc od **словѣнинъ**, słowianin (nazwa plemienna), co wszakże nam nic nie mówi, gdyż każdy język narodowy, np. polski, rosyjski, czeski i t. p. jest językiem słowiańskim; również dodanie do tego terminu określenia stary, t. j. starosłowiański nie czyni go lepszym, gdyż rozumieć przezeń można starsze fazy poszczególnych języków słowiańskich. Lepszym jest już termin starobułgarski, gdyż takim ów język jest rzeczywiście; ale i ten termin nie jest dokładny, ponieważ budzi błędne wyobrażenie — mianowicie, jakoby język ów był dawniejszą fazą dzisiejszego języka bułgarskiego (literackiego), kiedy ten ostatni wyrósł na podłożu innego dialektu bułgarskiego. Najlepszym więc terminem jest termin: język starocerkiewnosłowiański (stcsł.).

II. Pismo: głagolica i cyrylica.

§ 3. Zabytki starocerkiewnosłowiańskie, które nas doszły, pisane są dwoma rodzajami pisma: głagolickiem, wynalezionem najprawdopodobniej przez św. Cyryla, oraz cyrylickiem (dawniej przypisywanem św. Cyrylowi, skąd nazwa). Głagolica jest pismem starszem, opierającem się na minuskule greckim IX wieku, cyrylica zaś pismem młodszem, opierającem się na majuskule greckim tegoż wieku; oczywiście pismo greckie uległo pewnej stylizacji, pozatem dodano kilka nowych liter, których w abecadle greckiem nie było. Znakomita większość zabytków starocerkiewnosłowiańskich pisana jest pismem głagolickiem, wydawcy wszakże, wydając je drukiem, transliterowali je — z małemi wyjątkami — cyrylicą.

III. Zabytki języka starocerkiewnosłowiańskiego.

§ 4. Wymieniam tu tylko najważniejsze zabytki z opuszczeniem drobnych. Gdzie transkrypcja (recte transliteracja) została nieoznaczona, znaczy, iż zabytek został wydany w cyrylicy.

Zabytki głagolickie.

1) Codex Zographensis (Tetraevangelium), z końca X lub początku XI wieku, wydany przez V. Jagića p. t.: *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus.* Berlin, 1879.

2) Codex Marianus (Tetraevangelium), z końca X lub początku XI wieku, wydany przez V. Jagića p. t.: *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus.* Petersburg-Berlin, 1883.

3) Codex Assemanianus (lectionarium, aprakos, t. j. wybór ustępów z ewangelij na niedziele i święta), z XI

wieku, wydany dwukrotnie: najpierw przez Fr. Rački'ego w głagolicy (Zagrzeb, 1865), następnie (lepiej) przez I. Črnčića w transliteracji łacińskiej p. t.: *Assemanovo izborno evangjelje*. Rzym, 1878.

4) Psalterium Sinaiticum (Psałterz Synajski), z XI wieku, wydany dwukrotnie: najpierw przez L. Geitlera (Zagrzeb, 1883), następnie przez S. Sewerjanowa p. t.: Синайская Псалтырь. Petrograd, 1922.

5) Euchologium Sinaiticum (modlitewnik Synajski), z XI wieku, wydany przez L. Geitlera p. t.: *Euchologium, Glagolski spomenik manastira Sinai brda*. Zagrzeb, 1882.

6) Glagolita Clozianus vel Fragmenty Cloza (zaledwie 14 kart; homilje), z XI wieku, wydany dwukrotnie: najpierw przez B. Kopitara (Wiedeń, 1836), następnie przez W. Vondráka p. t.: *Glagolita Clozův*. Praga, 1893.

7) Mszał kijowski vel Fragmenty kijowskie (zaledwie 7 kartek; mszał według obrządku łacińskiego), z końca X lub początku XI wieku, należy więc wraz z kodeksami Zografskim i Marjańskim do najstarszych zabytków języka starocerkiewnosłowiańskiego; może nawet jest najstarszym. Zabytek ten jednakowoż wykazuje pewne cechy językowe zachodniosłowiańskie. Wydany po raz pierwszy przez I. I. Srezniewskiego (niedokładnie; Petersburg, 1878), następnie (wraz z reprodukcjami fotograficznemi) przez V. Jagića p. t.: *Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente* (w „Denkschriften d. kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien. Philol.-hist. Classe, XXXVIII). Wiedeń, 1890.

Zabytki cyrylickie.

1) Ewangeljarz Sawy (lectionarium, aprakos, t. j. wybór z ewangelij na niedziele i święta), z XI wieku, wydany dwukrotnie: najpierw przez I. I. Srezniewskiego

(wadliwie; Petersburg, 1868), następnie (poprawnie) przez W. Szczepkina p. t.: Саввина книга. Petersburg, 1903.

2) Codex Suprasliensis (menologium, t j. wybór żywotów Świętych w porządku chronologicznym dni i miesięcy, oraz homilje), z XI wieku, wydany dwukrotnie: najpierw przez Fr. Miklosicha (Wiedeń, 1851), następnie przez S. Sewerjanowa p. t.: Супрасльская рукопись. Petersburg, 1904.

LITERY I GŁOSKI.

A. Pismo i wymowa.

I. Pismo.

§ 5. Abecadło. Niżej podana tablica zawiera litery alfabetu starocerkiewnosłowiańskiego: cyrylickie i głagolickie z ich wartościami cyfrowemi oraz transliteracją łacińską („litera w literę“). Ostatnią rubrykę wypełnia transkrypcja fonetyczna wraz z podaniem §§-ów omawiających wymowę wzgl. wartość dźwiękową liter. — Litery wielkie od małych różnią się tylko wielkością. Ligatur, t. j. połączeń literowych, znikoma ilość (p. tablica).

§ 6. Nazwy liter (tradycyjne). Ꙗзъ, боукꙑ, вѣдѣ (вѣди), глаголъ, добро, ѥстъ, живѣте, ѕѣло, землꙗ, иже, і, како, людьѥ, мꙑслите, нашь, онъ, покой, рьци, слово, тврьдо, оукъ, фрьтъ, хѣръ, ѡтъ, шта, ци, чрьвь, ша, ѥръ, ѥрꙑ, ѥрь, ѣть (ꙗть), ꙗ, ѥ, ю, ѫ („jus wielki“), ѭ („jus wielki jotowany“), ѧ („jus mały“), ѩ („jus mały jotowany“), ѯи, ѱи, ѳита, ѵкъ („iżica“).

§ 7. Uwagi do tablicy (§ 5).

1) ѯ, ѱ, ѳ, ѵ = grec. ξ [*ks*], ψ [*ps*], ϑ [*th*], υ [*ü*] spotykają się rzadko i właściwie tylko w wyrazach greckich (podobnież ф [*f*]), więc je z dalszych rozważań wykluczamy.

2) и — і: różnica tylko cyfrowa, podobnież о — ѡ; ю jest uproszczonem połączeniem і + оу = юу, ю (na wzór grec-

Cyrylica	Wartość cyfrowa	Głagolica	Wartość cyfrowa	Transliteracja (łacińska)	Transkrypcja fonetyczna
а	1	Ⰰ	1	*a*	[*a*]
б		Ⰱ	2	*b*	[*b*]
в	2	Ⰲ	3	*v*	[*v*]
г	3	Ⰳ	4	*g*	[*g*] [*ǵ*] § 15
д	4	Ⰴ	5	*d*	[*d*] [*ď*] §§ 12; 14
є	5	Ⰵ	6	*e*	[*e*]
ж		Ⰶ	7	*ž*	[*ž*] §§ 12; 14
ѕ	6	Ⰷ	8	*dz*	[*ʒ́*] §§ 13; 14
з	7	Ⰸ	9	*z*	[*z*]
и	8	Ⰹ Ⰺ			
і	10		10	*i*	[*i*] [*ji*] [*jь*] §§ 7,2; 11; 16
		Ⰻ	20		
		Ⰼ	30	*ǵ*	[*ǵ*] §§ 7,3; 15
к	20	Ⰽ	40	*k*	[*k*] [*ḱ*] §§ 15
л	30	Ⰾ	50	*l*	[*l*] [*ľ*] §§ 14; 15; 17
м	40	Ⰿ	60	*m*	[*m*]
н	50	Ⱀ	70	*n*	[*n*] [*ń*] §§ 14; 15
о	70	Ⱁ	80	*o*	[*o*] § 7,2
п	80	Ⱂ	90	*p*	[*p*]
р	100	Ⱃ	100	*r*	[*r*] [*ŕ*] [*r̥* ‖ *ŕ̥*] §§ 12; 15; 17
с	200	Ⱄ	200	*s*	[*s*] [*ś*] §§ 13; 12
т	300	Ⱅ	300	*t*	[*t*] [*ť*] §§ 12; 14
оу	400	Ⱆ	400	*u*	[*u*]
ф	500	Ⱇ	500	*f*	[*f*] § 7,1
х	600	Ⱈ	600	*ch*	[*χ*] § 8
ѡ	800	Ⱉ	700	*o*	[*o*] § 7,2
щ	—	Ⱋ	800	*št*	[*št*] §§ 7,2; 12; 14
ц	900	Ⱌ	900	*c*	[*c*] § 13; 14
ч	90	Ⱍ	1000	*č*	[*č*] §§ 12; 14.
ш	—	Ⱎ	—	*š*	[*š*] §§ 12; 14
ъ	—	Ⱏ	—	*ъ*	[*ъ*] [*ъ̂*] §§ 16; 17
ъı, ъи	—	ⰟⰋ, ⰟⰊ, ⰟⰉ	—	*y*	[*y*] § 16

Cyrylica	Wartość cyfrowa	Głagolica	Wartość cyfrowa	Transliteracja (łacińska)	Transkrypcja fonetyczna
ь	—	ⰹ	—	*ь*	[*ь*] [*ĭ*] §§ 16; 17
ѣ	—	ⰰ	—	*ě*	[*ě*] § 10
ю	—	ⱓ	—	*ju*	[*ju*] [*'u*] §§ 7, 2; 15
ꙗ	—	—	—	*ja*	[*ja*] [*'a*] § 15
ѥ	—	—	—	*je*	[*je*] [*'e*] § 15
ѧ, ѧ, ѧ	900	ⱔ	—	*ę*	[*ę*] § 9
ѫ	—	ⱘ	—	*ǫ*	[*ǫ*] §§ 7,4; 9
ѩ	—	ⱗ	—	*ję*	[*ję*] [*'ę*] § 15
ѭ	—	ⱙ	—	*jǫ*	[*jǫ*] [*'ǫ*] § 15
ѯ	60	—	—	gr. *ξ*	[*ks*] § 7,1
ѱ	700	—	—	gr. *ψ*	[*ps*] § 7,1
ѳ	9	ⱚ	(500)	gr. *ϑ*	[*tχ*] § 7.1
ѵ	400	ⱛ	(400)	gr. *v*	[*ü*] § 7,1

kiego *ov* [*u*]. щ = шт (obocznie używane); ta zbitka spółgłoskowa dostała się do alfabetu głagolickiego (gdzie ma cyfrową wartość) niewątpliwie dzięki temu, że miała pojedyńczy znak (щ); nie dostała się natomiast do alfabetu odpowiednia zbitka dźwięczna (жд), nie mająca pojedyńczego znaku.

3) *ǵ* (pat. tablica) nie posiada osobnej litery w cyrylicy; w transliteracji używa się znaku ћ wzgl. г̑, por. § 15.

4) *ǫ*, *jǫ*: niektórzy oznaczają po dawnemu z polska *ą*, *ją*, por. § 9.

5) Jeśli litery miały mieć znaczenie cyfr wzgl. liczb, stawiano nad literami znak ҃, np. ѳ҃ = 9; liczby od 11—19 (zgodnie z ich nazywaniem, por. § 59) wyrażano, stawiając jedynki przed dziesiątkami, np. 14 = дї҃, ale 24 = кд҃.

Uwaga. Często powtarzane wyrazy ulegają skróceniom na piśmie, t. j. opuszczają się niektóre litery; wówczas nad

takim wyrazem w odpowiedniem miejscu stawia się znak ¯, np. гл҃ѭ = г(лаго)лѭ, чк҃ъ = ч(ловѣ)къ i t. p.

O znaku nad literą spółgłoskową ⁀ por. § 15.

II. Wymowa: wartości dźwiękowe liter.

§ 8. Jak widać z tablicy (§ 5) transliteracja łacińska, nie wchodząc w drobne szczegóły, w bardzo licznych wypadkach pokrywa się z transkrypcją fonetyczną, w pewnych jednak wypadkach stwierdzamy różnice, np. *ch* = [χ]; wszakże mamy tu tylko zamianę znaku złożonego pojedyńczym; inne wypadki wymagają dodatkowych wyjaśnień, zauważyć jednakowoż należy, iż ściśle określić naturę poszczególnego dźwięku — ze względów zrozumiałych — bardzo trudno: określenia w wielu wypadkach mogą być tylko ogólnikowe i prawdopodobne.

1. ѫ, ѧ — ѣ — и, і.

§ 9. ѫ, ѧ [*ǫ*, *ę*] = wymowie polskiej przed szczelinowemi, np. *wąs* [*vǫs*], *węch* [*vę*χ], nie zaś jak w polskim przed innemi spółgłoskami, np. *dąb* [*domp*], *ręka* [*reṇka*] itp. Dla ostrzeżenia w ćwiczeniu stawiam kropkę, np. дѫбъ = [*dǫ·bъ*] i t. p.

§ 10. ѣ, mające w głagolicy znak ⰰ, który w temże piśmie = *ja* (ꙗ), — wymawiało się prawdopodobnie jako *e*ᵃ, *ä*, t. j. *e* skłonne ku *a*, np. вѣра [*veᵃra*, *vära*]; zachowuję wszakże znak ten *ě* i jako transkrypcję fonetyczną [*ě*]: [*věra*].

§ 11. и wzgl. і = 1) [*i*] w nagłosie, t. j na początku wyrazów (z wyjątkiem pewnych form zaimka и, ꙗ, ѥ, por. § 62), np. иго [*igo*], идѫ [*idǫ*], a więc i w złożeniach jak np. поидѫ [*po-idǫ*]; też po spółgłoskach, np. вино [*v·ino*]. — 2) Jeżeli zaś и (і) stoi po samogłosce to = albo [*ji*] albo [*jь*], dla którego to ostatniego używać będę w gramatyce i w części tekstów znaku й, np. край [*krajь*] (Nom. sg.), ale

краи [*kraji*] (Nom. pl.). Grupy te [*ji*] i [*jь*] właściwe są określonym kategorjom morfologicznym; wskazówki daje albo gramatyka, albo słownik.

2. ж, ч, ш, шт (щ) — ц, ѕ, с.

§ **12.** ж, ч, ш, шт (щ) i odpowiadający ostatniemu „dyftong" spółgłoskowy dźwięczny жд — transliterowane *ž, č, š, št* i *žd* — fonetycznie oznaczają się [*ž́, č́, š́, š́t'* i *ž́d'*], gdyż są to dźwięki palatalne (miękkie); ze względu wszakże na trudności techniczne opuszczać będę znak palatalności nad ˇ (z wyjątkiem jednego ćwiczenia), ale zachowam go przy [*t'*], a więc zam. [*š́t'*] — [*št'*]. Przykłady: жаба [*ž́aba*], чѧдо [*č́ędo*], доуша [*duš́a*], свѣшта [*svě-š́t'a*], межда [*me-ž́d'a*] i t. p.

§ **13.** ц, ѕ, с — transliterowane *c, dz, s* — fonetycznie oznaczają [*ć, ʒ́, ś*], np. заѩць [*za-ję-ćь*], цѣна [*ćě-na*]; ѩѕа [*ję-ʒ́a*], ѕѣло [*ʒ́ě-lo*]; насмисати сѧ [*na-sm'i-śa-t'i sę*], моусѣ [*mu-śě*] (Loc. sg.), itp. Kiedy *s* palatalne, a kiedy nie, por. niżej § 32.

§ **14.** Spółgłoski palatalne zawsze się wymawiają palatalnie, więc np. жаба [*ž́a-ba*], число [*č́i-slo*] nie: [*ža-ba*], [*čy-slo*] i t. p.; spółgłoski zaś niepalatalne zawsze niepalatalnie, więc i przed palatalnemi samogłoskami; żeby zaś ostrzec przed wymową polską, w odpowiednich wypadkach stawiam przed *i* kropkę, np. ложе [*lo-ž́e*], ale лити [*l·i-t·i*], диво [*d·i-vo*], вино [*v·i-no*], риза [*r·i-za*] itp. Zresztą lekka afekcja palatalna musiała tu mniej więcej zachodzić. — O palatalnym odpowiedniku dla [*l*] (= polskiemu *ł*), t. j. o [*l'*] por. niżej.

3. ꙗ, ѥ, ю, ѭ, ѩ.

§ **15.** Ligatury ꙗ, ѥ, ю, ѭ, ѩ miały wartość [*ja, je, ju, jǫ, ję*] tylko na początku wyrazów oraz po samogłoskach, natomiast po spółgłoskach [*n, r, l*] ı- miało wartość znaku

palatalności poprzedniej spółgłoski, a zatem fonetycznie ['*a*, '*e*, '*u*, '*ǫ*, '*ę*], np. югъ [*ju-gъ*], ѩти [*ję-t'i*], стоꙗти [*sto-ja-t'i*], пѣньѥ [*pě-n'ĭ-je*] itp., ale конꙗ [*vo-ńa*], морѥ [*mo-ŕe*], любъ [*ľu-bъ*], варꙗѭ [*va-ŕa-jǫ*], ловлѭ [*lo-vľǫ*], глаголѭ [*gla-go-ľǫ*] i t. p.

Zgodnie z tą zasadą oznaczania palatalności poprzedzającej spółgłoski należałoby np. połączenie [*l'* + *i*] oznaczyć лı-и (*lji*); zamiast tego wszakże używa się w połączeniach owych palatalnych z [*i*] znaku ͡ nad spółgłoską, np. н͡ива [*ńi-va*]; zatem землꙗ [*ze-mľa*], конꙗ [*vo-ńa*], ale земл͡и [*ze-mľi*], кон͡и [*vo-ńi*] (Dat. sg.); морѥ [*mo-ŕe*], ale мор͡и [*mo-ŕi*] (Loc. sg.). Spotyka się zresztą znak ów nad owemi spółgłoskami i przed innemi samogłoskami, np. конꙗ || кон͡а, czasami niepotrzebnie, np. вол͡ꙗ itp.

Tenże znak używa się również w niektórych wyrazach obcych nad к, г (które są normalnie niepalatalne) dla oznaczenia ich palatalności, np. к͡есар͡ь [*ḱe-sa-ŕь*] grec. *καῖσαρ*, аг͡гелъ (аңг͡елъ) grec. *ἄγγελος* (za wzorem greckim pierwsze г = tylnojęzykowemu [*ŋ*]).

4. ъ, ь.

§ **16.** ъ, ь oznaczają dźwięki zredukowane: 1) krótsze od normalnie krótkich (nadkrótkie, „półgłoski“), 2) słabsze od samogłosek pełnych, wszakże, zależnie od budowy wyrazu wzgl. zajmowanego miejsca w wyrazie, sąsiedztwa — w dwuch odmianach: jako słabe [*ъ̦*, *ь̦*] z dążnością do zaniku (na końcu wyrazów zawsze), oraz jako mocne [*ъ̥*, *ь̥*] z dążnością do pełnej wokalizacji; wreszcie 3) co do tembru, zabarwienia, jakości — najprawdopodobniej: ъ = dźwiękowi pośredniemu między [*e*] a [*o*], np. [*ö*], ь między [*e*] a [*i*], np. [*ė*] „pochylone“. Przykłady: рабъ [*ra-bъ̦*], брань [*bra-n'ь̦*] — pozycja w końcu wyrazów; дъно [*dъ̦-no*], сльза [*sl'ь̦-za*] — przed sylabą z pełną samogłoską; сътьникъ [*sъ̦-t'ь̥-n'i-kъ̦*] — dwie sąsiadujące sylaby z jerami przed sylabą z pełną samogłoską

(pierwsza ma [ъ̥] mocne); a zatem: **сънъ** [*sъ̥-nъ̭*], **пьсъ** [*p'ь̥-sъ̭*], ale **съна** [*sъ̭-na*], **пьса** [*p'ь̭-sa*] (Gen. sg.); **тьмьнъ** [*t'ь̭-m'ь̥-nъ̭*] (masc.), ale **тьмьна** [*t'ь̥-m'ь̭-na*] (fem.) — NB. ściśle fonetycznie, zgodnie z powyżej powiedzianem, należałoby transkrybować: [*sö̥-nö̑, p'ė̥-sö̑, t'ḙ̇-m'ė̥-nö̭*].

W pozycji przed *j* jery różnią się od poprzednio opisanych tem, że są jeszcze bardziej zwężone, zbliżające się ku *y*, *i*; są to tak zw. „napięte“ [ъ̂, ь̂], oznaczane w zabytkach przeważnie przez **ꙑ**, **и**, które wszakże nie = zwykłym [*y*, *i*], lecz zredukowanym. Zatrzymujemy pisownię z ъ̂, ь̂ (z pewnemi wyjątkami) jako niewątpliwie bardziej odpowiadającą wymowie epoki cyrylometodejskiej, oraz ze względów pedagogicznych, np. **бръньѥ** [*br'ь̥-n'ь̂-je*], **добрꙑи** [*do-brъ̂-jь̥*] nie zaś **бръниѥ**, **добрꙑи** i t. p.

5. **ръ**, **рь**, **лъ**, **ль**.

§ 17. Grupy literowe **ръ**, **рь**, **лъ**, **ль** w śródgłosie, t. j. między spółgłoskami, nie zawsze oznaczają połączenie dwuch dźwięków; w pewnych wypadkach są one wykładnikami dźwięków pojedyńczych, mianowicie zgłoskotwórczych, t. j. tworzących zgłoskę [*r̥*, *ŕ̥*, *l̥*, *l'̥*], np. **тръсть** [*trъ̥-st'ь̥*], **кръстъ** [*kr'ь̥-stъ̥*], **плъть** [*plъ̥-t'ь̥*], **сльза** [*sl'ь̥-za*] itp., ale **тръгъ** [*tr̥-gъ̥*], **съмрьть** [*sъ̥-mŕ̥-t'ь̥*], **дльгъ** [*dl̥-gъ̥*], **влькъ** [*vl'̥-kъ̥*] i t. p. Kiedy jest tak, a kiedy inaczej — pewną orjentację daje porównanie z odpowiedniemi formami języka polskiego: *treść, chrzest* (starop. i gwar. *krzest*; ros. крестъ „krzyż“), *płeć, łza-łez* wzgl. *łezka* i t. p., ale *targ, śmierć, długi* (lepsze ros. долгій), *wilk* i t. p. W pierwszym wypadku w polskim samogłoska (*e*) odpowiada miejscu jerów w stcsł., w drugim — samogłoski (z wyjątkiem *u*) poprzedzają *r*, *l*. NB. różnica palatalnych a niepalatalnych w epoce zabytków już się była zatarła na korzyść niepalatalnych (zwykle **ръ**, **лъ**), t. j. [*r̥*, *l̥*]). — Do wymowy zgłoskotwórczych por. czeskie: *prst* „palec“, *vlk* „wilk“ i t. p.

B. System fonetyczny.

I. Samogłoski.

§ **18**. Samoistne samogłoski stcsł. dadzą się ująć w sposób następujący:

	pełne		zredukow.
	ustne	nazalizow.	ustne
niepalatalne	*a o u y*	*ǫ*	*ъ*
palatalne	*e ě i*	*ę*	*ь*

Do samogłosek zaliczyć również należy *r* i *l* w funkcji zgłoskotwórczej, parzyste pod względem palatalności: *r̥* ‖ *ŕ̥*, *l̥* ‖ *l̥'* (§ 17). Co do iloczasu: *ъ*, *ь* są w stcsł. nadkrótkie (§ 16); *e*, *o* przeważnie (dawniej wyłącznie) krótkie; reszta przeważnie (dawniej wyłącznie) długie.

II. Spółgłoski.

§ **19**. Samoistne spółgłoski stcsł. dadzą się ująć w sposób następujący:

	zwarte	szczelinowe
wargowe	*b — p*, *m*	*v*
przednio-językowe	*d — t*, *n* ‖ *ń*, *l* ‖ *l'*	*z — s* ‖ *ś*, *ź̌ — ś̌*, *r* ‖ *ŕ*
	ʒ́ (d'ź̌) — ć (t'ś̌), *č́ (t'ś̌)* *(ź̌d') — (ś̌t')*	} dyftongi spółgłoskowe
tylnojęzyk.	*g — k*	*χ*

Wymienić tu jeszcze należy *j*, które wszakże najprawdopodobniej było niezgłoskotwórczem *i̯*, nie zaś przedniojęzy-

kowym spirantem. W każdym razie bardzo bliskim tego ostatniego. — W powyższem zestawieniu: dźwięczne od bezdźwięcznych (jeśli parzyste) oddzielone zostały zapomocą t i r é —; niepalatalne od palatalnych (jeśli parzyste) — zapomocą ‖. Wszystkie „dyftongi“ spółgłoskowe są tylko nieparzyście palatalne. *m*, *n*, *r*, *l* noszą nazwę sonornych wzgl. spółotwartych (nosowe i „płynne“).

Co do *ƒ* i in. por. § 7,1.

III. Sylaba. Akcent.

§ **20**. Sylaby w języku stcsł. są zawsze otwarte, t. j. zakończone samogłoskami, np. **вѣтрьнъ** [*vě-trь̥-nъ̥*], **отъврѣшти** [*o-tъ̥-vrě-šťi*], **ρасквρѣти** [*ra-skvrě-t·i*], **прьстъ** [*pŕ̥-stъ̥*].

§ **21**. Akcent (przycisk) wyrazowy niewątpliwie ruchomy, t. j. mogący się znajdować na wszystkich sylabach wyrazu. Akcentowanie było prawdopodobnie najbardziej bliskie akcentowania w języku rosyjskim.

C. System funkcjonalny.

I. Uwagi ogólne.

§ **22**. Poszczególne głoski lub ich grupy z biegiem czasu, w zależności od pewnych warunków wymawianiowych, fonetycznych — ulegają zmianom. Owe fonetyczne zmiany dźwięków mogą zczasem otrzymać właściwe znaczenie językowe, t. j. kojarzyć się z pewnemi formami wyrazowemi — innemi słowy stać się wykładnikami pewnych form wyrazów związanych z pewnem określonem znaczeniem, np. *ok-o* ale *ocz-ko*, lub *mog-ę* ale *moż-esz*, gdzie oboczność w morfemie, t. j. części znaczeniowej wyrazu ze stanowiska znaczenia dalej niepodzielnej — t. j. oboczność *k* ‖ *cz*, *g* ‖ *ż* co do swego znaczenia (psychofonetycznego, funkcjonalnego) równoległa jest do pewnego stopnia różnicy znaczenia *-o* ‖ *-ko*, *-ę* ‖ *-esz* i tylko razem

służą zupełnemi wykładnikami znaczeń: „oko“ a „oczko“, „piekę“ a „pieczesz“, to znaczy, że, jeśli i od innych jakich wyrazów o identycznej budowie (jak *ok-o*, *mog-ę*), tworzyć będziemy owe formy (deminutivum na *-ko*, wzgl. 2 sg. na *-esz*), to spółgłoski wygłosowe morfem głównych, pokrywające się w tym wypadku tematami (§ 36), ulegną odpowiedniej wymianie funkcjonalnej, np. *wiek-o*||*wiecz-ko*, *strzeg-ę*||*strzeż-esz* i t. p.

Językowi stcsł. jak i każdemu innemu właściwe są szeregi takich lub innych wymian czyli oboczności stale się w identycznych warunkach powtarzających. Na niniejszem miejscu zwrócimy uwagę tylko na te pary oboczności, które pozostają w bezpośrednim stosunku z tworzeniem form deklinacyjnych i konjugacyjnych, a więc przedewszystkiem na najczęstsze wymiany w zakresie samogłosek tworzących lub rozpoczynających końcówki, oraz spółgłosek kończących temat.

II. Oboczności (wymiany) wokaliczne.

§ **23.** Niżej podane oboczności wzgl. wymiany samogłosek uzależnione były naturą poprzedzających je spółgłosek: czy była ona niepalatalna czy palatalna('). W zależności od tych odmiennych warunków pierwotny dźwięk uległ był ongi rozszczepieniu; oto rezultaty:

1. *ъ* || *'ь*: рaб-ъ || мѫж-ь
   жен-ъ || земл҄ь (G. pl.).
2. *o* || *'e*: рaб-омь || мѫж-емь
   жен-оѭ || землеѭ [*-ml'ejǫ*]
   нес-омъ || пиш-емъ.
3. a) *y* || *'i*: рaб-ы || мѫж-и (I. pl.)
   b) *y* || *'ę*: рaб-ы || мѫж-ѧ (A. pl. m.)
   жен-ы || землѩ [*-ml'ę*] (G. sg., N. A. V. pl.).

Uwaga. Ostatnia oboczność (3, b) ograniczona pewnemi przypadkami deklinacyjnemi.

4. a) *ě* || *'i*: рабѣ || мѫжи
сєлѣ || полꙗ
женѣ || землꙗ (D. L. sg., N. A. V. du.).
b) *ě* || *'a*: видѣти || слꙑшати
новѣй || мѫкъчай.

Uwaga. Różnice (*'i*—*'a*) uzależnione odmiennem (dwojakiem) pochodzeniem *ě* (§ 31).

III. Oboczności (wymiany) konsonantyczne.

§ **24**. Oboczności te klasyfikujemy według pewnych cech charakterystycznych; według nich też je nazywamy. Mamy więc tu przedewszystkiem dwie grupy oboczności: palatalne, gdzie istotę stanowi palatalność, oraz niepalatalne, gdzie palatalność, jeśli również występuje, obojętna jest dla zasadniczego charakteru oboczności.

1. Oboczności palatalne.

§ **25**. Oboczności spółgłoskowe palatalne uzależnione były (z jednym wyjątkiem w t. zw. drugiej palatalizacji, por. § 32) naturą niepalatalną lub palatalną następującej samogłoski oraz *j*, t. j. *i* w funkcji niezgłoskotwórczej (1), lub też tylko *j* (2), które następnie ginęło i w ten sposób spółgłoska palatalna mogła znaleźć się wtórnie przed niepalatalną samogłoską, np. -*k*+*ja* ⩦ *ča* (por. też inny wypadek *ě* || *'a* § 23, 4b i Uw.). Pary alternacyjne układają się w ten sposób, że człon pierwszy stanowi spółgłoska niepalatalna (pierwotna), człon drugi — palatalna (pochodna, wtórna). Człon drugi zatem jest funkcjonalnie (lecz najczęściej nie fonetycznie) odpowiednikiem palatalnym członu pierwnego:

1. a) *k* || *č*, *g* || *ž*, *ch* || *š* (palataliz. I. § 32)
k || *ć*, *g* || *ʒ́*, *ch* || *ś* (palataliz. II. § 32):
токъ || точє (I), ale тоци, тоцѣ (II)

ρоѓ-ъ || ρож-є (I), ale ρоѕ-и, ρоѕ-ѣ (II)
доух-ъ || доуш-є (I), ale доус-и, доус-ѣ (II)
ρѫк-а || ρѫц-ѣ (II)
ног-а || ноѕ-ѣ (II)
моух-а || моус-ѣ (II)
пек-ѫ || печ-єши (I), ale пьц-и (II)
мог-ѫ || мож-єши (I), ale моѕ-и (II)
врьх-ѫ || врьш-єши (I), ale врьс-и (II).

b) *sk* || *št'*[⇐*s-t'(š)*], *zg* || *žd'*[⇐*z-d'(ž)*] (palat. I)
sk || *sć*, *st'*[⇐*s-t'(ś)*], *zg* || **zź*, *zd'*[⇐*z-d'(ź)*] (palat. II):
иск-ѫ || ишт-єши (I)
дъск-а || дъсц-ѣ, дъст-ѣ (II)
дρѧзг-а || *дρѧзѕ-ѣ, дρѧзд-ѣ (II).

c) *k(t), g(t)* || *št'*:
тек-ѫ || тєшти (⇐**tek-ti*)
мог-ѫ || мошти (⇐**mog-ti*).

2. a) *l* || *l'*, *n* || *ń*, *r* || *ŕ*:
хвал-иши [*-l-iši*], хвал-и-ти || хвалѭ [*-l'-ǫ*]
клон-иши [*-n-iši*], клон-и-ти || клонѭ [*-ń-ǫ*]
гор-иши [*-r-iši*], гор-ѣ-ти || горѭ [*-ŕ-ǫ*].

b) *s* || *š*, *z* || *ž*:
пьс-а-ти || пиш-ѫ, пиш-єши
вѧз-а-ти || вѧж-ѫ, вѧж-єши
нос-иши, нос-и-ти || нош-ѫ
воз-иши, воз-и-ти || вож-ѫ.

c) *t*, *st* || *št'*, *d*, *zd* || *žd'*:
мет-а-ти || мєшт-ѫ, мєшт-єши
жѧд-а-ти || жѧжд-ѫ, жѧжд-єши
свѣт-иши, свѣт-и-ти || свѣшт-ѫ
вид-иши, вид-ѣ-ти || вижд-ѫ
поуст-иши, поуст-и-ти || поушт-ѫ
гнѣзд-иши, гнѣзд-и-ти || гнѣжд-ѫ.

d) *p* || *pľ*, *b* || *bľ*, *m* || *mľ*, *v* || *vľ*:

топ-иши [*-p-iši*], топ-и-ти || топлѭ [*-pľ-ǫ*]
люб-иши [*-b-iši*]. люб-и-ти || люблѭ [*-bľ-ǫ*]
лом-иши [*-m-iši*], лом-и-ти || ломлѭ [*-mľ-ǫ*]
лов-иши [*-v-iši*], лов-и-ти || ловлѭ [*-vľ-ǫ*].

2. Oboczności niepalatalne.

§ **26.** Oboczności niepalatalne spowodowane zostały znajdywaniem się ongi pewnych dźwięków wzgl. pewnych grup dźwiękowych przed pewnemi dźwiękami. Wyróżniamy tu następujące oboczności: a) skombinowane, b) asymilacyjne wzgl. dysymilacyjne, oraz c) zerowe.

a) Oboczności skombinowane.

§ **27.** Oboczności te spowodowane zostały znajdywaniem się ongi pewnych grup dźwiękowych (α) lub pewnego dźwięku (β) w specjalnych warunkach, z których momentem najważniejszym był: czy następny dźwięk był samogłoską czy spółgłoską:

α) *or* || *ra*, *ol* || *la*, *er* || *rě*, *el* || *lě*:

борѭ [*-oŕ-ǫ*] || бра-ти [*-ra-ti*]
колѭ [*-oľ-ǫ*] || кла-ти [*-la-ti*]
мьр-ѫ [*-ьr-ǫ*] (⇐ **-er-*) || мрѣ-ти [*-rě-ti*]
мелѭ [*-eľ-ǫ*] || млѣти [*-lě-ti*].

β) *ьn*, (*ьm*) || *ę*; (*ъn*), *ъm* || *ǫ*:

пьн-ѫ, пьн-еши || пѧ-ти
дъм-ѫ, дъм-еши || дѫ-ти.

b) Oboczności asymilacyjne wzgl. dysymilacyjne.

§ **28.** Oboczności asymilacyjne oraz dysymilacyjne spowodowane zostały znajdywaniem się ongi pewnych spółgłosek przed pewnemi tylko spółgłoskami. W grupach tych pierwsza uległa zmianie:

z, *t—d* || *s* przed *t*:
вез-ѫ || вес-ти
плет-ѫ || плес-ти
вед-ѫ || вес-ти
дад-ѧтъ (3 pl.) || дас-те (2 pl.).

Uwaga. Grup zatem: *zt*, *tt—dt* w jęz. stcsł. niema.

c) Oboczności zerowe.

§ 29. Oboczności te spowodowane zostały znajdywaniem się ongi pewnych spółgłosek przed pewnemi tylko spółgłoskami. W grupach tych nastąpił zanik spółgłoski pierwszej:

1. *d* || 0 przed *m*:
дад-ѧтъ || да-мь (⇐ **dad-mь*) (1 sg.).
2. *k—g* || 0 przed *ch*:
рек-ѫ || рѣ-хъ (aor. ⇐ **rěk-chъ*)
жег-ѫ || жа-хъ (aor. ⇐ **žěg-chъ*).
3. *k—g*, *t—d*, *p—b* || 0 przed *s*:
рек-ѫ || рѣ-сте (aor. ⇐ **rěk-ste*)
жег-ѫ || жа-сте (aor. ⇐ **žěg-ste*)
чьт-ѫ || чи-съ (aor. ⇐ **čit-sъ*)
вед-ѫ || вѣ-съ (aor. ⇐ **věd-sъ*)
греб-ѫ || грѣ-съ (aor. ⇐ **grěb-sъ*).
4. *p—b*, *v* || 0 przed *t*:
теп-ѫ || те-ти (⇐ **tep-ti*)
греб-ѫ || гре-ти (⇐ **greb-ti*)
жив-ѫ || жи-ти (⇐ **živ-ti*).
5. *t—d* || 0 przed *l*:
плет-ѫ || пле-лъ (part. ⇐ **plet-lъ*)
вед-ѫ || ве-лъ (part. ⇐ **ved-lъ*).

Uwaga. Grup zatem: *dm; kch—gch; ks—gs*, *ts—ds*, *ps—bs; pt—bt*, *vt; tl—dl* w jęz. stcsł. niema.

D. Wyjaśnienia historyczne.

§ **30.** Uwagi ogólne. Stan językowy stcsł. kontynuuje z pewnemi, stosunkowo nieznacznemi, zmianami stan językowy prasłowiański, rekonstruowany na podstawie danych historycznie istniejących języków słowiańskich, jako to: bułgarskiego (ze stcsł.), serbo-chorwackiego i słoweńskiego, stanowiących grupę języków południowosłowiańskich; dalej wielkoruskiego (rosyjskiego), małoruskiego (ukraińskiego), białoruskiego, stanowiących grupę języków wschodniosłowiańskich; oraz — czeskiego ze słowackim, górno- i dolno-łużyckiego, oraz t. zw. języków lechickich: polskiego z kaszubskim (pomorskim) i połabskim — razem stanowiących grupę języków zachodniosłowiańskich. Ów stan językowy prasłowiański wyłonił się znów ze stanu językowego znanego w nauce pod nazwą praindoeuropejskiego (= ide.), rekonstruowanego na podstawie danych następujących przedewszystkiem rodzin językowych: staroindyjskiej (sanskryt), erańskiej (awestyjski), tocharskiej, ormiańskiej, albańskiej, greckiej, italskiej (łaciński), celtyckiej, germańskiej, bałtyckiej (litewski, łotewski, staropruski) oraz słowiańskiej. — Stan językowy prasłowiański różni się dość znacznie od praindoeuropejskiego.

§ **31.** System samogłoskowy języka stcsł. w stosunku do praindoeuropejskiego wyróżnia się utratą dyftongów (dwugłosek), np. *ě* ⇐ ide. *ē* oraz ⇐ *ai̯*, *oi̯*; *i* ⇐ ide. *ī* oraz z *ei̯*, też w pewnych końcówkach ⇐ *oi̯*; *u* ⇐ ide. *au̯*, *ou̯*, *eu̯*; poza tem: *y* ⇐ ide. *ū*; *a* ⇐ ide. *ā*, *ō*; *o* ⇐ ide. *ŏ*, *ă*; *e* ⇐ ide. *ĕ*; ъ, ь ⇐ ide. *ŭ*, *ĭ*. — Alternacja (oboczność) *ě* ‖ *'i* oraz *ě* ‖ *'a* (§ 23, 4) zależy właśnie od różnego pochodzenia *ě*: z dyftongu (*oi̯* po palatalnych ⇒ *'ei̯* ⇒ *'i*) lub z monoftongu (*ē* po palatalnych ⇒ *'a*).

Stcsł. *ra*, *la*, *rě*, *lě* powstały z pierwotnych *or*, *ol*, *er*, *el* między spółgłoskami, zatem mają *a*, *ě* powstałe przez wzdłu-

żenie *o*, *e*; nie różnią się więc dźwiękowo w stcsł. od tych, w których grupy identyczne *ra*, *rě* i t. d. nie powstały w powyższy sposób, lecz kontynuują bez zmiany dawny stan rzeczy, np. трава, грѣти i t. p.; te ostatnie oczywiście nie posiadają alternacji *or* ‖ *ra* i t. p. (por. § 27, α).

Nosówki prasłowiańskie wzgl. stcsł. pochodzą przedewszystkiem z połączeń *e*, *o* z *n*, *m* przed spółgłoskami; również z *n̥*, *m̥* (zgłoskotwórczych); w wypadku ostatnim mamy alternację: *ę* ‖ *ьn*, (*ьm*), *ǫ* ‖ (*ъn*), *ъm* (por. § 27, β).

§ **32.** System spółgłoskowy jęz. stcsł. wyróżnia się utratą aspiracji, która charakteryzowała spółgłoski ide. (np. ide. *t*—*th*, *b*—*bh* i t. d. ⇒ *t*, *b* i t. d.); następnie powstaniem nowych dźwięków: *ch* z ide. *s* po *i*, *u* (oraz dyftongach), *k*, *r*; oraz nowych *s*, *z* ⇐ ide. *ḱ*, *ǵ* (palatalnych); *v* ⇐ *u̯* (*u̯* niezgłoskotwórczego).

Jednym z najbardziej charakterystycznych procesów zaszłych w epoce prasłowiańskiej była palatalizacja spółgłosek, polegająca na tem, iż spółgłoski: *s*, *z*; *t*, *d*, (*st*, *zd*); *l*, *n*, *r*; *p*, *b*. *m*, *v* przed *j* (*i̯*), oraz *k*, *g*, *ch*, (*sk*, *zg*) przed temże *j* (*i̯*) oraz przed wszelkiemi palatalnemi samogłoskami (zgłoskotwórczemi dźwiękami) rozwinęły się w stcsł. w nowe dźwięki (wzgl. grupy) palatalne, uwidocznione w obocznościach w § 25. Różnice w rezultatach palatalizacji tylnojęzykowych (§ 25, 1 *a* i *b*): *č*, *ž*, *š* (palatalizacja I-sza) — [*ć*, *ʒ́*, *ś*] (palatalizacja II-ga) uzależnione były naturą samogłoski: palatalizacja druga zaszła przed *ě*, *i* ⇐ *oi̯* (*ai̯*), oraz w pewnych jeszcze innych warunkach. Grupy *kt*, *gt* przed palatalnemi ⇒ *šť* (§ 25, 1 *c*).

DEKLINACJA.

A. Uwagi ogólne.

§ 33. Przy odmianie starocerkiewnosłowiańskich rzeczowników pamiętać należy przedewszystkiem o następujących kwestjach: 1) o rodzaju rzeczownika wzgl. o końcówce N. sg.; 2) o końcówce G. sg.; 3) o temacie (w zasadzie G. sg.); 4) o możliwej zmianie spółgłoski wygłosowej w temacie; 5) o trzech liczbach; 6) o rodzaju biologicznym rzeczownika (ożywiony — nieożywiony). — Wyrazy stcsł. kończą się tylko samogłoskami.

I. Rodzaj (fizjologiczny) rzeczowników. Końcówka G. sg.

§ 34. Rodzaj rzeczowników poznaje się według końcówek, wyjątkowo według znaczenia (por. niżej pod 3):

1) Rzeczowniki zakończone samogłoską -*ъ* są tylko rodzaju męskiego, np. **рабъ-ъ**; **сꙑн-ъ**.

2) Rzeczowniki zakończone na: -*o*, -*e*, -*ę* są tylko rodzaju nijakiego, np. **лѣт-о**, **полѥ** [*pol'-e*]; **слов-о**; **отроч-ѧ**; **им-ѧ**.

3) Rzeczowniki zakończone na: -*a*, -*i* są rodzaju żeńskiego, np. **жен-а**, **землꙗ** [*zeml'-a*]; **рабꙑн҄-и**; **мат-и**. — Wyjątek stanowią nazwy osób rodzaju męskiego, np. **слоуг-а**, **сѫдьи** [*sǫdьj-i*], aczkolwiek odmieniają się według typu żeńskiego.

4) Rzeczowniki zakończone na -*ь* (graficznie też -**и** wzgl. -**й**, por. § 11) oraz -*y* mogą być rodzaju męskiego i żeńskiego:

a) jeśli rzeczowniki na -ь (graficznie też -и wzgl. -й) mają temat palatalny (por. § 36) (G. sg. -*a*), np. конь: коня [*koń-a*], край [*kraj-ь*]: краꙗ [*kraj-a*] — to są one rodzaju męskiego; natomiast, jeśli mają temat niepalatalny (G. sg. -*i*), to wskazówki co do rodzaju szukać należy w słowniku, np. пѫт-ь: пѫт-и (masc.), ale кост-ь: кост-и (fem.).

b) jeśli rzeczowniki na -*y* mają w G. sg. temat (w stosunku do tematu N. sg.) rozszerzony suf. -*en*-, to są one rodzaju męskiego, np. кам-ы: кам-ен-е; jeśli zaś suf. -*ъv*-, to są one rodzaju żeńskiego, np. црьк-ы: црьк-ъв-е.

§ 35. Rodzaj rzeczownika nie wystarcza jeszcze dla zakwalifikowania pewnego rzeczownika do określonej deklinacji, do pewnego typu deklinacyjnego. Konieczną jest jeszcze końcówka G. sg. Dopiero zespół tych dwóch czynników określi przynależność deklinacyjną danego rzeczownika. Oto końcówki G. sg. pięciu deklinacyj stcsł.: -*a* (I), -*y* || -'*ę* (II), -*i* (III), -*u* (IV), -*e* (V).

II Temat. Oboczności.

§ 36. Temat czyli osnowę otrzymujemy, odrzucając końcówkę danego przypadku. Temat ten w języku stcsł. zawsze się kończy na spółgłoskę, nigdy na samogłoskę. Tematy wszystkich przypadków nie zawsze są identyczne, np. раб-ъ: раб-а, ale кам-ы: камен-е, отроч-ѧ: отрочѧт-е (G. sg.) i t. p, lub ног-а: нѕ-ѣ (D. i L. sg.), бог-ъ: бож-е (V. sg.) i t. p. Z przykładów tych widzimy, że w stosunku do tematu N. sg. tematy innych przypadków mogą być zapomocą pewnych morfem rozszerzone; wyróżniamy zatem wyrazy równotematowe (раб-, ног- || нѕ-, бог- || бож-) od nierównotematowych (кам- || камен-, отроч- || отрочѧт-). W zakresie zaś równotematowych możemy w pewnych wypadkach

stwierdzić zmianę wygłosowej tematu w paradygmacie (ног- || ноѕ-, бог- || бож-). Co do rzeczowników rodz. nijakiego zauważyć należy, iż V. zawsze się równa N., a zatem i tematy tych przypadków są sobie równe.

Kiedy mowa będzie wogóle o temacie bez wymienienia przypadku, rozumieć należy formę tematu G. sg. Temat tego przypadku może być niepalatalny lub palatalny, t. j. zakończony spółgłoską niepalatalną lub palatalną, np. бог-а, ale мѫж-а; wedle tego mówimy, że cały paradygmat należy do typu niepalatalnego (twardego) wzgl. do palatalnego (miękkiego). W niektórych przypadkach typu niepalatalnego mogą być tematy zakończone palatalną, np. бож-е (V. sg.), ale typ palatalny ma we wszystkich przypadkach spółgłoskę tematyczną palatalną, np. мѫж-оу (V. sg.) lub отьц-ь : отьч-е (V. sg.).

§ 37. W ten sposób stwierdziliśmy w zakresie obocznie istniejących tematów (np. бог- || бож- i t. p.) oboczności czyli alternacje głosek (np. *g* || *ž*). Jest to rezultat rozszczepienia się jednego dźwięku w zależności od natury następującej samogłoski: *bog-a* ale *bož-e*. W zakresie końcówek stwierdzamy zjawisko podobne, spowodowane wpływem w kierunku odwrotnym: spółgłoski tematowej na samogłoskę końcówki, końcówki bowiem przypadkowe w języku stcsł. albo tworzą samogłoski (pojedyńczo), albo też rozpoczynają się samogłoskami, np. сел-о ale полю [*pol'-e*], сел-омь ale полюмь [*pol'-emь*], gdzie mamy oboczność *o* || *'e*, lub np. жен-ѣ ale доуш-и, gdzie mamy oboczność *ě* || *'i*. Jest to również rezultat rozszczepienia się jednego pierwotnie dźwięku w zależności od natury poprzedzającej spółgłoski (twardej lub miękkiej).

III. Przypadki, liczby i rodzaj biologiczny.

§ 38. W języku stcsł. mamy siedem przypadków: N(ominativus), G(enetivus), D(ativus), A(ccusativus), I(nstru-

mentalis), L(ocativus) i V(ocativus). Oprócz liczby pojedyńczej (sg.) i mnogiej (pl.), mamy jeszcze i podwójną (du.).

Forma N. A. V. rzeczowników rodzaju nijakiego we wszystkich liczbach jest jednaka, zatem równa się N. odnośnej liczby. Forma N. A. rzeczowników rodzaju żeńskiego liczby mnogiej jest jednaka (jest to właściwie forma A.).

Liczba podwójna zna tylko trzy formy: N. A. V. — G. L. — D. I.

Poza tem zauważyć należy, iż w języku stcsł. przy rzeczownikach rodzaju męskiego ożywionych (t. j. nazwach istot żywych — rodzaj biologiczny) spotykamy nietylko, jak w polskim, formę G. sg., lecz również i formę A. sg., co jest zjawiskiem pierwotnem, dlatego też w paradygmatach A. sg. jest рабъ a nie раба lub t. p.

IV. Rodzaje odmiany imion.

§ 39. Wszystkie wyrazy, odmieniające się przez przypadki, odmieniają się według dwóch sposobów; innemi słowy mamy dwa rodzaje odmiany przez przypadki: odmianę rzeczownikową oraz odmianę zaimkową.

Według odmiany rzeczownikowej odmieniają się przedewszystkiem: rzeczowniki; następnie — przymiotniki, stopień wyższy przymiotników i imiesłowy — o ile występują w formie rzeczownikowej; wreszcie — liczebniki (z wyjątkiem ѥдинъ i дъва).

Według zaś odmiany zaimkowej odmieniają się przedewszystkiem: zaimki (z wyjątkiem osobowego i zwrotnego; por. niżej), liczebniki ѥдинъ i дъва, oraz przymiotniki, stopień wyższy przymiotników, imiesłowy i liczebniki — o ile występują w formie zaimkowej.

B. Deklinacja rzeczownikowa.

I. Deklinacja rzeczowników.

§ **40**. Podział rzeczowników na deklinacje. Wyróżniamy następujące główne typy deklinacyjne względnie deklinacje:

I. Deklinacja męsko-nijaka (t. j. obejmująca rzeczowniki rodzaju męskiego i nijakiego); G. sg. ma końcówkę *-a* (*-a* ‖ *-'a*).

II. Deklinacja żeńska; G. sg. ma końcówki *-y* ‖ *-'ę*.

III. Deklinacja żeńsko-męska; G. sg. ma końcówkę *-i*.

IV. Deklinacja męska; G. sg. ma końcówkę *-u*.

V. Deklinacja trzyrodzajowa; G. sg. ma końcówkę *-e*.

Uwaga 1. Typy I—IV są równotematowe, V — nierównotematowy (§ 36). W obrębie typów I i II wyróżniamy dwa podtypy: twardy (niepalatalny) i miękki (palatalny) (§ 36).

Uwaga 2. Rzeczowniki rodzaju żeńskiego wszystkich trzech typów w niektórych przypadkach wytworzyły formy identyczne: I. sg. III-go typu, oraz D. I. L. pl. V-go uległy asymilacji odnośnych przypadków typu II-go wyłącznie żeńskiego.

1. Deklinacja męsko-nijaka.

§ **41**. Deklinacja ta obejmuje rzeczowniki rodzaju męskiego, zakończone na *-ъ*, *-'ь* (ortograficznie też *-й* = *-j-ь*), oraz nijakiego na *-o*, *-'e*. G. sg. ma końcówkę *-a*.

Deklinacja rzeczowników rodzaju męskiego (a) od nijakiego (b), poza zastrzeżeniem w § 38 (N. A. V. n. są identyczne), różni się końcówką tylko w N. wszystkich liczb.

W obrębie tej deklinacji odróżniamy tematy twarde i miękkie (α, β). Poza różnicą w końcówce V. sg. (twarde *-e*, miękkie *-'u*) końcówki są identyczne lub różnią się samo-

głoskami w ten sposób, że pewnej samogłosce, następującej po spółgłosce twardej, odpowiada stale pewna inna po tematycznej miękkiej.

W ten sposób otrzymujemy oboczności:

-ъ || -'ь: *rab-ъ* || *mǫž-ь* i t. p.
-o || -'e: *rab-omь* || *mǫž-emь* i t. p.
-ě || -'i: *rab-ěchъ* || *mǫž-ichъ* i t. p.
-y { || 'i: *rab-y* || *mǫž-i* i t. p.
-y { || 'ę: *rab-y* || *mǫž-ę* (tylko w A. pl. masc.).

a. Rzeczowniki rodzaju męskiego.

	α. Twardotematowe		β. Miękkotematowe	
Sg. N.	рабъ	*rab-ъ*	край	*kraj-ь*
G.	раба	*rab-a*	краꙗ	*kraj-a*
D.	рабоу	*rab-u*	краю	*kraj-u*
A.	рабъ	*rab-ъ*	край	*kraj-ь*
I.	рабомь	*rab-omь*	краѥмь	*kraj-emь*
L.	рабѣ	*rab-ě*	краи	*kraj-i*
V.	рабе	*rab-e*	краю	*kraj-u*
Pl. N.	раби	*rab-i*	краи	*kraj-i*
G.	рабъ	*rab-ъ*	край	*kraj-ь*
D.	рабомъ	*rab-omъ*	краѥмъ	*kraj-emъ*
A	рабꙑ	*rab-y*	краѩ	*kraj-ę*
I.	рабꙑ	*rab-y*	краи	*kraj-i*
L.	рабѣхъ	*rab-ěchъ*	краихъ	*kraj-ichъ*
Du. N. A. V.	раба	*rab-a*	краꙗ	*kraj-a*
G. L.	рабоу	*rab-u*	краю	*kraj-u*
D. I.	рабома	*rab-oma*	краѥма	*kraj-ema*

b. Rzeczowniki rodzaju nijakiego.

	α. Twardotematowe		β. Miękkotematowe	
Sg. N. V.	лѣто	*lět-o*	полѥ	*poľ-e*
G.	лѣта	*lět-a*	полꙗ	*poľ-a*
D.	лѣтоу	*lět-u*	полю	*poľ-u*
A.	лѣто	*lět-o*	полѥ	*poľ-e*
I.	лѣтомь	*lět-omь*	полѥмь	*poľ-emь*
L.	лѣтѣ	*lět-ě*	по͡ли	*poľ-i*
Pl. N. V.	лѣта	*lět-a*	полꙗ	*poľ-a*
G.	лѣтъ	*lět-ъ*	по͡ль	*poľ-ь*
D.	лѣтомъ	*lět-omъ*	полѥмъ	*poľ-emъ*
A.	лѣта	*lět-a*	полꙗ	*poľ-a*
I.	лѣты	*lět-y*	по͡ли	*poľ-i*
L.	лѣтѣхъ	*lět-ěchъ*	по͡лихъ	*poľ-ichъ*
Du. N. A. V.	лѣтѣ	*lět-ě*	по͡ли	*poľ-i*
G. L.	лѣтоу	*lět-u*	полю	*poľ-u*
D. I.	лѣтома	*lět-oma*	полѥма	*poľ-ema*

§ 42. Uwagi dodatkowe. Według wzoru край [*kraj-ь*] odmieniają się również i takie jak ко͡нь [*koń-ь*], мѫжь [*mǫž-ь*], a zatem: *koń-a*, *mǫž-a*..., *koń-ichъ*, *mǫž-ichъ*... Różnice tylko ortograficzne: конꙗ, мѫжа..., ко͡нихъ, мѫжихъ...

Podobnież według полѥ [*poľ-e*] odmieniają się i takie jak знаменьѥ [*znamenъj-e*], ѫже [*ǫž-e*], a więc: *znamenъj-a*, *ǫž-a*..., *znamenъj-ichъ*, *ǫž-ichъ*... Różnice również tylko ortograficzne: знаменьꙗ, ѫжа...., знаменьихъ, ѫжихъ...

O deklinacji rzeczowników na -те͡ль i -а͡рь, oraz -ѣнинъ, -ꙗнинъ por. § 54, 2, 3.

§ **43**. Oboczności spółgłoskowe w temacie. Jeśli wygłosową tematu będzie spółgłoska *k*, *g*, *ch* to:

1) przed następującemi końcówkami: *-i* w N. pl. m. oraz *-ě* w L. sg. i pl. m. n. i w N. A. V. du. n. w ich miejsce występują *c*, *ʒ*, *s* [*ć*, *ʒ́*, *ś*] (ц, ѕ, с), np.:

токъ : тоц-и; тоц-ѣ, тоц-ѣхъ
рог-ъ : роѕ-и; роѕ-ѣ, роѕ-ѣхъ
доух-ъ : доус-и; доус-ѣ, доус-ѣхъ
иг-о : иѕ-ѣ (N. A. V. du. n.).

2) przed *-e* w V. sg. m.; w ich miejsce występują *č*, *ž*, *š* (ч, ж, ш), np. точ-е, рож-е, доуш-е.

Rzeczowniki typu отьць, кънѧѕь (ze spółgłoskami wygłosowemi tematu [*ć*, *ʒ́*] w całym paradygmacie) mają w V. sg. identyczną zmianę: отьч-е, кънѧж-е.

2. Deklinacja żeńska.

§ **44**. Deklinacja ta obejmuje rzeczowniki zakończone na *-a* (*-a* || *'a*) oraz *-'i* (sufiksy *-yńi*, *-ьji* ortograficznie -ынꙙи, -ьи). G. sg. ma końcówkę *-y* wzgl. *-'ę*. Są to rzeczowniki rodzaju żeńskiego. Męskiego — tylko oznaczające osoby rodzaju męskiego, np. слоуга, сѫдьи (por. § 34).

Jak i w deklinacji I wyróżniamy tu tematy ze spółgłoską twardą i miękką (α, β). Końcówki obu tych typów są identyczne wzgl. różnią się samogłoskami w sposób podany wyżej (§ 41), to znaczy, że i tu mamy oboczności: *-ъ* || *'-ь*, *-o* || *-'e*, *-ě* || *-'i*, oraz tylko pojedynczą oboczność *-y* || *-'ę*: *żen-y* || *zeml'-ę* i t. p.

(Paradygmat na następnej stronie).

α. Twardotematowe			β. Miękkotematowe	
Sg. N.	жена	žen-a	землꙗ	zemľ-a
G.	женꙑ	žen-y	землѩ	zemľ-ę
D.	женѣ	žen-ě	земл҄и	zemľ-i
A.	женѫ	žen-ǫ	землѭ	zemľ-ǫ
I.	женоѭ	žen-ojǫ	землєѭ	zemľ-ejǫ
L.	женѣ	žen-ě	земл҄и	zemľ-i
V.	жено	žen-o	земл҄е	zemľ-e
Pl. N. V.	женꙑ	žen-y	землѩ	zemľ-ę
G.	женъ	žen-ъ	земл҄ь	zemľ-ь
D.	женамъ	žen-amъ	землꙗмъ	zemľ-amъ
A.	женꙑ	žen-y	землѩ	zemľ-ę
I.	женами	žen-ami	землꙗми	zemľ-ami
L.	женахъ	žen-achъ	землꙗхъ	zemľ-achъ
Du. N. A. V.	женѣ	žen-ě	земл҄и	zemľ-i
G. L.	женоу	žen-u	землю	zemľ-u
D. I.	женама	žen-ama	землꙗма	zemľ-ama

§ **45**. Uwagi dodatkowe. Według wzoru землꙗ [*zemľ-a*] odmieniają się również i takie rzeczowniki jak змьꙗ [*zmьj-a*], доуша [*duš-a*]. Podobnież, według tegoż wzoru, i rzeczowniki zakończone na *-'i*: богꙑн҄и [*bogyń-i*], млъньи [*mlъnьj-i*] i t. p., zatem G. sg. brzmi: *bogyń-ę* богꙑнѩ, *mlъnьj-ę* млъньѩ i t. p.

Rzeczowniki, oznaczające osoby rodzaju męskiego, np. слоуга, сѫдьи, odmieniają się jak rzeczowniki rodzaju żeńskiego, więc np. G. sg.: слоугꙑ, сѫдьѩ [*sǫdьj-ę*] i t. p.

NB. W I. sg. obok końcówki -оѭ spotykamy zrzadka -ѫ, np. рѫкоѭ ‖ рѫкѫ.

§ **46**. Oboczności spółgłoskowe w temacie. Jeśli wygłosową tematu jest spółgłoska *k*, *g*, *ch*, to przed końcówką *-ě* (D. L. sg., N. A. V. du.) będziemy mieli: *c*, *ʒ*, *s* (§ 43, 1), więc: **ржка : ржц-ѣ**, **нога : ноѕ-ѣ**, **моуха : моус-ѣ**.

3. Deklinacja żeńsko-męska.

§ **47**. Deklinacja ta obejmuje rzeczowniki rodzaju żeńskiego i męskiego (nieliczne), zakończone na *-ь*. G. sg. ma końcówkę *-i*.

Końcówki rzeczowników obu rodzajów poza różnicą w końcówkach I. sg (m. *-ьmь*, f. *-ьjǫ*) i N. pl. (m. *-ьje*, f. *-i*) są identyczne.

a. Rzeczowniki rodzaju żeńskiego.

Sg.	N.	**кость**	*kost-ь*	Pl. **кости**	*kost-i*
	G.	**кости**	*kost-i*	**костьй**	*kost-ьjь*
	D.	**кости**	*kost-i*	**костьмъ**	*kost-ьmъ*
	A.	**кость**	*kost-ь*	**кости**	*kost-i*
	I.	**костьѭ**	*kost-ьjǫ*	**костьми**	*kost-ьmi*
	L.	**кости**	*kost-i*	**костьхъ**	*kost-ьchъ*
	V.	**кости**	*kost-i*		

Du.	N. A. V.	**кости**	*kost-i*
	G. L.	**костью**	*kost-ьju*
	D. I.	**костьма**	*kost-ьma*

b. Rzeczowniki rodzaju męskiego

Sg.	N.	пѫть	*pǫt-ь*	Pl.	пѫтьѥ	*pǫt-ьje*
	G.	пѫти	*pǫt-i*		пѫтьи	*pǫt-ьjь*
	D.	пѫти	*pǫt-i*		пѫтьмъ	*pǫt-ьmъ*
	A.	пѫть	*pǫt-ь*		пѫти	*pǫt-i*
	I.	пѫтьмь	*pǫt-ьmь*		пѫтьми	*pǫt-ьmi*
	L.	пѫти	*pǫt-i*		пѫтьхъ	*pǫt-ьchъ*
	V.	пѫти	*pǫt-i*			

Du.	N. A. V.	пѫти	*pǫt-i*
	G. L.	пѫтью	*pǫt-ьju*
	D. I.	пѫтьма	*pǫt-ьma*

NB. Co do odmiany rzeczowników лакъть, ногъть por. § 54, 3.

4. Deklinacja męska.

§ 48. Deklinacja ta obejmuje rzeczowniki rodzaju męskiego, zakończone na -ъ. G. sg. ma końcówkę -*u*. Rzeczowników tych niewiele, przedewszystkiem: сꙑнъ, волъ, домъ, полъ, врьхъ [*vŕ̥ χъ*], медъ.

Sg.	N.	сꙑнъ	*syn-ъ*	Pl.	сꙑнове	*syn-ove*
	G.	сꙑноу	*syn-u*		сꙑновъ	*syn-ovъ*
	D.	сꙑнови	*syn-ovi*		*сꙑнъмъ	**syn-ъmъ*
	A.	сꙑнъ	*syn-ъ*		сꙑнꙑ	*syn-y*
	I.	*сꙑнъмь	**syn-ъmь*		сꙑнъми	*syn-ъmi*
	L.	сꙑноу	*syn-u*		сꙑнъхъ	*syn-ъchъ*
	V.	сꙑноу	*syn-u*			

Du.	N. A. V.	сꙑнꙑ	*syn-y*
	G. L.	сꙑновоу	*syn-ovu*
	D. I.	сꙑнъма	*syn-ъma*

5. Deklinacja trzyrodzajowa.

§ **49**. Deklinacja ta obejmuje rzeczowniki rodzaju męskiego z końcówką *-y*, np. *kam-y*, nijakiego z końcówką *-ę* lub *-o*, np. *im-ę*, *těl-o*, oraz żeńskiego zakończone na *-i*, *-y*, np. *mat-i*, *crьk-y* [*čŕ-ky*]. Zauważyć tu wszakże należy, iż końcówka *-y* przedstawia się szczątkowo: zwykle forma N. sg. tych rzeczowników występuje w postaci identycznej z formą A. sg., zatem jako *kamen-ь*, *crьkъv-ь*. G. sg. ma końcówkę *-e*.

Tematy wszystkich tych rzeczowników w stosunku do tematu N. sg. (z wyjątkiem A. sg. n. i V. sg. f., które równają się tematowi N. sg.) występują w postaci rozszerzonej elementem *-en-*, *-ęt-*, *-es-*, *-er-* i *-ъv-*. (Pierwotnie typ *-ъv-* stanowił typ odrębny, równorzędny do pięciu typów deklinacyjnych, por. niżej).

Stosunek tematów do końcówek N. sg przedstawia się następująco:

-y (m): *-en-*, np. *kam-y* (*kam-en-ь*): *kam-en-e*...
-ę (n.): *-en-* lub *-ęt-*, np. *im-ę* : *im-en-e*, *tel-ę* : *tel-ęt-e*...
-o (n.): *-es-*, np. *těl-o* : *těl-es-e*...
-i (f.): *-er-*, np. *mat-i* : *mat-er-e*...
-y (f.): *-ъv-*, np. *crьk-y* (*crьk-ъv-ь*) : *crьk-ъv-e*...

§ **50**.

a. Rzeczowniki rodzaju męskiego.

Sg. N. V.	камꙑ	*kam-y*	Pl.	*камене	**kam-en-e*
G.	камене	*kam-en-e*		каменъ	*kam-en-ъ*
D.	камени	*kam-en-i*		каменьмъ	*kam-en-ьmъ*
A.	камень	*kam-en-ь*		камени	*kam-en-i*
I.	каменьмь	*kam-en-ьmь*		каменьми	*kam-en-ьmi*
L.	камене	*kam-en-e*		каменьхъ	*kam-en-ьchъ*

Du. N. A. V.	камени	*kam-en-i*
G. L.	*каменоу	**kam-en-u*
D. I.	каменьма	*kam-en-ьma*

NB. Do tego typu należy i дьн-ь, aczkolwiek niema w N. sg. końcówki -ꙑ, a w innych przypadkach nie przybiera *-en-*, zatem np. G sg. дьн-е i t. p. W I. pl. oprócz дьн-ьми mamy też дьн-ꙑ (por. рабꙑ, str. 29).

b. Rzeczowniki rodzaju nijakiego.

§ 51. Wyróżniamy tu trzy paradygmaty z elementami: *-en-*, *-ęt-* i *-es-*. Wszystkie te paradygmaty posiadają identyczne końcówki. W stosunku do deklinacji rzeczowników rodzaju męskiego tejże deklinacji — po za zastrzeżeniami w § 38 — różnią się jedynie końcówkami przypadków N. sg. i pl., I. pl. i N. A. V. du. (por. deklinację I-szą rzeczowników rodzaju nijakiego, str. 30).

α. (*-en-*)

Sg. N. V.	имѧ	*im-ę*	Pl.	имена	*im-en-a*
G.	имене	*im-en-e*		именъ	*im-en-ъ*
D.	имени	*im-en-i*		именьмъ	*im-en-ьmъ*
A.	имѧ	*im-ę*		имена	*im-en-a*
I.	именьмь	*im-en-ьmь*		именꙑ	*im-en-y*
L.	имене	*im-en-e*		именьхъ	*im-en-ьchъ*

Du. N. A. V.	именѣ	*im-en-ě*
G. L.	*именоу	**im-en-u*
D. I.	именьма	*im-en-ьma*

β. (-ęt-)

Sg. N. V.	телѧ	*tel-ę*	Pl.	телѧта	*tel-ęt-a*
G.	телѧте	*tel-ęt-e*		телѧтъ	*tel-ęt-ъ*
D.	телѧти	*tel-ęt-i*		телѧтьмъ	*tel-ęt-ьmъ*
A.	телѧ	*tel-ę*		телѧта	*tel-ęt-a*
I.	телѧтьмь	*tel-ęt-ьmь*		телѧтꙑ	*tel-ęt-y*
L.	телѧте	*tel-ęt-e*		телѧтьхъ	*tel-ęt-ьchъ*
Du. N. A. V.	телѧтѣ	*tel-ęt-ě*			
G. L.	телѧтоу	*tel-ęt-u*			
D. I.	телѧтьма	*tel-ęt-ьma*			

γ. (-es-)

Sg. N. V.	тѣло	*těl-o*	Pl.	тѣлеса	*těl-es-a*
G.	тѣлесе	*těl-es-e*		тѣлесъ	*těl-es-ъ*
D.	тѣлеси	*těl-es-i*		тѣлесьмъ	*těl-es-ьmъ*
A.	тѣло	*těl-o*		тѣлеса	*těl-es-a*
I.	тѣлесьмь	*těl-es-ьmь*		тѣлесꙑ	*těl-es-y*
L.	тѣлесе	*těl-es-e*		тѣлесьхъ	*těl-es-ьchъ*
Du. N. A. V.	тѣлесѣ	*těl-es-ě*			
G. L.	тѣлесоу	*těl-es-u*			
D. I.	тѣлесьма	*těl-es-ьma*			

c. Rzeczowniki rodzaju żeńskiego.

§ 52. Wyróżniamy tu dwa paradygmaty z elementami *-er-* i *-ъv-* (por. § 49). Różnice tych paradygmatów: w L. sg. w pierwszym -и, w drugim -е, ale w tym ostatnim spoty-

kają się też formy z -и, więc nie tylko свекрък-е lecz i свекрък-и. Pozatem są różnice w wokalizmie końcówek zawierających spółgłoski *m* i *ch* (asymilacja do II-ej deklinacji, por. str. 32).

α. (*-er-*)

Sg. N. V.	мати	*mat-i*	Pl.	матери	*mat-er-i*
G.	матере	*mat-er-e*		матеръ	*mat-er-ъ*
D.	матери	*mat-er-i*		матерьмъ	*mat-er-ьmъ*
A.	матерь	*mat-er-ь*		матери	*mat-er-i*
I.	матерьѭ	*mat-er-ьję*		матерьми	*mat-er-ьmi*
L.	матери	*mat-er-i*		*матерьхъ	**mat-er-ьchъ*

Du. N. A. V.	*матери	**mat-er-i*
G. L	*матероу	**mat-er-u*
D. I.	*матерьма	**mat-er-ьma*

β. (*-ъv-*)

Sg. N. V.	свекры	*svekr-y*	Pl.	свекръви	*svekr-ъv-i*
G.	свекръве	*svekr-ъv-e*		свекръвъ	*svekr-ъv-ъ*
D.	свекръви	*svekr-ъv-i*		свекръвамъ	*svekr-ъv-amъ*
A.	свекръвь	*svekr-ъv-ь*		свекръви	*svekr-ъv-i*
I.	свекръвьѭ	*svekr-ъv-ьję*		свекръвами	*svekr-ъv-ami*
L.	свекръве	*svekr-ъv-e*		свекръвахъ	*svekr-ъv-achъ*

Du. N. A. V.	свекръви	*svekr-ъv-i*
G. L.	свекръвоу	*svekr-ъv-u*
D. I.	свекръвама	*svekr-ъv-ama*

7. Dalsze uwagi o deklinacji rzeczowników.

a. Wzajemne wpływy typów deklinacyjnych.

§ 53. Wyżej podaliśmy pięć typów deklinacyjnych, nieuwzględniając przytem, iż w niektórych przypadkach niektórych typów spotykamy formy podwójne, oboczne, t. j. należące do dwuch typów: jedna forma jest zgodna z całym paradygmatem, druga zaś, co do swej końcówki, należy do typu innego; jest to więc forma powstała pod wpływem tego innego typu deklinacyjnego. Dla ogólnej orjentacji podajemy tu tylko przykłady owych wpływów, w części bowiem tekstów nienormalizowanych obocznie istniejące formy zostaną sub linea wyjaśnione.

W zakresie rzeczowników rodzaju męskiego typy I i IV uległy wzajemnym wpływom, np.:

D. sg. бог-оу (I) || бог-ови (wedł. IV)
мѫж-оу (I) || мѫж-еви (wedł. IV)
I. sg. глад-омь (I) || глад-ъмь (wedł. IV)
G. pl. бѣс-ъ (I) || бѣс-овъ (wedł. IV)
врач-ь (I) || врач-евъ (wedł. IV) i t. p.

oraz odwrotnie, np.:

G. sg. сꙑн-оу (IV) || сꙑн-а (wedł. I).

Pozatem niektóre miękkie typy I-ej deklinacji (również rodzaju męskiego) uległy też, lecz w stopniu nieznacznym, wpływowi deklinacji III-ej, np.:

I. sg. отьц-емь (I) || отьц-ьмь (wedł. III).

Wpływ odwrotny daje się zauważyć tylko w kilku wyrazach i mianowicie: огнь (III) występuje zwykle jako ог͡нь (typ miękki I-ej deklinacji), podobnież w mniejszym stopniu звѣрь (III) też jako звѣ͡рь (I); господь (III) w niektórych przypadkach odmienia się też według typu I-go i to nie tylko miękkiego lecz i twardego, więc np. w G. sg. mamy formy: господи (III) || господꙗ (I mięk.) || господа (I tward.).

Rzeczowniki typu V-go ulegają zaś wpływowi typu III-go, np.:

G. L. sg. камен-е (V) || камен-и (wedł. III),
тѣлес-е (V) || тѣлес-и (wedł. III),
црькъв-е (V) || црькъв-и wedł. (III).

b. Rzeczowniki odmieniające się nieregularnie.

§ 54. Niektóre rzeczowniki wzgl. kategorje rzeczowników odmieniają się stale w sposób odchylający się od podanych wyżej paradygmatów; w ten sposób otrzymujemy odmianę nieregularną. Oto najważniejsze zjawiska tego rodzaju:

1) Rzeczowniki z suf. -тел҄ь, -ар҄ь (I) w G. i I. pl. odmieniają się też według typu twardego: дѣлател҄-ь || дѣлател-ъ, мытар҄-ь || мытар-ъ, ale tylko дѣлател-ы, мытар-ы; zaś w N. pl. według deklinacji V-ej: дѣлател-е, мытар-е.

2) Rzeczowniki z suf. -ѣн-ин-ъ, -ıан-ин-ъ (I) w pl. mają temat bez *-in-*, i odmieniają się z wyjątkiem przypadków A. i I. według deklinacji V-ej, a zatem: N. граждан-е, G. граждан-ъ, D. граждан-ьмъ, A. граждан-ы, I. граждан-ы, L. граждан-ьхъ. W zabytkach stcsł. zamiast sufiksalnego ь występuje wtórnie е.

3) Rzeczowniki лакът-ь i ногът-ь (III) tworzą G. i I. pl. według deklinacji V-tej: лакът-ъ, ногът-ъ; лакът-ы, ногът-ы.

4) Rzeczownik кръвь [*krъ-vь*] (V; forma wtórna zamiast pierwotnej *кры) w sg. odmienia się według мати (V), w pl. według кость (III).

5) Niektóre rzeczowniki rodzaju nijakiego z suf. *-es-* (V) mają formy oboczne bez tego sufiksu z końcówkami deklinacji I-ej, np. obok дѣл-о : дѣл-ес-е mamy дѣл-о : дѣл-а i t. p. Oto niektóre inne tegoż typu: лиц-е (*ličes-*), дрѣв-о (*drěves-*), ок-о (*očes-*).

6) око i оухо (I i V) n. w du f. odmieniają się (z drobnemi odchyleniami w D. I.) według deklinacji III-ej (§ 47), a zatem:

N. A. V.	очи	оуши
G. L.	очью ‖ очию	оушью ‖ оушию
D. I.	очима	оушима.

II. Deklinacja rzeczownikowa przymiotników, imiesłowów i liczebników.

§ 55. Według deklinacji rzeczownikowej odmieniają się również przymiotniki (wraz ze stopniem wyższym), imiesłowy i liczebniki o ile występują w postaci rzeczownikowej, t. j. posiadają końcówki identyczne z końcówkami rzeczowników.

Forma V. równa się formie N.

1. Odmiana przymiotników.

§ 56. Przymiotniki zakończone na *-ъ*, *-a*, *-o* z poprzedzającą spółgłoską twardą (twardotematowe), oraz na *-'ь* (ortograficznie -ь, -й). *-'a*, *-'e* z poprzedzającą spółgłoską miękką (miękkotematowe), np.:

нов-ъ m., нов-а f., нов-о n.
сий-ь, синꙗ [*s'iń-a*], синѥ
тъшт-ь [*tъšť-ь*], тъшт-а, тъшт-е
велий [*vel'ъj-ь*] вельꙗ, вельѥ

odmieniają się według odpowiednich typów I i II deklinacji:

masculina zatem według: рав-ъ, край [*kraj-ь*] (str. 29);
feminina według: жен-а, земльꙗ [*zemľ-a*] (str. 32);
neutra według: лѣто, полѥ [*pol'e*] (str. 30).

Stopień wyższy przymiotników.

§ 57. Ma on końcówki następujące: *-'ь* (ortograficznie -й), *-'i*, *-'e*, więc zawsze z poprzedzającą miękką (miękkotematowe).

Stopień wyższy tworzy się od tematów przymiotników stopnia równego za pomocą sufiksów:

-ьй [-'ьj-ь] m., -ьши [-'ьš-i] f., -є [-'e] n.,
-ѣй [-ěj-ь], -ѣйши [-ějьš-i], -ѣѥ [-ěj-e],

oraz odmianki tego ostatniego po spółgłoskach miękkich:

-ай [-'aj-ь], -айши [-'ajьš-i], -аѥ [-'aj-e], np:

драг-ъ : драж-ьй драж-ьши драж-є,
нов-ъ : нов-ѣй нов-ѣйши нов-ѣѥ,
мъног-ъ : мъནож-ай мъནож-айши мъནож-аѥ.

Jak widzimy z powyższych przykładów niektóre wygłosowe tematów przymiotnikowych występują w postaci zmienionej, a mianowicie:

1) przed suf. -ьй, -ьши, -є występują tylko palatalne, będące członami następujących alternacji czyli oboczności:

к || ч, г || ж, х || ш;
т || шт, д || жд;
н || н҄, л || л҄, р || р҄;
п || пл҄, б || бл҄, в || вл҄, м || мл҄ i t. p.

np. хоуд-ъ : хоужд-ьй хоужд-ьши хоужд-є, юнъ : юн҄-ьй юн҄-ьши юнѥ i t. p., przyczem tematy przymiotnikowe, zakończone sufiksami -окъ, -ъкъ, -ькъ występują (zwykle) bez tych sufiksów, np. глѫб-ок-ъ : глѫбл҄-ьй глѫбл҄-ьши глѫблѥ [glǫbl'-e] i t. p.

2) przed suf. -ай -айши -аѥ występuje tylko ч, ж, ш, t. j. człon palatalny oboczności z pierwszego szeregu, por. przykład wyżej мънож-ай i t. d.

Temat paradygmatowy stopnia wyższego różni się od tematu N. A. sg. m. i n. elementem -ьш- wzgl. -ѣйш-, -айш-, np. мьн҄-ьй : мьн҄-ьш-, нов-ѣй : нов-ѣйш-, мънож-ай : мънож-айш-. Odmiana według: край m., рабꙑн҄и wzgl. земл҄ꙗ f., пол҄ѥ n., tylko w N. pl. m. mamy końcówkę -є.

	masc.	neutr.	femin.
Sg N.	мьн̑-ьй [*mьń-ьj-ь*]	мьнѥ [*mьń-e*]	мьн̑-ьш-и
G.	мьн̑-ьш-а		мьн̑-ьш-ѩ
D.	мьн̑-ьш-оу		мьн̑-ьш-и
A.	мьн̑-ьй [*mьń-ьj-ь*]	мьнѥ [*mьń-e*]	мьн̑-ьш-ѫ
I.	мьн̑-ьш-ємь		мьн̑-ьш-єѭ
L.	мьн̑-ьш-и		мьн̑-ьш-и
Pl. N.	мьн̑-ьш-є	мьн̑-ьш-а	мьн̑-ьш-ѩ
G.	мьн̑-ьш-ь		мьн̑-ьш-ь
D.	мьн̑-ьш-ємъ		мьн̑-ьш-амъ
A.	мьн̑-ьш-ѩ	мьн̑-ьш-а	мьн̑-ьш-ѩ
I.	мьн̑-ьш-и		мьн̑-ьш-ами
L.	мьн̑-ьш-ихъ		мьн̑-ьш-ахъ
Du. N A.V.	мьн̑-ьш-а	мьн̑-ьш-и	мьн̑-ьш-и
G. L.	мьн̑-ьш-оу		мьн̑-ьш-оу
D. I.	мьн̑-ьш-ема		мьн̑-ьш-ама

Podobnież odmienia się: нов-ѣй [*-ěj-ь*], нов-ѣйш-а [*-ějьš-a*], нов-ѣйш-оу i t. d.

2. Odmiana imiesłowów.

§ **58**. Imiesłowy (równotematowe) zakończone na -мъ, -лъ, -нъ, -тъ. np.:

несом-ъ несом-а несом-о,
несл-ъ несл-а несл-о,
несен-ъ несен-а несен-о,
пѣт-ъ пѣт-а пѣт-о,

odmieniają się jak przymiotniki (§ 56) wzgl. odpowiednie rzeczowniki.

Imiesłowy zaś (nierównotematowe), zakończone na -ы wzgl. -ѧ (-'ę, t. j. z poprzedzającą miękką) m. n., -ѫшти (-*ǫšti* || -*'ǫšti*) f., np.

несъ-ы m. n., нес-ѫшт-и f.,

знаѩ [*znaj-ę*] m. n., знаѭшти [*znaj-ǫšt-i*] f., zmiennotematowe (§ 83),

oraz zakończone na -ѧ m n., -ѧшти f. (zawsze z poprzedzającą twardą), np

хвал-ѧ m. n., хвал-ѧшт-и f.,

odmieniają się (z wyjątkiem A. sg. m.) jak przymiotniki w stopniu wyższym (paradygmat na str. 43).

<table>
<tr><th></th><th>masc.</th><th>neutr.</th><th>fem.</th></tr>
<tr><td>Sg. N.</td><td colspan="2">нес-ы</td><td>нес-ѫшт-и</td></tr>
<tr><td>G.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-а</td><td>нес-ѫшт-ѧ</td></tr>
<tr><td>D.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-оу</td><td>нес-ѫшт-и</td></tr>
<tr><td>A.</td><td>нес-ѫшт-ь</td><td>нес-ѫшт-е</td><td>нес-ѫшт-ѫ</td></tr>
<tr><td>I</td><td colspan="2">нес-ѫшт-емь</td><td>нес-ѫшт-еѭ</td></tr>
<tr><td>L.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-и</td><td>нес-ѫшт-и</td></tr>
<tr><td>Pl. N.</td><td>нес-ѫшт-е</td><td>нес-ѫшт-а</td><td>нес-ѫшт-ѧ</td></tr>
<tr><td>G.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-ь</td><td>нес-ѫшт-ь</td></tr>
<tr><td>D.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-емъ</td><td>нес-ѫшт-амъ</td></tr>
<tr><td>A.</td><td>нес-ѫшт-ѧ</td><td>нес-ѫшт-а</td><td>нес-ѫшт-ѧ</td></tr>
<tr><td>I.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-и</td><td>нес-ѫшт-ами</td></tr>
<tr><td>L.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-ихъ</td><td>нес-ѫшт-ахъ</td></tr>
<tr><td>Du. N. A.</td><td>нес-ѫшт-а</td><td>нес-ѫшт-и</td><td>нес-ѫшт-и</td></tr>
<tr><td>G. L.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-оу</td><td>нес-ѫшт-оу</td></tr>
<tr><td>D. I.</td><td colspan="2">нес-ѫшт-ема</td><td>нес-ѫшт-ама</td></tr>
</table>

Według tego wzoru odmienia się i знаѩ [*znaj-ę*] m. n., знаѭшти [*znaj-ǫšt-i*] f., a więc знаѭшта [*znaj-ǫšt-a*] i t. p.

oraz хвалѧ [*χval ę*] m. n., хвалѧшти [*χval-ęšt-i*] f., więc хвалѧшта [*χval-ęšt-a*] i t. d.

Podobnież i imiesłowy (nierównotematowe) zakończone na -ъ wzgl. -ь (-'*ь*, t. j. z poprzedzającą spółgłoską miękką), czy też na -въ (z poprzedzającą samogłoską) m. n., -ъши wzgl. -ьши [-'*ъši*], czy -въши f., np.:

нес-ъ m. n., нес-ъш-и f.,
хвал҄-ь m. n., хвал҄-ьш-и f.,
да-в-ъ m. n., да-в-ъш-и f.,

odmieniają się według powyższego wzoru, a więc: G. sg. m. n. нес-ъш-а, хвал҄-ьш-а, да-въш-а i t. d., f. нес-ъш-ѧ, хвал҄-ьш-ѧ, да-въш-ѧ i t. d.

O tworzeniu imiesłowów por niżej.

3. Odmiana liczebników.

§ 59. Liczebniki porządkowe юдинъ, дъва, трьѥ, четыре są to liczebniki przymiotnikowe. Dalsze liczebniki są to rzeczowniki. Z wyjątkiem юдинъ i дъва (§ 68) wszystkie inne odmieniają się jak rzeczowniki i mianowicie:

трьѥ [*tr-ьje*] m., тр-и n. f. odmienia się jak pl. rzeczowników пѫт-ь (m. пѫт-ьѥ) i кост-ь (f. кост-и).

четыр-е m., четыр-и n. f. jak pl. rzeczowników кам-ы (m. камен-е) i мат-и (f. матер-и).

пѧт-ь, шест-ь, седм-ь, осм-ь, девѧт-ь wszystko według кост-ь.

десѧт-ь — właściwie f., częściowo m. — ma deklinację mieszaną: częściowo według кост-ь, częściowo według deklinacji trzyrodzajowej.

Sg. N. десѧт-ь	Pl. десѧт-е ‖ десѧт-и
G. десѧт-и	десѧт-ъ
D. десѧт-и	десѧт-ьмъ
A. десѧт-ь	десѧт-и
I. десѧт-ьѭ	десѧт-ъı
L. десѧт-е ‖ десѧт-и	десѧт-ьхъ
Du. N. A. десѧт-и	
G. L. (десѧт-оу)	
D. I. десѧт-ьма	

W złożeniach z jedynkami (11—19) L. sg. ma zawsze -е: ѥдинъ на десѧте („11“), дъва на десѧте („12“) i t. d.

W złożeniach z dziesiątkami od 20 do 40 w N. pl.: дъва десѧти („20“), три десѧти („30“), четъıре десѧте ‖ четъıри десѧти („40“); zaś od 50—90 w G. pl. пѧть десѧтъ, шесть десѧтъ i t. p.

съто odmienia się jak лѣто.

тъıсѫшта ‖ тъıсѧшта — jak землꙗ.

Liczebniki porządkowe: прьвъ [-ŕ̥-], въторъ. третьй [-ьjь], четврьтъ [-ŕ̥-], пѧтъ, шестъ, седмъ, осмъ, девѧтъ, десѧтъ są to przymiotniki i jako takie się odmieniają.

C. Deklinacja zaimkowa.

I. Deklinacja zaimków.

1. Podział na deklinacje.

§ **60.** Pod względem odmiany zaimki tworzą dwie grupy: jedną stanowią zaimki osobowe i zwrotny, drugą — wszystkie inne, t. zw. rodzajowe, t. j. mające odpowiednie końcówki rodzajowe (motio).

Odmiana zaimków osobowych i zwrotnego znacznie się różni od odmiany wszystkich innych; niektóremi swemi końcówkami przypomina ona deklinację rzeczownikową; znacznie mniej tu jest końcówek właściwie zaimkowych. Pod względem zatem odmiany zaimki osobowe i zwrotny stanowią grupę oddzielną, pośrednią pomiędzy deklinacją rzeczownikową a zaimkową. Umieszczamy zatem odmianę tych zaimków w rubryce deklinacji zaimkowej jedynie ze względu na tradycję, praktykę.

2. Deklinacja zaimków osobowych i zwrotnego.

§ **61**. Zaimki te wyróżniają się różnorodnością tematów. Obocznie podane formy krótkie — formy enklityczne

Sg. N.	азъ	ты	—
G.	мене	тебе	себе
D.	мьнѣ ‖ ми	тебѣ ‖ ти	себѣ ‖ си
A.	мене ‖ мѧ	тебе ‖ тѧ	себе ‖ сѧ
I.	мъноѭ	тобою	собоѭ
L.	мьнѣ	тебѣ	себѣ
Pl N.	мы	вы	
G.	насъ	васъ	
D.	намъ ‖ ны	вамъ ‖ вы	
A.	насъ ‖ ны	васъ ‖ вы	
I.	нами	вами	
L.	насъ	васъ	
Du N.	вѣ	ва	
G L.	наю	ваю	
D I.	нама	вама	
A.	на	ва	

3. Deklinacja zaimków rodzajowych (właściwie zaimkowa).

§ 62 Wszystkie zaimki rodzajowe odmieniają się według dwuch wzorów, które są właściwie odmiankami jednego. Różnice sprowadzają się do różnic w samogłoskach końcówkowych zależnie od wygłosu tematu, z którym się łączą; w ten sposób mamy odmianę twardotematową oraz miękkotematową. Co do oboczności *o* || *e*, *ě* || *i*, *y* || *ę* (A. pl.) por. § 41.

Wzór deklinacji twardotematowej tworzy zaimek wskazujący **тъ** m. **та** f. **то** n. [*t-ъ*, *t-a*, *t-o*], deklinacji miękkotematowej zaimek **й** m. **ꙗ** f. **ѥ** n. [*j-ь*, *j-a*, *j-e*], który wszakże w tej postaci (N. sg., pl. i du.) nie zachował się, a jedynie w złożeniu z partykułą **-же** jako zaimek względny **иже ꙗже ѥже** [*i-že*, *j-a-že*, *j-e-že*]. W miejsce owego zaimka w N. wszystkich liczb używa się zaimka wskazującego **он-ъ, он-а, он-о.**

	Twardotematowe		Miękkotematowe	
	masc.	neutr.	masc.	neutr.
Sg. N.	**тъ** *t-ъ*	**то** *t-o*	**он-ъ** (**иже**)	**он-о** (**ѥже**)
G.	**того** *t-ogo*		**ѥго** *j-ego*	
D.	**томоу** *t-omu*		**ѥмоу** *j-emu*	
A.	**тъ** *t-ъ*	**то** *t-o*	**-й** *j-ь* (enkl.)	**ѥ** *j-e*
I.	**тѣмь** *t-ěmь*		**имь** *j-imь*	
L.	**томь** *t-omь*		**ѥмь** *j-emь*	
Pl. N.	**ти** *t-i*	**та** *t-a*	**он-и** (**иже**)	**он-а** (**ꙗже**)
G.	**тѣхъ** *t-ěchъ*		**ихъ** *j-ichъ*	
D.	**тѣмъ** *t-ěmъ*		**имъ** *j-imъ*	
A.	**ты** *t-y*		**ѩ** *j-ę*	**ꙗ** *j-a*
I.	**тѣми** *t-ěmi*		**ими** *j-imi*	
L.	**тѣхъ** *t-ěchъ*		**ихъ** *j-ichъ*	
Du. N. A.	**та** *t-a*	**тѣ** *t-ě*	**она** (**ꙗже**)	**онѣ** (**иже**)
G. L.	**тою** *t-oju*		**ѥю** *j-eju*	
D. I.	**тѣма** *t-ěma*		**има** *j-ima*	

	Twardotematowe		Miękkotematowe	
	femininum			
Sg. N.	та	*t-a*	он-а (ꙗже)	
G.	тоѩ	*t-oję*	ѥѩ	*j-eję*
D.	тои	*t-oji*	ѥи	*j-eji*
A.	тѫ	*t-ǫ*	ѭ	*j-ǫ*
I.	тоѭ	*t-ojǫ*	ѥѭ	*j-ejǫ*
L.	тои	*t-oji*	ѥи	*j-eji*
Pl. N. V.	ты	*t-y*	оны (ѩже)	
G.	тѣхъ	*t-ěchъ*	ихъ	*j-ich*
D.	тѣмъ	*t-ěmъ*	имъ	*j-imъ*
A.	ты	*t-y*	ѩ	*j-ę*
I.	тѣми	*t-ěmi*	ими	*j-imi*
L.	тѣхъ	*t-ěchъ*	ихъ	*j-ichъ*
Du. N. A. V.	тѣ	*t-ě*	онѣ (иже)	
G. L.	тою	*t-oju*	ѥю	*j-eju*
D. I.	тѣма	*t-ěma*	има	*j-ima*

a. Zaimki twardotematowe.

§ 63. Według wzoru тъ та то (§ 62) odmieniają się następujące zaimki: wskazujące ов-ъ, он-ъ, oraz wyrazy przymiotnikowo-zaimkowe: так-ъ, как-ъ, ꙗк-ъ, вьсак-ъ, сик-ъ, сам-ъ, ин-ъ. Wyrazy przymiotnikowo-zaimkowe толик-ъ, ѥлик-ъ, колик-ъ, селик-ъ, дроуг-ъ, мъног-ъ odmieniają się według deklinacji rzeczownikowej i mają tylko przypadki, których końcówki rozpoczynają się samogłoską ѣ, według deklinacji zaimkowej.

W N. pl. m. oraz we wszystkich przypadkach, których końcówki rozpoczynają się z ѣ, tematyczne к, г wymieniają się na ц, ѕ (oboczność к || ц, г || ѕ), np. так-ъ, тац-и, тац-ѣхъ i t. p. (§ 25, 1).

b. Zaimki miękkotematowe.

§ 64. Według wzoru й ꙗ ѥ [*j-ь*, *j-a*, *j-e*] (§ 62) odmieniają się następujące zaimki: dzierżawcze мой [*moj-ь*], твой, свой, наш-ь, ваш-ь; pytajne: кꙑй [*kyj-ь*] каꙗ коѥ (w sg. temat *koj-*: коѥго, коѥꙗ i t. d., ale I. sg. m. n. кꙑимь; w pl. temat *kyj-*: кꙑихъ i t. d., ale N. pl. ции m. каꙗ n. кꙑꙗ f.), чьй [*čьj-ь*] чьꙗ чьѥ, oraz wyrazy przymiotnikowo-zaimkowe сиць i тоуждь, zresztą ten ostatni posiada też formy rzeczownikowe.

Wskazujący zaimek сь m. си f. се n. odmienia się również według typu miękkotematowego, więc с-его, с-еꙗ i t. d. Wszakże zauważyć należy pewne odchylenia w pl.: N. си || сьи m., сьꙗ f., си n.; A. m. f. сьꙗ; w du.: N. A. сьꙗ m. си || сьи f. n., G. L. сею, D. I. сима.

c. Odmiana zaimka вьсь.

§ 65. Zaimek вьсь z *ś* w całej odmianie, ma końcówki obu paradygmatów: miękko- i twardotematowego.

	masc.	neutr.	femin.
Sg. N.	вьс-ь [*vьś-ь*]	вьс-е [*vьś-e*]	вьс-а || вьсꙗ [*vьś-a*]
G.	вьс-его		вьс-еꙗ
D.	вьс-емоу		вьс-еи
A.	вьс-ь	вьс-е	вьс-ѫ || вьсѭ
I.	вьс-ѣмь		вьс-еѭ
L.	вьс-емь		вьс-еи
Pl. N.	вьс-и	вьс-а || вьсꙗ	вьс-ѧ
G.	вьс-ѣхъ		вьс-ѣхъ
D.	вьс-ѣмъ		вьс-ѣмъ
A.	вьс-ѧ	вьса вьсꙗ	вьс-ѧ
I.	вьс-ѣми		вьс-ѣми
L.	вьс-ѣхъ		вьс-ѣхъ

d. Odmiana zaimków кътo, чьтo.

§ 66. Zaimki pytajne кътo, чьтo (-тo partykuła występująca tylko w N. A.) mają tylko liczbę pojedyńczą.

N.	кътo	чьтo
G.	кoгo	чeсo ‖ чьсo
D.	кoмoу	чeмoу ‖ чeсoмoу ‖ чьсoмoу
A.	кoгo	чьтo
I.	цѣмь	чимь
L.	кoмь	чeмь ‖ чeсoмь

Uwaga. Podobnież odmienia się нѣкъ-тo, никъ-тo, ничь-тo, къ-жьдo, i t. p.

II. Deklinacja zaimkowa przymiotników, imiesłowów i liczebników.

1. Uwagi ogólne.

§ 67. Według deklinacji zaimkowej odmieniają się również przymiotniki (wraz ze stopniem wyższym), imiesłowy i liczebniki o ile występują w postaci zaimkowej, t. j. posiadają zakończenia identyczne z zaimkiem и ꙗ ѥ [*j-ь*, *j-a*, *j-e*]. Odchylenie od tej zasady stanowią niektóre liczebniki, o których por. § 68.

Identyczność zakończeń owych przymiotników i t. d. z formami zaimka и ꙗ ѥ istnieje dzięki temu, iż formy te powstały na skutek połączenia form przymiotnika rzeczownikowych z odpowiedniemi formami wspomnianego zaimka jako postpozycyjnego artykułu, np. z połączenia дoбpa (G. sg. od дoбpъ według deklinacji rzeczownikowej) z ѥгo (G. sg. od и) powstała forma дoбpaѥгo. Te formy następnie mogły ulegać pewnym uproszczeniom, np. obok powyższej formy mamy też дoбpaaгo

(przez asymilację) i jeszcze prostszą добраго (przez ściągnięcie). W ten sposób powstała t. zw. złożona deklinacja przymiotników (ze stopniem wyższym), imiesłowów i liczebników, używana wówczas, gdy przymiotnik jest przydawką, dodaną do rzeczownika, oznaczającego przedmiot znany, lub bliżej w toku mowy określony w przeciwieństwie do wypadków, kiedy przymiotnik musiał być użyty w funkcji orzecznikowej albo dodany jako przydawka do rzeczownika bliżej nieokreślonego; wówczas używano formy rzeczownikowej.

2. Deklinacja liczebników ѥдинъ, дъва i in.

§ 68. Liczebniki ѥдинъ, инъ „1", дъва (du. m., дъвѣ f. n.), оба (обѣ) odmieniają się według тъ та то, wszakże w deklinacji złożonej według (ѥдинъй) deklinacji rzeczownikowej, np. ѥдиноу-ѥмоу на десѧте, pozatem ѥдиного, ѥдиномоу i t. d. — Liczebniki дъвоѝ [*dъvoj-ь*], обоѝ, троѝ według ѝ ꙗ ѥ.

3. Deklinacja złożona przymiotników i liczebników.

§ 69. Wyróżniamy dwa paradygmaty odpowiednio do formy podstawowego przymiotnika w postaci rzeczownikowej.

a) Twardotematowy przymiotnik podstawowy.

	masc.	neutr.	femin.
Sg. N.	новъ-ѝ	ново-ѥ	нова-ꙗ
G.	нова-ѥго		новꙑ-ѩ
D.	новоу-ѥмоу		новѣ-и
A.	новъ-ѝ	ново-ѥ	новѫ-ѭ
I.	новꙑ-имь		новѫѭ ‖ новоѭ
L.	новѣ-ѥмь		новѣ-и

Pl. N.	нови-и	нова-ꙗ	новꙑ-ѩ
G.	новꙑ-ихъ		новꙑ-ихъ
D.	новꙑ-имъ		новꙑ-имъ
A.	новꙑ-ѩ	нова-ꙗ	новꙑ-ѩ
I.	новꙑ-ими		новꙑ-ими
L.	новꙑ-ихъ		новꙑ-ихъ
Du. N. A.	нова-ꙗ	новѣ-и	новѣ-и
G. L.	новоу-ю		новоу-ю
D. I.	новꙑ-има		новꙑ-има

b) Miękkotematowy przymiotnik podstawowy.

	masc.	neutr.	femin.
Sg. N.	син̑ь-й	синѥ-ѥ	синꙗ-ꙗ
G.	синꙗ-ѥго		синѩ-ѩ
D	синю-ѥмоу		син̑и-и
A.	син̑ь-й	синѥ-ѥ	синѭ-ѭ
I.	син̑и-имь		синѭ-ѭ ‖ синѥ-ѭ
L.	*син̑и-ѥмь		син̑и-и
Pl. N.	син̑и-и	синꙗ-ꙗ	синѩ-ѩ
G.	син̑и-ихъ		син̑и-ихъ
D.	син̑и-имъ		син̑и-имъ
A.	синѩ-ѩ	синꙗ-ꙗ	синѩ-ѩ
I.	син̑и-ими		син̑и-ими
L.	син̑и-ихъ		син̑и-ихъ
Du. N. A.	синꙗ-ꙗ	син̑и-и	син̑и-и
G. L.	синю-ю		синю-ю
D. I.	син̑и-има		син̑и-има

§ **70**. Według wzoru *a* odmieniają się również i liczebniki w formach zaimkowych, np. прьвъ-й [*přvъjь*], прьва-ꙗ, прьво-ѥ, a więc: прьва-ѥго i t. d.

4. Deklinacja złożona stopnia wyższego przymiotników, oraz imiesłowów.

§ **71**. Stopień wyższy przymiotników w formie zaimkowej odmienia się według paradygmatu miękkotematowego, przyczem formy N. A. sg. m. rzeczownikowe i zaimkowe są identyczne, w neutr. formy podwójne (forma z *š* jest właściwie formą A.):

formy rzeczownikowe (por. § 57):

мьнꙵьй мьнꙵьши мьнѥ

новѣй новѣйши новѣѥ

formy zaimkowe:

мьнꙵьй мьнꙵьши-ꙗ мьнѥ-ѥ || мьнꙵьше-ѥ

новѣй новѣйши-ꙗ новѣѥ-ѥ || новѣйше-ѥ

G. sg. мьнꙵьша-ѥго m. n., мьнꙵьша-ѩ f. i t. d.; новѣйша-ѥго, новѣйша-ѩ i t. d.

§ **72**. Imiesłowy odmieniają się również według tegoż wzoru (*b*) z zachowaniem właściwości deklinacji imiesłowów w formie rzeczownikowej (np. N. pl. m. -е por. § 58). Neutra w N. sg. mają formy A. sg. Przykłady:

formy rzeczownikowe:

несꙑ m. n., несѫшти f.

несъ m. n., несъши f.

formy zaimkowe:

несꙑ-й m., несѫште-ѥ n., несѫшти-ꙗ f.

несъ-й m., несъше-ѥ n., несъши-ꙗ f.

G. sg. несѫшта-ѥго, m. n., несѫшта-ѩ f. i t. d.; несъша-ѥго, несъша-ѩ i t. d.

D. Wyjaśnienia historyczne.

§ 73. Geneza typów deklinacyjnych. Z punktu widzenia historycznego owe pięć typów deklinacyjnych kontynuują sześć typów z epoki przedsłowiańskiej: mianowicie w typie V-tym słowiańskim zlały się dwa dawniejsze. Zasadą klasyfikacyjną typów w epoce przedsłowiańskiej była obecność takiej lub innej samogłoski tematycznej wzgl. jej brak. Owa samogłoska tematyczna, stanowiąc wygłos tematu, łączyła podstawową część wyrazu z końcówką; z biegiem wszakże czasu została pochłonięta przez końcówkę, przytem częstokroć częściowo zlewała się z samogłoską końcówkową w jedną, częściowo zaś ulegała pewnym zmianom. Tylko w nielicznych przypadkach pozostała ona wzgl. jej kontynuacja — wszakże w składzie już końcówki np. w D. pl. **бог-омъ, жен-амъ, пѫт-ьмъ, *сын-ъмъ** zamiast dawniejszych **bogo-mъ*, **ženā-mъ*, **pǫtь-mъ*, **synъ-mъ* (wzgl.: **pǫtĭ-*, **sūnŭ-*, por. § 31).

W ten sposób typ I stcsł. (**рабъ** i t. p., § 41) kontynuuje dawniejszy przedsłowiański t. zw. *o*-tematowy (*-o-* ‖ *-i̯o-*); typ II (**жена** i t. p., § 43) kontynuuje typ *a*-tematowy (*-ā-* ‖ *-i̯ā-*), typ III (**кость** i t. p., § 47) kontynuuje typ *ĭ*-tematowy, typ IV (**сынъ**, § 48) kontynuuje typ *ŭ*-tematowy; typ natomiast V kontynuuje dwa: jeden, jak powyższe, o temacie wokalicznym *-ū-*, którego kontynuacją jest słowiański typ **свекры : свекръве** (§ 52, β) z elementem *-ъv-*, które rozwinęło się z tematycznego *-ū-* za pośrednictwem stadjum *-ŭu̯-* (§ 31 i 32); drugi zaś — o tematach konsonantycznych (*-n*, *-t*, *-s*, *-r*, § 50—52, α), t. j. również i pierwotnie bez tematycznej samogłoski.

§ 74. Geneza niektórych końcówek N. sg. Rzeczowniki masc., zakończone na **-ъ**, kończyły się w ide. na *-os*, *-ŭs* (samogłoski tu i w poniżej przytoczonych końcówkach ide. są to samogłoski pierwotnie tematyczne), np. **богъ**,

сынъ ⇐ *bogos, *sūnŭs; zakończone na -'ь (t. j. z poprzedzającą miękką) ⇐ ide. -i̯os, natomiast zakończone na -ь z poprzedzającą twardą (m. i f.) ⇐ ide. -ĭs, np. конь, гость ⇐ *koni̯os, *ghostĭs. Następnie: -a ⇐ ide. -ā (taka też jest i geneza końcówki N. pl. n.) np. жена ⇐ *genā; -y w rzeczownikach rodzaju żeńskiego ⇐ ide. -ūs, np. свекры ⇐ *su̯ekrūs; -ę ⇐ -ēn, -ent (§ 49 i 73), np. сѣмѧ ⇐ *sēmēn, телѧ ⇐ *telent. Natomiast końcówki -o || -'e są pochodzenia analogicznego.

§ **75.** Geneza niektórych innych końcówek przypadkowych. Wszelkie spółgłoski, kończące wyrazy zaginęły jeszcze w epoce przedsłowiańskiej, dlatego też wszystkie wyrazy stcsł. kończą się tylko samogłoskami. Końcówka -a w G. sg. I-go typu, np. раба, ⇐ ōd, będącego w ide końcówką ablativu, łać. lupō(d); -e w G. sg. i N. pl. V-go typu, np. камен-е, ⇐ ide. -es; podobnież w N. pl. пѫтье (III b), сынов-е (IV) ⇐ *sūneu̯es. Końcówka -ě w L. sg. m. n., np. рабѣ, лѣтѣ (I), w D. i L. sg f., np. женѣ (II), jest dwugłoskowego pochodzenia ⇐ ide. oi̯, āi̯; tegoż pochodzenia jest -i w odpowiednich przykładach palatalnych, np. краи, поли, землн: -'oi̯ ⇒ -'ei̯ ⇒ -'i; N. pl. раби (I) ma i ⇐ -oi̯ nie po palatalnych na skutek specjalnych warunków wygłosu. Końcówka G. pl. wszystkich typów -ъ || -'ь ⇐ ide. -ōm (grec. -ῶν); -chъ w L. pl. wszystkich typów ⇐ ide. -sŭ (ě || i w I-ym typie: рабѣхъ || конихъ dyftongicznego pochodzenia, lecz to oi̯ jest analogiczne, z deklinacji zaimkowej, por. § 62 paradygm). Element -ov- w сынови (D. sg.), сынове (N. pl), сыновъ (G. pl.)... kontynuuje pierwotną tematyczną w postaci apofonicznej ŭ || eu̯ ⇒ ov. Końcówką A. sg. w ide. było -m, które wszakże we wszystkich typach zaginęło jedynie z tematycznem -ā w wygłosie ⇒ -ǫ: женѫ ⇐ *genām.

KONJUGACJA.

A. Uwagi wstępne.

§ 76. Konjugacja jest to właściwie odmiana wyrazów przez osoby, jak deklinacja — odmiana wyrazów przez przypadki. Względy wszakże „praktyczne" spowodowały, iż również i cały szereg form nieodmieniających się przez osoby, lecz posiadających pewne wspólne z formami konjugowanemi elementy morfologiczne — włączono do konjugacji, jak np. infinitivus, supinum, participia.

W podstawowych częściach morfologicznych wszystkich form czasownika, pomijając szczegółowe zjawiska. drobne — wyróżniamy przedewszystkiem dwa kompleksy dźwiękowe: temat indicativi praesentis oraz temat infinitivi. Innemi słowy pewne formy mają temat identyczny z tematem ind. praesentis, inne — z tematem infinitivi; praktycznie zaś rzecz ujmując: pewne formy czasownika tworzą się od tematu ind. prasentis inne znów — od tematu infinitivi.

Przy tworzeniu zatem poszczególnych form czasownika przedewszystkiem pamiętać należy:

1) o temacie ind. praesentis wzgl. infinitivi, oraz

2) o temacie danej formy czasownikowej (o ile nią nie jest praesens lub infinitivus) wzgl. o tych sufiksach, które tworzą tematy danych form.

Przy konjugowaniu zaś w ścisłem tego słowa znaczeniu (odmiana przez osoby), pamiętać przedewszystkiem należy:

1) o końcówkach osobowych,
2) o spółgłosce kończącej temat, oraz
3) o trzech liczbach (sg., pl., du.).

I. Formy czasownikowe.

§ 77. W zakresie form czasownikowych wyróżniamy:

1) właściwe formy czasownikowe (verbum finitum): a) niezłożone: praesens, imperativus, aoristus, imperfectum; b) złożone, opisowe (peryfrastyczne): praeteritum (perfectum), plusquamperfectum, futurum, conditionalis;

2) formy imienne (verbum infinitum, nomina verbalia): infinitivus, supinum oraz participia: p. praesentis activi i passivi oraz p. praeteriti activi I i II, i p. praeteriti passivi.

Wszystkie te formy trybów (indicativus, imperativus, conditionalis) oraz czasów dla wyrażenia strony biernej (passivum) i zwrotnej (medium) używają form opisowych.

Participia odmieniają się przez przypadki, infinitivus i supinum są nieodmienne.

II. Końcówki osobowe oraz bezokolicznika.

§ 78. Końcówką ind. praesentis w I-ej osobie jest albo *-ǫ* (*-ǫ* || *-'ǫ*) albo *-mь*. Według tego należałoby podzielić wszystkie czasowniki na 2 konjugacje; w obrębie wszakże typu *-ǫ* stwierdzić należy pewne różnice w samogłoskach rozpoczynających końcówki innych osób, które pozatem — jak również i w typie *-mь* (poza drobną różnicą w 2 sg.) — są jednakie.

Sg.	1.	*-ǫ*		*-mь*
	2.	*-ešі*	*-išі*	*-si*
	3.	*-etъ*	*-itъ*	*-tь*
Pl.	1.	*-emъ*	*-imъ*	*-mъ*
	2.	*-ete*	*-ite*	*-te*
	3.	*-ǫtъ*	*-ętъ*	*-ętъ*
Du.	1.	*-evě*	*-ivě*	*-vě*
	2.	*-eta*	*-ita*	*-ta*
	3.	*-ete*	*-ite*	*-te*

W ten sposób stwierdzić należy w języku stcsł. 3 typy konjugacyjne:

I. *-ǫ* ‖ *-'ǫ* : *-ešі* ‖ *-'ešі*... *-ǫtъ* ‖ *-'ǫtъ*,
II. *-'ǫ* : *-išі* ‖ *-'išі*... *-ętъ* ‖ *-'ętъ*,
III. *-mь* : *-si* ...... *-ętъ*.

Przyczem zauważyć należy, że w stcsł. żywą odmianą jest tylko I i II-ga, t. j. wszystkie czasowniki odmieniają się według tych typów; według typu III-go odmienia się tylko kilka czasowników (typ archaiczny).

§ 79. Końcówki innych form fleksyjnych. Wszystkie inne niezłożone (nieopisowe, nieperyfrastyczne) formy czasownikowe, odmieniające się według osób (imperativus, aoristus, imperfectum) posiadają końcówki (wyłączając elementy sufiksalne, tworzące dane formy) nieco odmienne od poprzednich, a mianowicie:

1 sg. ma końcówkę wzgl. wygłos końcówkowy *-ъ*,

2, 3 sg. i 3 pl. nie mają pierwotnych końcówek (elementów spółgłoskowych),

1, 2 pl. i 1, 2, 3 du. mają (w wygłosowych częściach) te same co i typ III-ci końcówki.

Końcówki te, wraz z charakterystycznemi elementami dla danej formy, uwidocznione niżej w §§ 85, 89—92.

§ 80. Końcówka infinitivu. Końcówką infinitivu jest *-ti*, np. **нєс-ти, бьра-ти** i t. p. Co do nielicznych czasowników zakończonych grupą *-šti*, np. **мошти**, por. § 86.

O końcówkach pozostałych form czasownikowych (verbum infinitum, też conditionalis) por. §§ 93—97, 101.

B. Temat ind. praesentis.

§ 81. Temat ind. praesentis otrzymujemy, odrzucając końcówki właściwe tej formie (§ 78), różne zależnie od osoby i liczby. W podobny sposób otrzymamy tematy innych form czasownikowych, odrzucając końcówki właściwe owym formom. Temat ind. praesentis w języku stcsł., pominąwszy kilka archaicznych czasowników, zawsze kończy się na spółgłoskę; jest więc tematem zamkniętym. Tematy wszystkich osób i liczb nie zawsze są identyczne, np. **нєс-ѫ : нєс-єши** i t. d., **ꙁнаѭ** [*znaj-ǫ*] : **ꙁнаѥ-ши** [*znaj-eši*] i t. d., **лєж-ѫ : лєж-иши** i t. d., ale **тєк-ѫ : тєч-єши** i t. d., **хвалѭ** [*χval'-ǫ*] : **хвал-иши** [*χval-iši*] i t. d., gdzie stwierdzamy wymianę spółgłosek wygłosowych tematu w paradygmacie: *tek-* || *teč-*, *χval'-* : *χval-* i t. p.

Ze względu na zachowywanie się wygłosowej spółgłoski tematu praesentis ustalić należy dwa typy: 1) formy praesentis z tematem niezmiennym (niezmiennotematowe), oraz 2) z tematem zmiennym (zmiennotematowe; oznaczam ^{m}: *mutabilis*).

Następnie w zakresie niezmiennotematowych wyróżniamy: a) tematy zakończone spółgłoską niepalatalną, np. *nes-*, oraz b) zakończone spółgłoską palatalną, np. *znaj-*, *lež-*.

W zakresie zaś zmiennotematowych ([m]) wyróżniamy typy:

a) temat w 1 sg. i 3 pl. zakończony spółgłoską niepalatalną, natomiast we wszystkich innych — palatalną: тек-ж, тек-жтъ, ale теч-еши i t. d.;

b) temat w 1 sg. zakończony palatalną, we wszystkich zaś innych — niepalatalną: хвалж [χval'-ǫ] ale хвал-иши [χval-iši].... хвал-ятъ [χval-ętъ].

Z powyższego wynika, że formy np. tematów 1 i 2 sg. rozwiązują sprawę wyglądu tematów we wszystkich innych osobach i liczbach.

Od tematu praesentis tworzą się w stcsł. następujące formy: imperativus oraz participia praesentis activi i passivi, następnie częściowo: imperfectum oraz part. praet. act. (I i II) i passivi (z suf. *-en-*).

I. Indicativus praesentis.

§ 82.

1. Konjugacja pierwsza.

(E - typ).

	Niezmiennotematowe		Zmiennotematowe
	Twardotematowe	Miękkotematowe	
Sg.	1. нес-ж	ꙁнаѭ *znaj-ǫ*	тек-ж
	2. нес-еши	ꙁнаеши *znaj-eši*	теч-еши
	3. нес-етъ	ꙁнаетъ *znaj-etъ*	теч-етъ
Pl.	1. нес-емъ	ꙁнаемъ *znaj emъ*	теч-емъ
	2. нес-ете	ꙁнаете *znaj-ete*	теч-ете
	3. нес-жтъ	ꙁнаѭтъ *znaj-ǫtъ*	тек-жтъ
Du.	1. нес-евѣ	ꙁнаевѣ *znaj-evě*	теч-евѣ
	2 нес-ета	ꙁнаета *znaj-eta*	теч-ета
	3. нес-ете	ꙁнаете *znaj-ete*	теч-ете

Uwaga. Zmiennotematowe posiadają wymianę: *k* ‖ *č*, *g* ‖ *ž*, *ch* ‖ *š*; *sk* ‖ *št*, np. **тек-ѫ : теч-ешн, мог-ѫ : мож-ешн, врьх-ѫ : врьш-ешн, иск-ѫ : ншт-ешн** (por. § 25, 1 a, b).

Czasowniki nieregularne por. § 103.

§ 83. 2. Konjugacja druga.

(I - typ).

			Zmiennotematowe		Niezmiennotematowe (palatalne)
Sg.	1.	**хвалѭ**	*χval'-ǫ*		**слыш-ѫ**
	2.	**хвалншн**	*χval-iši*		**слыш-ншн**
	3.	**хвалнтъ**	*χval-itъ*		**слыш-нтъ**
Pl.	1.	**хвалнмъ**	*χval-imъ*		**слыш-нмъ**
	2.	**хвалнте**	*χval-ite*		**слыш-нте**
	3.	**хвалѧтъ**	*χval-ętъ*		**слыш-ѧтъ**
Du.	1.	**хвалнвѣ**	*χval-ivě*		**слыш-нвѣ**
	2.	**хвалнта**	*χval-ita*		**слыш-нта**
	3.	**хвалнте**	*χval-ite*		**слыш-нте**

Uwaga. Zmiennotematowe (bardzo liczne) posiadają wymianę: *l* ‖ *l'*, *n* ‖ *ń*, *r* ‖ *ŕ*. np. **хвалѭ** [*χval'-ǫ*] : **хвал-ншн, гонѭ** [*goń-ǫ*] : **гон-ншн, горѭ** [*goŕ-ǫ*] : **гор-ншн**; *p* ‖ *pl'*, *b* ‖ *bl'*, *m* ‖ *ml'*, *v* ‖ *vl'*, np. **топлѭ** [*topl'-ǫ*] : **топ-ншн, любл<ѭ** [*l'ubl'-ǫ*] : **люб-ншн, ломлѭ** [*loml'-ǫ*] : **лом-ншн, ловлѭ** [*lovl'-ǫ*] : **лов-ншн**; *s* ‖ *š*, *z* ‖ *ž*, np. **нош-ѫ : нос-ншн, вож-ѫ : воѕ-ншн**; *t* ‖ *št'*, *d* ‖ *žd'*, np. **свѣшт-ѫ : свѣт-ншн, боуждѫ : боуд-ншн**; *st* ‖ *št'*, *zd* ‖ *žd'*, np. **поушт-ѫ : поуст-ншн, гнѣжд-ѫ : гнѣѕд-ншн** (por. § 25, 2).

Czasowniki nieregularne, por. § 103.

§ 84. 3. Konjugacja trzecia.

(Archaiczna, szczątkowa).

Sg. 1.	да-мь	Pl.	да-мъ	Du.	да-вѣ
2.	да-си		дас-те		дас-та
3.	дас-тъ		дад-ѧтъ		дас-те

Uwaga. Według tego wzoru odmieniają się również ꙗмь, вѣмь oraz, ale z pewnemi odchyleniami, ѥсмь i имамь (por. § 103).

II. Imperativus.

§ 85. 1 sg. i 3 pl zachowały się tylko w postaci form opisowych: jako odpowiednie formy ind. praesentis w połączeniu z partykuła да, np. да несѫ, да несѫтъ.

	I konjugacja		II konjugacja	III konjugacja
	Twardotematowe	Miękkotematowe		
Sg. 1.	—	—	—	—
2.	нес-и	знаи *znaj-i*	хвал-и	дажд-ь
3.	нес-и	знаи *znaj-i*	хвал-и	дажд-ь
Pl. 1.	нес-ѣмъ	знаимъ *znaj-imъ*	хвал-имъ	дад-имъ
2.	нес-ѣте	знаите *znaj-ite*	хвал-ите	дад-ите
3.	—	—	—	—
Du. 1.	нес-ѣвѣ	знаивѣ *znaj-ivě*	хвал-ивѣ	дад-ивѣ
2.	нес-ѣта	знаита *znaj-ita*	хвал-ита	дад-ита
3.	—	—	—	—

Uwaga. Zmiennotematowe I-ej konjugacji posiadają w całym paradygmacie formy według typu twardotematowego.

tylko z odpowiedniemi palatalnemi alternacji: *k* || *c*, *g* || *ʒ*, *ch* || *s*; *sk* || *sc*, np. тек-ѫ : тьц-и, тьц-ѣмъ i t. d. мог-ѫ : моꙃ-и, моꙃ-ѣмъ i t. d. (por. § 25, 1 a, b).

Imperativus od ѥсмь, имамь, oraz вѣждѫ por. § 103, 1—3.

C. Temat bezokolicznika.

§ 86. Temat bezokolicznika w stcsł. otrzymujemy przez odrzucenie końcówki *-ti*; tematy te będą się kończyły spółgłoskami (tematy zamknięte), np. нес-ти, lub samogłoskami (tematy otwarte). Tematy otwarte tworzą dwie grupy: 1) tematy jednosylabowe, zakończone wszelakiemi samogłoskami, jednakowoż nigdy na *-ъ*, *-ь*, oraz wyjątkowo na *-e*, *-o* (o czem niżej), np. ꙁна-ти, оу-ти, крꙑ-ти, пи-ти, дѫ-ти, пѧ-ти, мрѣ-ти i t. p. oraz 2) wielosylabowe (dwu- i trzysylabowe), zakończone tylko samogłoskami: *-ǫ*, *-a*, *-ě*, *-i*, np. двигнѫ-ти, бьра-ти, дѣла-ти, коупова-ти, желѣ-ти, любн-ти i t. p.

W zakresie tematów jednosylabowych temat w powyższy sposób w stcsł. otrzymany, t. j. przez odrzucenie końcówki *-ti*, wykazuje niekiedy w stosunku do tematu praesentis: a) inną (kończącą temat) spółgłoskę, b) brak spółgłoski, c) zmianę miejsca spółgłoski. W wypadkach pod b) podzielność morfologiczna wogóle jest utrudniona, szczególniej kiedy mamy do czynienia z czasownikami — zresztą nielicznemi — zakończonemi grupą *-šti*. Oto owe wypadki:

a) Niektóre tematy zamknięte, zakończone w stcsł. spółgłoską *s*, wykazują w temacie praesentis spółgłoskę *z*, *t*, lub *d*, np. вес-ти : веꙁ-ѫ, плес-ти : плет-ѫ, крас-ти : крад-ѫ i t. p. Pierwotnie (formy podstawowe) musiały mieć postać **vez-ti*, **plet-ti*, **krad-ti* (por. § 28).

b) Niektóre tematy otwarte wykazują w stosunku do tematu praesentis brak pewnej spółgłoski (ale nie *j*); temat praesentis wykazuje tu albo: a) spółgłoski *p*, *b*, lub (rzadko) *v*, np. те-ти : теп-ѫ, гре-ти : греб-ѫ, плѣ-ти : плѣв-ѫ

i t. p.; tu właśnie mamy i *e*-wygłosy: тє-, грє- i t. p.; formy podstawowe: **tep-ti*, **greb-ti*, **plěv-ti* wzgl. **pelv-ti*; albo b) spółgłoski *k*, *g*, lub (rzadko) *ch*; bezokolicznik zawsze i tylko w tych wypadkach kończy się na *-šti*; np. рє-шти : рєк-ѫ, мо-шти : мог-ѫ, врѣ-шти : врьх-ѫ i t. p.; tu właśnie mamy *e*- i *o*-wygłosy: рє-, мо- i t. d.; formy podstawowe: **rek-ti*, **mog-ti*, **vrěch-ti* wzgl. **verch-ti*. Właściwa granica morfologiczna przypada na grupę *-št-* (węzeł morfologiczny).

c) Wreszcie niektóre tematy otwarte wykazują w stosunku do tematu praesentis zmianę miejsca spółgłoski; dotyczy to niektórych tylko tematów, zakończonych grupami *ra, la, rě, lě* („przestawkowe"), np. бра-ти : борѭ [*boŕ-ǫ*], кла-ти : колѭ [*koľ-ǫ*], мрѣ-ти : мьр-ѫ, млѣ-ти : мєлѭ [*meľ-ǫ*] i t. p., ale грѣ-ти : грѣѭ i t. p. Formy podstawowe: **bor-ti*, **kol-ti*, **mer-ti*, **mel-ti* ale **grě-ti*.

W tematach wielosylabowych wymienione samogłoski, albo były samoistnemi morfemami: *a, ě, i,* albo też, jak *ǫ*, składową częścią morfemy *-nǫ-*; *-ova-* = *-ov* + *a-*.

Od tematu infinitivi tworzą się w stcsł. następujące formy: aoryst, oraz supinum (z końcówką *-tъ*: нєс-ти : нєс-тъ), następnie częściowo: imperfectum oraz part. praet. act. (I, II) i passivi (z suf. *-t-*, *-n-*).

Podział czasowników na klasy.

§ 87. Jak według końcówek osobowych dzieliliśmy czasowniki na deklinacje (3), tak według tematów bezokolicznika dzielimy je na klasy (7: A—G). Wyróżniamy tu przedewszystkiem tematy: a) jednosylabowe (monosylabiczne), pierwiastkowe (оумрѣти oczywiście wyraz złożony: *u* + *mrě-ti*) zamknięte lub otwarte. (§ 86); b) wielosylabowe (polisylabiczne), sufiksalne — zawsze otwarte.

Tematy monosylabiczne
(asufiksalne).

A. 1) Tematy zamknięte:

нес-ти : нес-ѫ || нес-ешн

вес-ти (*vez-) : везъ-ѫ || везъ-ешн
мес-ти (*met-) : мет-ѫ || мет-ешн
бос-ти (*bod-) : бод-ѫ || бод-ешн.

2) Tematy otwarte wtórnie:

ре-шти (*rek-) : рек-ѫ || реч-ешн (^{m})
мо-шти (*mog-) : мог-ѫ || мож-ешн (^{m})
врѣ-шти (*verch-) : врьх-ѫ || врьш-ешн (^{m})

гре-ти (*greb-) : греб-ѫ || греб-ешн
чрѣ-ти (*čerp-) : чрьп-ѫ || чрьп-ешн
плѣ-ти (*pelv-) : плѣв-ѫ || плѣв-ешн

бра-ти (*bor-) : борѭ [-ŕ-ǫ] || борюешн [-ŕ-eši]
кла-ти (*kol-) : колѭ [-ľ-ǫ] || колюешн [-ľ-eši]
мрѣ-ти (*mer-) : мьр-ѫ || мьр-ешн
млѣ-ти (*mel-) : мелѭ [-ľ-ǫ] || мелюешн [-ľ-eši].

3) Tematy otwarte pierwotnie.

дѫ-ти : дъм-ѫ || дъм-ешн
пѧ-ти : пьн-ѫ || пьн-ешн
жѧ-ти : жьнѭ [-ń-ǫ] || жьнюешн [-ń-eši]
слоу-ти : слов-ѫ || слов-ешн

чоу-ти : чоуѭ [-j-ǫ] || чоуюешн [-j-eši]
зна-ти : знаѭ [-j-ǫ] || знаюешн [-j-eši]
грѣ-ти : грѣѭ [-j-ǫ] || грѣюешн [-j-eši]
крꙑ-ти : крꙑѭ [-j-ǫ] крꙑюешн [-j-eši].
пѣ-ти : поѭ [-j-ǫ] || поюешн [-j-eši]
пн-ти : пьѭ [-j-ǫ] || пьюешн [-j-eši]

Tematy polisylabiczne
(sufiksalne).

B. Suf. *-nǫ-*:

двиг-нѫ-ти : двиг-н-ѫ || двиг-н-єши

C. Suf. *-ě-*:

жел-ѣ-ти : желѣѭ [*-ěj-ǫ*] || желѣѥши [*-ěj-eši*]
вид-ѣ-ти : вижд-ѫ || вид-иши $(^{m})$.

D. Suf. *-i-*:

хвал-и-ти : хвалѭ [*-l'-ǫ*] || хвал-иши $(^{m})$.

E. Suf. *-a-*:

бьр-а-ти : бер-ѫ || бер-єши $(^{np})$
тък-а-ти : тък-ѫ || тъч-єши $(^{m})$
пьс-а-ти : пиш-ѫ || пиш-єши $(^{p})$
дѣл-а-ти : дѣлаѭ [*-aj-ǫ*] || дѣлаѥши [*-aj-eši*]
вѣꙗти [*věj-a-ti*] : вѣѭ [*věj-ǫ*] || вѣѥши [*věj-eši*]
ветъш-а-ти : ветъшаѭ [*-aj-ǫ*] || ветъшаѥши [*-aj-eši*]
слыш-а-ти : слыш-ѫ || слыш-иши.

U w a g a. ветъшати, слышати i t. p. należą do klasy E wtórnie; pierwotnie należały do klasy C (por. § 31).

F. Suf. *-ova-* (*-ov-a-*):

коуп-ова-ти : коупоуѭ [*-uj-ǫ*] || коупоуѥши [*-uj-eši*].

G. Odrębność tej klasy polega tylko na odrębności odmiany praesentis (atematyczne, por. § 84): да-ти : дамь, ꙗс-ти : ꙗмь, вѣдѣ-ти : вѣмь, бы-ти : ѥсмь, имѣ-ти : имамь (|| имѣѭ).

U w a g a. Oczywiście czasowniki odczasownikowe, np. iterativa, tu pominięte, należą bowiem do odpowiedniej klasy, np. выхвалꙗти (por. хвалити) : выхвалꙗѭ || выхвалꙗѥши, оубивати (por. бити) : оубиваѭ || оубиваѥши i t. p. (por. E: дѣл-а-ти).

Tablica wzajemnych odpowiedniości wygłosowych tematów: praesentis i infinitivi.

(Dodatek do §§ 81 i 86).

1)	2)	praes. 3)	infin. 4)	5)	6)	infin. 4)	praes. 3)	7)
I konjugacja	(I)	$^{np\,i\,m}$[*e*- :	*C*[*ti*	A	A	*C*[*ti* :	$^{np\,i\,m}$[*e*-	I (I)
		:	-*a*[*ti*	E		*V*[*ti* :	^{np}[*e*-	I (I)
		^{np}[*e*- :	*V*[*ti*	A		:	^{p}[*e*-	I (III)
	(II)	-*n*[*e*- :	-*nǫ*[*ti*	B		:	-*j*[*e*-	I (III)
	(III)	^{p}[*e*- :	*V*[*ti*	A	B	-*nǫ*[*ti* :	-*n*[*e*-	I (II)
		:	-*a*[*ti*	E	C	-*ě*[*ti* :	-*ěj*[*e*-	I (III)
		:	-'*a*[*ti*	E		:	^{m}[*i*-	II (IV)
		-*j*[*e*- :	*V*[*ti*	A	D	-*i*[*ti*- :	$^{m\,i\,p}$[*i*-	II (IV)
		-*aj*[*e*- :	-*a*[*ti*	E	E	-*a*[*ti* :	$^{np\,i\,m}$[*e*-	I (I)
		-'*aj*[*e*- :	-'*a*[*ti*	E		:	^{p}[*e*-	I (III)
		-*ěj*[*e*- :	-*ě*[*ti*	C		:	-*aj*[*e*-	I (III)
		-*uj*[*e*- :	·*ova*[*ti*	F		-'*a*[*ti* :	^{p}[*e*-	I (III)
II konj.	(IV)	$^{m\,i\,p}$[*i*- :	-*i*[*ti*	D		:	-'*aj*[*e*-	I (III)
		^{m}[*i*- :	-*ě*[*ti*	C		:	^{p}[*i*-	II (IV)
		^{p}[*i*- :	-'*a*[*ti*	E	F	·*ova*[*ti* :	-*uj*[*e*-	I (III)
III	(V)	Typ archaiczny		G	G	Typ archaiczny		III (V)

Objaśnienia do tablicy.

1) Podział na konjugacje.

2) Podział na konjugacje z punktu widzenia historycznego (podział Leskiena; por. § 104).

3) Po prawej stronie klamry: nagłosowe samogłoski (*e*-, *i*-) końcówek praesentis; po lewej stronie: wygłosowe morfemy tematów, rozszerzające morfemę główną (-*n*-, -*j*-, -*aj*-, -*ěj*-, -*uj*-); gdzie ich niema, tematy pokrywają się morfemą

główną, zakończoną spółgłoską; charakter ostatniej spółgłoski charakteryzują sygnatury petitowe u góry klamry: [np] = tem. niepalatalne, [p] = tem. palatalne (tu należą i takie nieliczne jak *vĕj-eši* : *vĕj-a-ti*), [m] = tem. zmienne.

4) Po prawej stronie klamry: końcówka infinitivi, po lewej: wygłosowe morfemy tematów, rozszerzające morfemę pierwiastkową (*-nǫ-*, *-ĕ-*, *-i-*, *-a-*, *-ova-*); gdzie ich niema, tematy pokrywają się morfemą pierwiastkową: albo zamkniętą t. j. zakończoną spółgłoską (C = consonans), albo otwartą t. j. zakończoną samogłoską (V = vocalis). Por. też pod 3) co do ᵖ.

5) Odpowiedniości: typów konjugacyjnych – typom klasowym.

6) Klasy czasownika por. § 87.

7) Odpowiedniości: typów klasowych — typom konjugacyjnym. W klamrach konjugacje Leskienowskie; por. pod 2).

Wyjaśnienie na przykładzie:

nes[*eši* : *nes*[*ti* (pierwszy od góry)
slyš[*iši* : *slyš-a*[*ti* (pierwszy od dołu)
zna-j[*eši* : *zna*[*ti*; *vĕj*[*eši* : *vĕj-a*[*ti* i t. p.

oraz odwrotnie, według formy infinitivi.

Uwaga. Tabliczka ta nie mówi oczywiście o stosunku wokalizmu pierwiastkowego tematów praesentis a infinitivi, który niejednokrotnie jest odmienny, np. **берѫ : бьр-а-ти**, **жен-ѫ : гън-а-ти**, **чьт-ѫ : чис-ти**, **сѧд-ѫ : сѣс-ти** i t. p. Tu początkującemu daje wskazówkę słownik.

I. Aoryst.

§ **88.** Form aorystu w stcsł. jest dwie względnie trzy: aoryst prosty (t. zw. asygmatyczny) i aoryst sygmatyczny (według greckiej nazwy — dawniej jedynego — charakterystycznego dźwięku, występującego w aoryście). Ten ostatni aoryst występuje znów w dwuch postaciach: (I) dawniejszej (krótszej) i (II) nowszej (dłuższej).

Ten lub inny aoryst tworzy się od pewnych typów czasownikowych (klas) i mianowicie od tematu **infinitivi**. Tylko czasowniki z suf. *-nǫ-* posiadają wszystkie formy aorystyczne: z tym sufiksem oraz bez niego.

1. Aoryst asygmatyczny.

§ 89. Dwa typy: niezmiennotematowy i zmiennotematowy. Tworzy się tylko od stcsł. tematów infinitivi zamkniętych oraz otwartych wtórnie (z wyjątkiem zakończonych na przestawkowe *ra, la, rě, lě*) z konsonantyzmem praesentis. Typ zmiennotematowy tworzą czasowniki, zakończone w infinitiwie na *-šti*. — Bardzo rzadko od tematów z *e*-wokalizmem, np. нес-ти : нес-ъ.

		Niezmiennotematowy	Zmiennotematowy
Sg	1.	*бод-ъ	мог-ъ
	2.	бод-е	мож-е
	3.	бод-е	мож-е
Pl.	1.	*бод-омъ	мог-омъ
	2.	*бод-ете	мож-ете
	3.	*бод-ѫ	мог-ѫ
Du.	1.	*бод-овѣ	мог-овѣ
	2.	*бод-ета	мож-ета
	3.	*бод-ете	мож-ете

Uwaga. Od двиг-нѫ-ти : двиг-ъ движ-е i t. d., por. § 88.

2. Aoryst sygmatyczny (I) krótki.

§ 90. Również dwa typy: niezmienno- i zmiennotematowy.

1) Typ niezmiennotematowy tworzy się od czasowników o tematach stcsł. spółgłoskowych lub samogłoskowych wtórnie, którym odpowiadają tematy praesentis, zakończone na *p*, *b*, *v*. Wszelkim spółgłoskom tematu praesentis w temacie aorystu tego odpowiada *s*; przytem samogłoska pienna, o ile nią jest *ь*, *ъ*, *e*, *o* ulega zmianie na *y*, *i*, *ě*, *a* (*a* też ⇐ *'ě*, por. § 31). Form 2 i 3 sg. brak, występują zastępczo formy aorystu asygmatycznego (w paradygmacie w klamrach). Przykład: бос-ти (: бод-ѫ) : бас-ъ.

2) Typ zmiennotematowy. Wygłos tematu aorystu zawsze występuje w postaci: *ch* || *s* || *š*, zależnie od osoby i liczby. Tworzy się on: *a*) od czasowników o tematach stcsł. samogłoskowych wtórnie, którym odpowiadają tematy praesentis zakończone na *k*, *g*, *ch*, w miejsce których właśnie występują owe *ch* || *s* || *š*. Pienna ulega wzdłużeniu; 2 i 3 sg. występuje zastępczo (por. wyżej). Przykład: ре-шти (: рек-ѫ): рѣх-ъ || рѣс-те || рѣш-ѧ; *b*) od czasowników o tematach pierwotnie samogłoskowych oraz zakończonych przestawkowemi *ra*, *la*, *rě*, *lě*. Wzdłużenia niema; formy 2 i 3 sg. = tematowi infinitivi. Przykład люби-ти : любих-ъ || любис-те || любиш-ѧ.

	Niezmiennotematowe		Zmiennotematowe		
Sg. 1.	нѣс-ъ	бас-ъ	рѣх-ъ	кры-х-ъ	люб-и-х-ъ
2.	(нес-е)	(бод-е)	(реч-е)	кры	люб-и
3.	(нес-е)	(бод-е)	(реч-е)	кры	люб-и
Pl. 1.	нѣс-омъ	бас-омъ	рѣх-омъ	кры-х-омъ	люб-и-х-омъ
2.	нѣс-те	бас-те	рѣс-те	кры-с-те	люб-и-с-те
3.	нѣс-ѧ	бас-ѧ	рѣш-ѧ	кры-ш-ѧ	люб-и-ш-ѧ
Du. 1.	нѣс-овѣ	бас-овѣ	рѣх-овѣ	кры-х-овѣ	люб-и-х-овѣ
2.	нѣс-та	бас-та	рѣс-та	кры-с-та	люб-и-с-та
3.	нѣс-те	бас-те	рѣс-те	кры-с-те	люб-и-с-те
	Tem. pierwotnie konsonantycz.			Tem. pierwotnie wokal.	

U w a g a. Tematy jednosylabowe z nosówką w wygłosie obok form z *-chъ*, np. пѧ-ти : пѧ-х-ъ пѧ i t. d. posiadają również formy i z *s*: пѧ-с-ъ пѧ i t. d.

Czasowniki typu жрѣ-ти (⟸ **žer-*) obok zwykłych form жрѣ-х-ъ жрѣ i t. d. tworzą zrzadka również formy: жрь-х-ъ [*žŕχъ*] жрь (2, 3 sg.), жрь-х-омъ [*žŕχomъ*] i t. d.

Od двиг-нѫ-ти : двигнѫ-хъ двигн-ѫ i t. d., por. § 88.

Od ꙗсти : ꙗсъ ꙗстъ (2, 3 sg)., ꙗсомъ i t. d.; od дати : дахъ да || дастъ (2, 3 sg.), дасомъ i t. d., od вѣдѣти : вѣдѣхъ вѣдѣ i t. d.

Od быти, ити, ꙗхати por. § 103.

Jednosylabowe formy 2, 3 sg. przybierają czasami końcówkę *-tъ*, np. мрѣ || мрѣ-тъ.

3. Aoryst sygmatyczny (II) długi.

§ 91. Aoryst ten tworzy się tylko od tematów infinitivi konsonantycznych (pierwotnie) z konsonantyzmem (niepalatalnym) praesentis — zapomocą elementów aorystu krótkiego zmiennotematowego, poprzedzonych spójką (tematyczną) *o*. Form 2 i 3 sg. brak; występują zastępczo formy aorystu asygmatycznego.

Sg.	1.	нес-о-х-ъ	рек-о-х-ъ
	2.	(нес-е)	(реч-е)
	3.	(нес-е)	(реч-е)
Pl.	1.	нес-о-х-омъ	рек-о-х-омъ
	2.	нес-о-с-те	рек-о-с-те
	3.	нес-о-ш-ѧ	рек-о-ш-ѧ
Du.	1.	нес-о-х-овѣ	рек-о-х-овѣ
	2.	нес-о-с-та	рек-о-с-та
	3.	нес-о-с-те	рек-о-с-те

U w a g a. Od двиг-нѫ-ти : двиг-о-х-ъ (движ-е) двиг-о-х-омъ i t. d. (§ 88). — Od ити, ꙗхати por. § 103.

II. Imperfectum.

§ **92.** Tworzy się od tematów infinitivi zakończonych na *-a*, *-ě* (z wyjątkiem w grupach przestawkowych *ra*, *la*, *rě*, *lě*) za pomocą suf. *-ach-* || *-aš-*, np. ꙁна-ти : ꙁна-ах-ъ, дѣла-ти : дѣла-ах-ъ, бьра-ти : бьра-ах-ъ, коупова-ти : коупова-ах-ъ, слꙑша-ти : слꙑша-ах-ъ; цѣлѣ-ти : цѣлѣ-ах-ъ, трьпѣ-ти : трьпѣ-ах-ъ (ale пѣ-ти : поꙗахъ [*poj-aaχъ*]). Natomiast od wszystkich innych typów od tematu praesentis zapomocą sufiksów:

1) *-ěach-* || *-ěaš-* o ile temat 1 sg. był niepalatalny (z wyjątkiem zakończonych na *k*, *g*, *ch*), np. нес-ѫ : нес-ѣах-ъ;

2) *-'aach-* || *-'aaš-* o ile temat 1 sg. był: a) palatalny, np. хвалѭ [*χval'-ǫ*] : хвалꙗахъ [*χval'-aaχ-ъ*], виждѫ : вижд-аах-ъ i t. p., lub b) kończył się na *k*, *g*, *ch*, które to dźwięki wymieniały się na odpowiednie palatalne *č*, *ž*, *š*, np. мог-ѫ : мож-аах-ъ, zatem z konsonantyzmem 2 sg. praesentis

Sg. 1.	нес-ѣах-ъ	Pl.	нес-ѣах-омъ	Du.	нес-ѣах-овѣ
2.	нес-ѣаш-е		нес-ѣаш-ете		нес-ѣаш-ета
3	нес-ѣаш-е		нес-ѣах-ѫ		нес-ѣаш-ете

Uwaga. Zamiast form несѣашете (-та) spotyka się również formy z końcówką aorystyczną: несѣасте (-та).

W grupach -ѣа-, -аа- mogły zachodzić kontrakcje: -ѣ- (przez -ѣѣ-), -а-, np. zam. несѣахъ — несѣхъ i t. p.

Co do бꙑти — ѥсмь por. § 103.

D) Imiesłowy (Participia).

1. Participium praesentis activi.

§ **93.** Tworzy się od tematu praesentis, przyczem tematy zmienne występują z konsonantyzmem niepalatalnym:

W konjugacji I-ej zapomocą morfem: *-y* || *-'ę* (po palatalnych) masc. neutr., *-ąšt-i* fem. (N. sg.), np. несъі несѫшти, текъі текѫшти, знаѧ [*znaj-ę*] знаѭшти [*znaj-ąšt-i*].

W konjugacji II-ej za pomocą morfem: *-ę* masc. neutr., *-ęšt-i* fem. (N. sg.), np. хвалѧ хвалѧшти, слъішѧ слъішѧшти.

Temat „deklinacyjny" dla wszystkich rodzajów rozszerzony morfemą *-ąšt-* (I konj.): несѫшт-, текѫшт-, знаѭшт-; *-ęšt-* (II konj.): хвалѧшт-, слъішѧшт-. Wzór deklinacji por. § 58 i 72.

W konjugacji III-ej: ꙗмь : ꙗдъі (tem. ꙗдѫшт-), дамь : дадъі (tem. дадѫшт-), вѣмь : вѣдъі || вѣдѧ (tem. вѣдѫшт- || вѣдѧшт-). — Co do ѥсмь, имамь, хоштѫ por. § 103.

2. Participium praesentis passivi.

§ 94. Od tematu praesentis, przyczem tematy zmienne występują z konsonantyzmem niepalatalnym:

W konjugacji I-ej za pomocą morfem: *-om-* || *-'em-* (po miękkich), np. несомъ, текомъ, знаѥмъ [*znaj-em-ъ*]. W konjugacji II-ej zapomocą *-im-*, np. хвалимъ, слъішимъ. W konjugacji III-ej: вѣмь : вѣдомъ || вѣдимъ; inne czasowniki — nie mają.

3. Participium praet. act. I.

§ 95. Tworzy się od tematu infinitivi, o wygłosie wokalicznym pierwotnym z wyjątkiem jednosylabowych z nosówkami — zapomocą morfem: *-v-ъ-* masc. neutr., *-vъš-i* fem. (N. sg.), np. оу-ти : оу-в-ъ оу-въш-и, грѣ-ти : грѣ-в-ъ грѣ-въш-и, бьра-ти : бьра-в-ъ бьра-въш-и, желѣ-ти : желѣ-в-ъ желѣ-въш-и, слъіша-ти : слъіша-в-ъ слъіша-въш-и i t. p. Temat „deklinacyjny": оувъш-, грѣвъш- i t. d. Wzór deklinacji por. § 58 i 72. Co do tematów dwusylabowych na *-i-* i *-nq-* por. niżej (Uwaga).

Jeżeli zaś temat infinitivi zakończony w stcsł. wokalicznie wtórnie, to tylko od zakończonych na przestawkowe *-ra-*, *-la-*, *-lě-* tworzy part. praes. act. I. w sposób wyżej podany,

a więc np. бра-ти : *бра-в-ъ бра-въш-и (tem. бравъш-), кла-ти : кла-в-ъ кла-въш-и (tem. клавъш-), млѣ-ти : млѣ-в-ъ млѣ-въш-и (tem. млѣвъш-). Wszystkie natomiast inne czasowniki, posiadające w infinitiwie temat stcsł. wokaliczny wtórnie, oraz wszystkie mające w temacie infinitivi wygłos konsonantyczny, jak i jednosylabowe zakończone nosówką — tworzą part. praet. act. I. od tematu praesentis, przyczem tematy zmienne występują z konsonantyzmem niepalatalnym. W tych wszystkich wypadkach owo participium tworzy się zapomocą morfem: -*ъ* || -*'ь* (po palatalnych) masc. neutr., -*ъš-i* || -*'ьš-i* fem. (N. sg.), np. гре-ти (: греб-ѫ) : греб-ъ греб-ъш-и (tem. гребъш-), чрѣ-ти (:чрьп-ѫ) : чрьп-ъ чрьп-ъш-и (tem. чрьпъш-), мрѣ-ти (:мьр-ѫ): мьр-ъ мьр-ъш-и (tem. мьръш-) i t. p ; dalej нес-ти (: нес-ѫ) : нес-ъ нес-ъш-и (tem. несъш-), вес-ти (: веꙁ-ѫ) : веꙁ-ъ веꙁ-ъш-и (tem. веꙁъш-), бос-ти (: бод-ѫ) : бод-ъ бод-ъш-и (tem бодъш-), мо-шти (:мог-ѫ || мож-еши) : мог-ъ мог-ъш-и (tem. могъш-), решти (: рек-ѫ || реч-еши) : рек-ъ рек-ъш-и (tem. рекъш-) i t. p., wreszcie пѧ-ти (: пьн-ѫ) : пьн-ъ пьн-ъш-и (tem. пьнъш-), жѧ-ти (:жьнѭ [*žьń-ǫ*]) : жьн҄-ь жьн҄-ьш-и (tem. жьн҄ьш-) i t. p.

Uwaga. Tematy dwuzgłoskowe na *i* posiadają obie formy, t. j. bez *i*, ale z konsonantyzmem spółgłoski palatalnym; zatem: -*'ь*, -*'ьš-i*, np. хвал҄-ь хвал҄-ьш-и (tem. хвал҄ьш-), albo też (typ rzadszy) z zachowaniem *i*, zatem z zakończeniem -*ivъ*, -*ivъši*, np. хвали-в-ъ хвали-въш-и (tem. хваливъш-).

Czasowniki z suf. -*nǫ*- tworzą również oba typy: двигнѫ-ти : двиг-ъ двиг-ъш-и (tem. двигъш-) obok двигнѫ-в-ъ двигнѫ-въш-и (tem. двигнѫвъш-) (typ rzadszy).

Co do ити (идѫ), ѩхати por. § 103.

4. Participium praet. act. II.

§ 96. Tworzy się według zasad part. praet. act. I. (§ 95) za pomocą suf. -*l*- (-*lъ*, -*la*, -*lo*), a więc нес-л-ъ нес-л-а нес-л-о, ꙁна-л-ъ i t. d., двиг-л-ъ || двигнѫ-л-ъ i t. d., ale tylko

(por. § 95, Uw.) хвали-л-ъ i t. d. Wszakże 1) zakończone na przestawkowe *-rě-* występują ze zmianą postaci tematu różną od tematu infinitivi jak i praesentis (z рь = *ṛ*), np. мрѣ-ти (⇐ **mer-*) : мьр-ж, ale part. praet. act. II мрь-л-ъ [**mṛ-l-ъ*]; 2) tematy zakończone spółgłoskami *t*, *d* tracą je przed *l*, np. вед-ж : велъ i t. d.

Co do ити (идж), ꙗхати por. § 103.

5. Participium praet. pass.

§ 97. Tworzy się zapomocą suf. *-t-*, *-n-*, *-en-*.

1) Suf. *-t-*: od jednosylabowych otwartych (pierwotnie) tematów infinitivi: a) zakończonych na nosówki, np. пл-ти : пл-т-ъ пл-т-а пл-т-о (tem. пѧт-); b) na *i*, np. ви-ти : ви-т-ъ i t. d. (tem. вит-); od tego typu również i przeważnie z suf. *-en-*, por. niżej. Pozatem również od tematów zakończonych na przestawkowe *rě*, ze zmianą w temacie na рь = *ṛ* (por. § 96), np. мрѣ-ти : мрь-т-ъ i t. d. (tem. мрьт- [*mṛt-*]); od tego typu również z suf. *-en* , por. niżej.

2) Suf. *-n-*: od tematów infinitivi zakończonych na *-a*, *-ě* (z wyjątkiem w przestawkowem *rě*, por. sub 1), np. ꙁна-ти : ꙁна-н-ъ i t. d. (tem. ꙁнан-), кла-ти : кла-н-ъ i t. d. (tem. клан-), видѣ-ти : видѣ-н-ъ i t. d. (tem. видѣн-).

3) Suf. *-en-*: od tematu praesentis:

a) w konjugacji I ej: α) od czasowników o stcsł. tematach infinitvi zamkniętych i wtórnie otwartych, np. нес-ти (: нес-ж) : нес-ен-ъ i t. d. (tem. несен-); грети (: греб-ж) : греб-ен-ъ i t. d. (tem. гребен-); ре-щти (: рек-ж) : реч-ен-ъ i t. d. (tem. речен-) — zmiennotematowe z palatalnym konsonantyzmem; кла-ти (⇐ **kol-*) (: коліж) : кол-ен-ъ ‖ колієнъ formy oboczne do form z suf. *-n-*, por. wyżej 2); жрѣ-ти (⇐ **žer-*) (: жьр-ж) : жьр-ен-ъ i t. d. (tem. жьрен-) — formy oboczne do form z suf. *-t-* por. wyżej 1). β) od typów o pierwotnie otwartych

tematach jednosylabowych na *i*, np. **бн-тн** (:**бьѭ** [*bъj-ǫ*]) : **бьѥнъ** [*bъj-en-ъ*] i t. d. (tem. **бьѥн-**) — formy oboczne do form z suf. *-t-*, por. wyżej 1). *γ*) od czasowników z suf. *-n-* ‖ *-nǫ-*; tu tworzą się dwojako: bez tego sufiksu oraz z zachowaniem go; w pierwszym wypadku przed suf. *-en-* w miejsce *k, g, ch* mamy *č, ž, š*, w drugim — przy pośrednictwie morfemy *-ov-*; np. **двнг-н-ж** ‖ **двнг-нж-тн** : **двнж-ен-ъ** i t. d. (tem. **двнжен-**) oraz **двнг-н-ов-енъ** i t. d. (tem. **двнгновен-**).

U w a g a. Tematy na *-y* i *-u* tworzą również part. praet. pass. z suf. *-en-* lecz z pewnemi odchyleniami, np. **кры-тн** : **кръв-ен-ъ** i t. d. (tem. **кръвен-**), **оу-тн** : **оу-в-ен-ъ** i t. d. (tem. **оувен-**).

b) w konjugacji II-ej z konsonantyzmem palatalnym tematu praesentis, np. **хвалѭ** [*χval'-ǫ*] : **хвалѥнъ** [*χval'-en-ъ*] i t. d. (tem. **хвалѥн-**), **рожд-ж** : **рожд-ен-ъ** i t. d. (tem. **рожден-**).

c) w konjugacji III-ej według tych samych zasad — zależnie od budowy tematu infinitivi.

E. Formy opisowe (peryfrastyczne).

§ **98**. P e r f e c t u m. Tworzy się z formy part. praet. act. II z dodaniem czasownika posiłkowego **ѥсмь**, np. **неслъ ѥсмь**.

§ **99**. P l u s q u a m p e r f e c t u m. Tworzy się z formy part. praet. act. II z dodaniem formy imperfektu **бѣахъ** (§ 103), np. **неслъ бѣахъ** (**бѣхъ**).

§ **100**. F u t u r u m. Poza użyciem czasowników dokonanych, których praesens ma znaczenie futurum, np. **дамь**, używa się form infinitivi z dodaniem **нмамь**, **хоштж**, **начьнж** i t. p., np. **нестн нмамь**. Używa się też formy **бждж нестн** (futurum exactum).

§ **101**. C o n d i t i o n a l i s. Tworzy się z formy part. praet. act. II z dodaniem form (cond.) czasownika posiłkowego:

Sg. 1. бимь	Pl. бимъ	Du.	*бивѣ
2. би	бисте		*биста
3. би	бѫ ‖ биша		*бисте

Zresztą formy te występują również w postaci zmienionej pod wpływem aorystu od быти (§ 103); niektóre formy aorystu całkiem wycisnęły tamte.

§ **102**. Passivum. Wyraża się przedewszystkiem zapomocą form activi z dodaniem zaimka zwrotnego сѧ, np. бити сѧ, albo zapomocą form part. pass. z formami od быти, np. несомъ бѫдетъ, спасени бѫдѫтъ, любимъ юстъ.

F. Czasowniki nieregularne.

§ **103**. 1. юсмь (III konj.) posiada obocznie formę бѫдѫ (I konj.) „fio, ero" ze znaczeniem czasu przyszłego.

	Praesens		Imperat.	Imperf.	Aoristus	
Sg. 1.	юсмь	бѫдѫ	—	бѣахъ	бѣхъ	быхъ
2.	юси	бѫдеши	бѫди	бѣаше	бѣ	бы(стъ)
3.	юстъ	бѫдетъ	бѫди	бѣаше	бѣ	бы(стъ)
Pl. 1.	юсмъ	бѫдемъ	бѫдѣмъ	бѣахомъ	бѣхомъ	быхомъ
2.	юсте	бѫдете	бѫдѣте	бѣашете	бѣсте	бысте
3.	сѫтъ	бѫдѫтъ	—	бѣахѫ	бѣшѧ	бышѧ
Du. 1.	юсвѣ	бѫдевѣ	бѫдѣвѣ	бѣаховѣ	бѣховѣ	быховѣ
2.	юста	бѫдета	бѫдѣта	бѣашета	бѣста	быста
3.	юсте	бѫдете	—	бѣашете	бѣсте	бысте

Part. praes. act. сы (tem. сѫшт-); wzgl. бѫды (tem. бѫдѫшт-).
Part. praet. act. I. бывъ, II. былъ.
Part. praet. pass. -бъвенъ.
Infin. быти, Supinum бытъ.

2. **имѣти** (I) posiada wszyskie formy regularne z wyjątkiem part. praes. act. **имы** (tem. **имѫшт-**), zaś obok praes. **имѣѭ имѣѥши** — inny:

Sg. 1.	**имамь**	Pl. 1.	**имамъ**	Du. 1.	**имавѣ**
2.	**имаши**	2.	**имате**	2.	**имата**
2.	**иматъ**	3.	**имѫтъ**	3.	**имате**

3. **видѣти** (II) ma imperat. według konjugacji III-ej: **виждь**.

4. **дѣти** (I) obok wszystkich form regularnych (**дѣѭ дѣѥши** i t. d.) posiada obocznie następujące formy od innego tematu: praes. **деждѫ деждеши** i t. d., imper. **дежди**, part. praes. act. **дежда** (tem. **деждѫшт-**), part. praes. pass. **дежденъ**.

5. **ити**, sup. **итъ**; inne formy od tem. *id-*: praes. **идѫ идеши** i t. d., imper. **иди**, aor. **идъ** || **идохъ**, imperf. **идѣахъ**, part. praes. act. **иды** (tem. **идѫшт-**), part. praet. act. I **шьдъ** (tem. **шьдъш-**), II. **шьлъ**.

6. **ꙗхати**: part. praet. act. I. **ꙗхавъ** || **-ꙗвъ**; inne formy od tem. *jad-*: praes. **ꙗдѫ ꙗдеши** i t. d. imper. **ꙗди**, aor. **ꙗдъ** || **ꙗдохъ**, imperf. **ꙗдѣахъ**, part. praes. act. **ꙗды** (tem. **ꙗдѫшт-**), part. praet. act. II. **ꙗлъ**.

7. **хотѣти** || **хътѣти** posiada wszystkie formy regularne (od tem. na *-ě*) z wyjątkiem imper. **хошти**, part. praes. act. **хотѧ** (tem. **хотѧшт-**) i praesentis:

Sg. 1.	**хоштѫ**	Pl	**хоштемъ**	Du.	**хоштевѣ**
2.	**хоштеши**		**хоштете**		**хоштета**
3.	**хоштетъ**		**хотѧтъ**		**хоштете**

8. съпати: praes., imperat. i part. praes. act. od tem. *sъpi-* (II), np. сънлѭ съпиши i t. d., inne formy od tem. *sъpa-* (I), np. aor. съпахъ i t. d.

G. Wyjaśnienia historyczne.

§ **104.** Geneza trzech konjugacyj stcsł. Konjugacje II i III kontynuują dawne identyczne typy przedsłowiańskie: II z tematycznem *i*, które w słowiańskim w 1 sg., straciwszy zgłoskotwórczość (*i̯* wzgl. *j*) przed nagłosem wokalicznym końcówki, spalatalizowało poprzedzającą spółgłoskę, zaś w innych osobach zlało się z końcówką, np. люблѭ [*ľubľ-ǫ*] (⇐ **lub-i̯-ǫ*): люб-иши (⇐ **ľub-i-ši*); III kontynuuje typ atematyczny (między końcówką a morfemą pierwiastkową nie było żadnego elementu łączącego, np. ѥс-тъ, дас-тъ (⇐ **dad-tъ*). Natomiast stcsł. konjugacja I-sza kontynuuje trzy dawniejsze typy tematyczne: *-e-* ‖ *-o-*, *-ne-* ‖ *-no-*, *-i̯e-* wzgl. *-je-* (oczywiście ⇐ *-i̯e* ‖ *-i̯o-*) — wokalizm zależnie od osoby. Ślad ich pozostał w możności wydzielenia *-n-* (por. двиг-н-) oraz w palatalności wygłosowej tematu, łączącego się dawniej z *-i̯e-*, np. пиш-єши ⇐ **pis-i̯e-ši*, por. пьс-а-ти. Czasowniki typu пѣти:поѭ, пити:пьѭ (por. § 87 A, 3) wtórnie należą do kontynuujących typ *-i̯e-*; pierwotnie należały do typu *-e-*.

§ **105.** Geneza niektórych morfem czasownikowych. Morfemy *-ě-* i *-i-*, tworzące dwuzgłoskowe tematy bezokolicznika, są zawsze pochodzenia monoftongicznego (⇐ē, ī). Brak elementów konsonantycznych w 2 i 3 sg. i 3 pl. form czasownikowych (nie ind. praes.) jest rezultatem dawniejszego zaniku końcówek *-s, -t*, *-nt*.

Samogłoski, tworzące w stcsł. końcówki wzgl. nagłos w końcówkach aorystu asygmatycznego (§ 89), są to dawne tematyczne *-o-* ‖ *-e-*. Końcówka *-ъ* w 1 sg. ⇐ **-o-m*, por. grec. ἔ-λιπ-ο-ν (ν ⇐ *m*). Aoryst sygmatyczny tworzony był zapomocą

morfemy *-s-*, por. grec. ἔ-φυ-σ-α, która przystępowała wprost do tematu, na skutek czego zachodziły zmiany fonetyczne, np. zanik poprzedzającej spółgłoski, np. вас-ъ ⇐ **bōd-s-o-m*, por. вод-ѫ; w innych znów wypadkach zaszła wymiana *s* ‖ *ch* ‖ *š* (por. § 13).

Sufiks part. praes. act. *-ǫšt-* sprowadza się do **-ont-i̯o-*, gdzie *-o-* jest tematyczne, *-nt-* sufiks part., zaś *-i̯o-* wskazuje, że pierwotny temat konsonantyczny **nes-ǫt-* przeszedł do tematów wokalicznych a mianowicie na *-i̯o-* (por. § 73).

Sufiks part. praet. act. I. *-ъš-* ‖ *-vъš-* sprowadza się do **-us-* ‖ **-u̯us-*, a raczej do **-us-i̯o-* ‖ **-u̯us-i̯o-*, gdzie, jak poprzednio, stwierdzamy przejście typu konsonantycznego do deklinacji (typu) wokalicznej (por. § 73).

ZE SKŁADNI.

Najważniejsze zjawiska składniowe.

§ **106**. 1) Przy zbiorowym podmiocie orzeczenie może stać w liczbie mnogiej, np. молнишѧ й вьсь народъ.

2) Participium w znaczeniu verbum finitum, np. не вѣста чесо просѧште (= „prosicie“); бѣ иоанъ крьстѧ (= „chrzcił“).

3) Locativus może być i bez przyimka zarówno dla oznaczenia miejsca jak i czasu, jak też i w niektórych innych wypadkach, np. ꙗко сѫтъ съхранѥны кости наша семь мѣстѣ; исцѣли дъштн ѥи томь часѣ; прикоснѫ сѧ риꙁѣ ѥго.

4) Genitivus partitivus może być również bez przyimka lub z przyimkiem отъ, np. комоужьдо насъ (= „każdemu z nas“); въ ѥдинѫ отъ сѫботъ (= „z sobót“).

5) Dativus przy rzeczownikach, np. дъшти ѥи (gen. ѥѩ); отъ оученикъ ѥмоу; соль ꙁемл̑и (gen. ꙁемлѩ).

6) Dativus cum infinitivo: не добро ѥстъ мъногомъ богомъ быти; też przy bezosobowem wyrażaniu się, np. przy бысть „stało się, zdarzyło się“.

7) Przy czasownikach нарицати, наꙁывати, сътворити i t. p. używa się podwójny Accusativus, np. давидъ господа ѥго нарицаѥтъ (= „D. panem go nazywa“); симона, ѥгоже именова петра (= „Szymona, którego nazwał Piotrem“) .Ów biernik orzecznikowy wyrażamy (zresztą spotyka się to i w stcsł.)

za pomocą Instrumentalu. Ale przy tychże czasownikach w passivum oraz przy быти używa się podwójny Nominativus, np. сь бѫдетъ великъ и сынъ вышьнꙗѥго наречетъ сѧ.

8) Dativus absolutus używa się w zdaniach wyrażających czas i przyczynę — zwykle kiedy podmiot zdania głównego jest inny niż pobocznego, którego orzeczenie wyraża się właśnie zapomocą imiesłowu, np. исоусоу рождьшоу сѧ въ виѳлеѥми июдѣйсцѣи въ дьни ирода цѣсарꙗ, се влъсви отъ въстока придошѧ въ ѥроусалимъ (= „kiedy Jezus urodził się... oto przyszli mędrcy ze wschodu...“); и бысть сѫштоу ѥмоу на мѣстѣ ѥтерѣ молѧштоу сѧ (= „i zdarzyło się, kiedy był w pewnem miejscu (i) modlił się...“).

9) Supinum (§ 86) używa się przy czasownikach ruchu dla wyrażenia celu pewnej czynności, przyczem przedmiot (objekt) bliższy stoi zwykle w Genitiwie, np. изиде сѣꙗтель сѣꙗтъ сѣмене своѥго; приде пролитъ кръве своѥꙗ.

Część druga.

Ćwiczenia. — Teksty. — Słownik.

ĆWICZENIA.

Cwiczenia odpowiadają określonym częściom gramatyki. Po przerobieniu odpowiednich §§-ów gramatyki należy przystąpić do ćwiczeń. Każde wykonane ćwiczenie należy porównać z „kluczem“: jeśli okażą się błędy, odnośne ustępy gramatyki winny być ponownie przerobione, a ćwiczenie powtórzone wzgl. powtarzane aż do poprawnego wykonania.

Ćwiczenia „zdaniowe“ i teksty nie służą tylko poto, aby je tłumaczyć, lecz również, aby się nauczyć analizować poszczególne formy: wydzielać poszczególne części morfologiczne, stwierdzać oboczności w zakresie końcowej spółgłoski w temacie i t p. Jeśli analizowaną formą będzie forma imienna, należy określić przypadek, formę tematu oraz stosunek do formy N. sg; jeśli to będzie forma czasownikowa, należy ją również określić, jak też i stosunek owej formy do formy indic. praesentis wzgl. infinitivi.

W ćwiczeniach na imiona formy czasownikowe są przetłumaczone, aby nie rozpraszać uwagi, która winna być podczas owych ćwiczeń skupiona wyłącznie na formach imiennych.

Materjał do ćwiczeń wzięty przeważnie z ewangelji podług Mateusza (Cod. Zographensis); jeśli z innych, zaznaczamy: Mar(ek), Ł(ukasz), J(an).

Formy językowe są normalizowane z orjentacją środka IX wieku.

Ćwiczenie pierwsze.

(Pismo i wymowa. System fonetyczny. §§ 5—21).

A. — **Отьче нашь, иже єси на небесьхъ, да свѧтитъ сѧ имѧ твоє, да придетъ цѣсарьствьє твоє, да бѫдетъ волꙗ твоꙗ, ꙗко на небесе и на ꙃемл҄и. Хлѣбъ нашь надьневьнъи даждь намъ дьньсь и отъпоусти намъ длъгы** (wzgl. **грѣхы**) **нашѧ, ꙗко и мы отъпоуштаѥмъ длъжьникомъ нашимъ. И не въведи насъ въ напасть** (wzgl. **искоушеньє**), **нъ иꙁбави ны отъ неприꙗꙁни, ꙗко твоє єстъ цѣсарьствьє и сила и слава въ вѣкъ вѣкомъ. Аминъ.** (M. VI, 9—13; Ł. XI, 2—4).

B. — Transliteracja. *Otьče našь, iže jesi na nebesьchъ, da svętitъ sę imę tvoje, da pridetъ cěsarьstvьje tvoje, da bǫdetъ volja tvoja, jako na nebese i na zemľi. Chlěbъ našь nadьnevьnъi daždь namъ dьnьsь i otъpusti namъ dlъgy* (wzgl. *grěchy*) *našę, jako i my otъpuštajemъ dlъžьnikomъ našimъ. I ne vъvedi nasъ vъ napastь* (wzgl. *iskušenьje*), *nъ izbavi ny otъ neprijazni. jako tvoje jestъ cěsarьstvьje i sila i slava vъ věkъ věkomъ. Aminъ.*

C. — Transkrypcja fonetyczna. [*o-t·ь-će na-šь, i-že je-s·i na ne-be-s·ь-χъ, da svę-t·i-tъ sę i-mę tvo-je, da pr·i-de-tъ ćě-sa-r·ь-stv·ъ̂-je tvo-je, da bǫ-de-tъ vo-ľa tvo-ja, ja-ko na ne-be-se i na ze-mľi. χlě-bъ na-śь na-d·ь-ne-v·ь-nъ̂-jь da-źďь na-mъ d·ь-n·ь-s·ь i o-tъ-pu-st·i na-mъ dḽ-gy* (wzgl. *grě-χy*) *na-śę, ja-ko i my o-tъ-pu-śťa-je-mъ dḽ-źь-n·i-ko-mъ na-śi-mъ. i ne vъ-ve-d·i na-sъ vъ na-pa-st·ь* (wzgl. *i-sku-śe-n·ъ̂-je*), *nъ i-zba-v·i ny o-tъ ne-pr·i-ja-zn·i. ja-ko tvo-je je-stъ ćě-sa-r·ь-stv·ъ̂-je i s·i-la i sla-va vъ vě-kъ vě-ko-mъ. a-m·i-nъ*].

Ćwiczenie drugie.

(§§ — por. ćwiczenie 1-sze).

A. — Przetransliterować (1) i przetranskrybować fonetycznie (2) następujące przykłady: **боурꙗ, мнсѧ, ѕѣло, голѫбь,**

ꙁемл҄и, масо, ноужда, кран (N. sg.), врани, люблѭ, ꙁмьи (N. pl.), нти, мьн҄ьи (N. sg.), имѧ, срѣда, ѩждь, господь, ꙁнаѭ, вышьнѭѭ, гѫба, коньць, н҄ошть, клюѵь, мꙑшь, сѫдъ.

B. — Według transliteracji (łacińskiej), napisać cyrylicą: *morje, krai* (N. pl.), *proiti* (*pro*+*iti*), *jęti*, *plaštǫ*, *sažda*, *starьcь*, *želězo*, *jędza*, *činъ*, *ucho*, *životъ*, *viždǫ*, *mlěko*, *pǫtь*, *moštь*, *synъ*, *buditi*, *polje*.

C. — Według transkrypcji fonetycznej napisać cyrylicą: [*pamęt·ь*, *vl̥'kъ*, *zemľam·i*, *końiχъ*, *zm·ьjejǫ*, *mežďa*, *vŕ̥χъ*, *medъ*, *desęt·ъkъ*, *tr̥gъ*, *čujǫ*, *ńiva*, *gr̥bъ*, *kyjь*, *čujite*, *vyšьńęję*, *mojim·i*, *vŕ̥ba*, *posvęšťat·i*, *ov·ьća*, *stojiši*].

Ćwiczenie trzecie.

(Deklinacja rzeczownikowa: §§ 33—59).

A. — Rozklasyfikować według tematów [twarde (1) i miękkie (2)] następujące przykłady (w transkrypcji): грѣхъ, бѣгаѩ („biegający“ m.), великъ, волъ, добръ, кон҄ь, виса („wiszące“ n.), младъ, мьѵь, отроѵа, поустꙑн҄и, рѫка, свѣтаѩшти („świecąca“ f.), старъ, сꙑнъ, тьсть, тѧжькъ, хоуждьй, широкъ, шоуй.

B. — Rozklasyfikować powyższe wyrazy według typów deklinacyjnych.

Ćwiczenie czwarte.

(Dekl. rzeczownikowa: §§ 33—59).

A. — на пѣсъцѣ (VII. 26). — на камене (VII. 24). — на облацѣхъ (XXIV. 30). — глоуси слꙑшатъ („słyszą“. XI. 5). — по срѣдѣ пьшеница (XIII. 25). — нѣстъ оуѵеникъ надъ оуѵител҄емь (X. 24). — и сѫдьи та прѣдастъ („cię wyda“) слоуѕѣ и въ тьмьницѫ въврьжетъ [-ŕ̥-] („wrzuci“) та (V. 25). — въ поустѣхъ мѣстѣхъ (Mar. I, 45).

B. — на добрѣ ꙁемл҄и (XII, 23). — нѣстъ добро отати хлѣба ѵадомъ и поврѣшти пьсомъ (XV, 27). —

жатва оубо мъного а дѣлател҄ь мало (IX, 37). — **не можетъ** („może") **дрѣво добро плода ꙁъла творити, ни дрѣво ꙁъло добра плода творити** (VII, 18). — **блажени кротъци ꙗко ти** („ci") **наслѣдѧтъ** („odziedziczą, posiądą") **ꙁемлѭ** (V, 5).

Ćwiczenie piąte.

(Dekl. rzeczown.: §§ 33—59; system funkcjonalny: §§ 22—29)

A. — Przedeklinować następujące połączenia wyrazowe: **младъ сꙑнъ; широка поустꙑн҄и; великъ волъ; старъ тьсть; бѣгаѩ кон҄ь; хоуждьй мьчь; тѧжькъ грѣхъ; добро отрочѧ; свѣтѧшти ѕвѣꙁда.**

B. — Zestawić alternujące spółgłoski w wygłosach tematów wszystkich przypadków (pod A przytoczonych przykładów).

Ćwiczenie szóste.

(Deklinacja zaimkowa: §§ 60—72; syst. funkcjon. §§ 22—29).

A. — Przedeklinować następujące połączenia wyrazowe: **добраꙗ дꙑнти; словѣньскꙑй кънѧѕь; текѫштиꙗ рѣка; синеѥ небо: висѧй** („wiszący") **цвѣтъ; древьнеѥ орѫжьѥ.**

B. — Zestawić alternujące spółgłoski w wygłosach tematów wszystkich przykładów (pod A przytoczonych przykładów).

Ćwiczenie siódme.

(Dekl. zaimkowa: §§ 60—72).

A — **мъноѕи пророци и правьдьници** (XIII, 17). — **рече** („rzekł") **ослабл҄еноуѥмоу** (IX, 2). — **ꙁемл҄и содомьсцѣ отърадьнѣѥ бѫдетъ** („będzie") **въ дьнь сѫдьнꙑй неже вамъ** (IX, 24). — **отъ плодъ ихъ поꙁнаѥте** („poznacie") **ѩ** (VII, 16). — **при мори галилейсцѣѥмь** (IV, 18). — **иже вꙑ приимєтъ** („przyjmie"), **мѧ приимєтъ** (IX, 40). — **не имѫтъ** („mają") **чесо ꙗсти** (XV, 32). —

тъ васъ крьститъ („ochrzci“) доухомь свꙙтыимь и огньмь (III, 11). — блажени үистии срьдьцемь, ꙗко ти бога оуꙁьрꙙтъ („ujrzą“ V, 6). — на крылѣ црькъвьнѣѥмь (IV, 5). — дамь („dam“) тебѣ клюүа цѣсарьствьꙗ небесьскаѥго (XVI, 19). — въскѫѭ вы мыслите („myślicie“) ꙁъло въ срьдьцихъ вашихъ (IX, 4). — сь бо ѥстъ („jest“), о ніемьже*) ѥстъ пьсано: аꙁъ посълѭ аггелъ мой (XI, 10). — иже нѣстъ съ мъноѭ, на мꙙ ѥстъ („jest“. XII, 30). — оуслышите („usłyszycie“) притъүѫ сѣвъшаѥго (XIII, 18). — лиси ꙗꙁвины имѫтъ („mają“) и пътицꙙ небесьскыꙗ гнѣꙁда (VIII, 20). — блажени ништии доухомь, ꙗко тѣхъ ѥстъ цѣсарьствьѥ небесьскоѥ (V, 3). — вождн слѣпии, оцѣждаѭштеи мъшицꙙ а вельбѫды поглъштаѭштеи (XXIII, 24).

B. — пакы подобьно ѥстъ („jest“) цѣсарьствьѥ небесьскоѥ үловѣкоу коупьцоу иштѫштоу добра бисьра (XIII, 45). — аꙁъ же глаголѭ („mówię“) вамъ: любите врагы ваша, благословите кльнѫштаꙗ вы (V, 44). — блажени плаүѫштеи, ꙗко ти оутѣшꙙтъ („ucieszą“) сꙙ (V, 4). — аште къто тꙙ оударитъ („uderzy“) въ деснѫѭ ланитѫ, обрати („obróć“) сꙙ ѥмоу дроугѫѭ (V, 39). — тъгда ꙗвитъ („zjawi“) сꙙ ꙁнаменьѥ сына үловѣүьскаѥго, грꙙдѫштаѥго на облацѣхъ небесьскыихъ съ силоѭ своѥѭ вельѥѭ (XXIV, 30). — въꙁьрите („spójrzcie“) на пътицꙙ небесьскыꙗ, како не сѣѭтъ („sieją“) ни жьнѭтъ („żną“) ни събираѭтъ („zbierają“) въ житьницѫ, и отьць вашь небесьскъй питѣѥтъ („karmi“) ꙗ (VI, 26). — вамъ же и власи главы вьси изштьтени („policzone“) сѫтъ („są“. X, 30). — никъій же рабъ не можетъ („może“) дъвѣма господьма работати (VI, 24). — үьто же видиши („widzisz“) сѫүьць, иже ѥстъ („jest“) въ оцѣ братра твоѥго, а бръвьна, ѥже ѥстъ въ оцѣ твоѥмь, не үоуѥши („czujesz“. VII, 3). — обѣма же на десꙙте апостолома имена сѫтъ („są“) си: прьвъй же симонъ, иже нарицаѥтъ („nazywa“) сꙙ петръ (X, 2).

---

*) Zaimek и ꙗ ѥ w połączeniach z przyimkami przybiera w nagłosie *н*.

Ćwiczenie ósme.

(Konjugacja: §§ 76—87).

A. — Do następujących form ind. praesentis i imperativi dorobić formy infinitivi: **бесѣдоуѥвѣ, трьпи, плететъ, съхнѣмъ, виси, глагол҄ита, трьпѧтъ, плетѣте, свѣти, желѣѭтъ, висѧтъ, съхнета, стрѣѕи, желѣите, свѣтиши, гребѣте, стрѣжеши, бесѣдоуимъ, глаголѭтъ, гребете.**

B. — Do następujących form infinitivi dotworzyć formy praesentis (1 sg.) i imperativi (2 sg.): **выкнѫти, вѣровати, горѣти, жѧдати, мѧсти, поустити, раꙁоумѣти, съшити, топити.**

Ćwiczenie dziewiąte.

(Konjugacja: §§ 76—87; syst. funkcjon.: §§ 22—29).

A. — Czasowniki wymienione w ćwiczeniu ósmem (A i B) rozklasyfikować według typów konjugacyjnych (i Leskienowskich) oraz według klas.

B. — Też czasowniki przekonjugować, t. j. odmieniać według osób i liczb w praesens i imperatiwie.

C. — Zestawić alternujące w tematach praesentis i imperativi spółgłoski.

Ćwiczenie dziesiąte.

(Praesens i imperativus: §§ 81—85).

A. — **отъпоуштаѭтъ ти сѧ грѣси твои** (IX, 2). — **да не прѣдастъ тебе сѫпьрь сѫдьи** (V, 25). — **оучителю, хоштемъ отъ тебе ꙁнаменьѥ видѣти** (XII, 38). — **идеже бо аште бѫдетъ троупъ, тоу съберѫтъ сѧ орьли** (XXIV, 28). — **слѣпъ же слѣпьца аште водитъ, оба въ ꙗмѫ въпадаѥта (сѧ)** (XV, 14). — **тогда прѣдадѧтъ вы на скрьбь и оубиѭтъ вы, и бѫдете ненавидими вьсѣми ѩꙁыкы имене моѥго ради** (XXIV, 9). — **и ѥже аште съвѧжеши**

на ȝемли, бѫдетъ съвaȝано на небесьхъ, и иже аште раȝдрѣшиши на ȝемли, бѫдетъ раȝдрѣшено на небесьхъ (XVI, 19).

B. — **рьци слово** (VIII, 8). — **гради по мьнѣ** (VIII, 22). — **господи помоѕи ми** (XV, 25). — **по вѣрѣ вашю бѫди вама** (IX, 29). — **бѫдѣте оубо съвршени ѩко и отьць вашь небесьскъй съвршенъ ѥстъ** (V, 48). — **бъдите, оубо ѩко не вѣсте въ кѫѭ годинѫ господь вашь приидетъ** (V, 42). — **аште же око твоѥ десноѥ съблажнꙗѥтъ тѧ, истъкни ѥ и отъврьѕи отъ себе** (V, 29). — **аште ли рѫка твоꙗ ли нога твоꙗ съблажнꙗѥтъ тѧ, отъсѣци и отъврьѕи отъ ѥебе** (XVIII, 8). — **изьми прьвѣѥ брьвьно иȝъ оиесе твоѥго** (VII, 5). — **да оуȝьрѧтъ дѣла ваша добраꙗ** (V, 16). — **помилоуи мѧ, господи, сыноу давидовъ: дъшти моꙗ ȝълѣ бѣсьноуѥтъ сѧ** (XV, 22). — **иже хоштетъ по мьнѣ ити, да отъврьжетъ сѧ себе и въȝьметъ крьстъ свой и въ слѣдъ мене грѧдетъ** (XVI, 24). — **не осѫждаите, да не осѫждени бѫдете, имьже бо сѫдомь сѫдите, сѫдѧтъ вамъ, и въ нѭже***) **мѣрѫ мѣрите, въȝмѣрѧтъ вамъ** (VII, 1). — **даждь ми сьде на блюдѣ главѫ иоана крьстителꙗ** (XIV, 8). — **чьто ѥстъ оудобѣѥ решти ослабленоуѥмоу: отъпоуштаѭтъ ти сѧ грѣси твои, ли решти: въстани и ходи** (Ł V, 23).

Ćwiczenie jedenaste.

(Konjugacja: §§ 76 — 92).

A. — Do następujących form aorystu i imperfektu dotworzyć formy: 1) infinitivi i 2) praesentis (1 sg.): **водѣахѫ, ведосте, враштаахове, ведѣахомъ, баста, сѣдѣ, гыбнѣахѫ, тѣшѧ, вратисте, сѣдѣаше, теиаашете, чоу, бодохомъ, вѣсѧ, чоуꙗхѫ, текохомъ.**

B. — Od czasowników, wymienionych w ćwiczeniu ósmem B (w formie infinitivi), utworzyć formy: 1) aorystu i 2) imperfektu (1 sg.).

---

*) Por. sub linea na str. 91.

Ćwiczenie dwunaste.

(Konjugacja: §§ 76—92; syst. funkcjon.: §§ 22—29).

A. — Czasowniki, wymienione w ćwiczeniu jedenastem (A i B), rozklasyfikować według typów konjugacyjnych (i Leskienowskich) oraz według klas.

B. — Też same czasowniki przekonjugować, t. j. odmieniać według osób i liczb w aoryście (1) i imperfekcie (2).

C. — Zestawić alternujące w tematach aorystu i imperfektu spółgłoski.

Ćwiczenie trzynaste.

(Aoryst i imperfectum: §§ 88—92).

A. — онъ же не отъвѣшта ѥи словесе (XV, 23). — ѹтлъстѣ бо срьдьце людьи сихъ (XIII, 15). — и отъврьꙁосте сѧ очи има (IX, 30). — чловѣци же чоудишѧ сѧ (VIII, 27). — сь ѥстъ сынъ мой въꙁлюблѥнъи о нѥмь*) же благоволихъ (III, 17). — и ицѣлѣ дъшти ѥꙗ въ тъ часъ (XV, 28). — свирахомъ, и не плѧсасте (XI, 17). — и по нѥмь*) идошѧ народи мъноѕи (IV, 25). — покажите ми склѧѕь кинсьнъи; онииже принѣсѧ ѥмоу пѣнѧѕь (XXII, 19). — тогда прииде исоусъ отъ галилеꙗ на иорданъ къ иоаноу (III, 13). — слышасте, ꙗко речено бысть древьн̑имъ: не оубиѥши (V, 21). — тогда глагола имъ: въꙁдадите оубо к҄есароваꙗ к҄есарѥви**) и божьꙗ богоу (XXII, 21). — како не раꙁоумѣѥте ꙗко не о хлѣбѣхъ вамъ вънимати рѣхъ: храните же сѧ отъ кваса фарисѣиска и садоук҄еиска (XVI, 11). — мъноѕи рекѫтъ мьнѣ въ тъ дьнь: госноди, господи, не въ твоѥ ли имѧ пророчьствовахомъ и твоимь именьмь бѣсы иꙁгънахомъ (VII, 22).

---

*) Por. sub linea na str. 91.

**) Por. § 53.

B. — **а тъ съпааше** (VIII, 24). — **и дивлѩахѫ сѧ вьси народи** (XII, 23). — **тогда остави ѥго дьꙗволъ и се аггели пристѫпишѧ и слоужаахѫ ѥмоу** (IV, 11). — **и ꙗможе колижьдо въхождааше** [**исоусъ**] **въ вьси, ли въ грады, ли въ села, на распѫтьихъ полагаахѫ недѫжьныѩ** (Mar. VI, 56). — **молꙗахѫ й, да не повелитъ имъ въ беꙁдънѫ ити** (Ł. VIII, 31). — **а исоусъ самъ не крьшташе, нъ оученици ѥго** (J. IV, 2). — **иродьꙗда же гнѣвааше сѧ на нь***), **и хотѣаше й оубити и не можааше** (VI, 19).

Ćwiczenie czternaste.

(Participia: §§ 93—97).

A. — Do następujących form imiesłowów dotworzyć formy infinitivi i praesentis (1 sg.): **боды, вѣѩ, велимъ, гнѣꙁдашти, ꙁыблѥмъ, крадомъ, лѣꙁѫшти, боденъ, вѣꙗвъши, гнѣждь, ꙁыбанъ, кралъ, лѣꙁъ, бодъ, велѣнъ, гнѣꙁдивъ.**

B. — Od czasowników, wymienionych w ćwiczeniu ósmem B (w formie infinitivi), utworzyć następujące participia: 1) praesentis activi i passivi, 2) praeteriti activi (I i II) i passivi.

C. — Czasowniki, wymienione wyżej pod A, rozklasyfikować według typów konjugacyjnych (i Leskienowskich) oraz według klas.

Ćwiczenie piętnaste.

(Participia, formy opisowe, czasowniki nieregularne: §§ 93—103; supinum: § 86; składnia: § 106).

A. — **ꙗдъшиихъ же бѣаше мѫжь пать тысаешть** (XIV, 21). — **фарисѣи же, ишьдъше, съвѣтъ сътворишѧ на нь***) (XII, 14). — **въꙁложь на нѩ***) **рѫцѣ, отиде отъ тѫдѣ** (XIX, 15). — **слышавъ цѣсарь тъ, раꙁгнѣва сѧ и, посълавъ воѩ своѩ, погоуби оубийцѧ тыѩ и градъ ихъ ꙁажеже** (XXII, 7). — **и въшьдъ на горѫ сѣде**

---

*) **нь = н-й** [*n-jь*]; por. sub linea na str. **91**.

тоу (XV, 29). — и се прокаженъ, пристѫпль, кланꙗаше сꙙ юмоу (VIII, 2). — оузьрѣвъ же народы, възиде на горѫ (V, 1).

B. — не можетъ градъ оукрыти сꙙ, врьхоу горы стоꙗ (V, 14). — и видѣ доухъ божьй, съходꙙшть ꙗко голѫбь и градѫшть на нь*) (III, 16). — имѣꙗй оуши слышати да слышитъ (XIII, 9). — тогда привѣсꙙ юмоу бѣсьноуꙗѫшть сꙙ, слѣпъ и нѣмъ: и ицѣли й (XII, 22). — приде бо иоанъ ни пьꙗ ни ꙗды (XI, 18). - не вы бо юсте глаголѭштеи, нъ доухъ отьца вашего глаголꙗй въ васъ (X, 20). — тогда пристѫпишꙙ къ исоусови, иже бѣахѫ въ иероусалимѣ кънижьници и фарисѣи, глаголѭште (XI, 1).

C. — отъ плода бо дрѣво познано бѫдетъ (XII, 33). — и рече юмоу исоусъ: блюди, никомоуже не повѣждь (VIII, 4). — се видите, ꙗко аште би вѣдѣлъ господинъ храма, въ кѫѭ стражѫ тать приидетъ, бъдѣлъ оубо би и не би оставилъ подърыти храма своюго (XIV, 43). — и бѫдете ненавидими вьсѣми имене моюго ради, прѣтрьпѣвъй же до коньца, съпасенъ бѫдетъ (X, 22). — сшедъшоу же юмоу съ горы, въ слѣдъ юго идѫ народи мъноѕи (VIII, 1). — ходꙙ же [исоусъ] при мори галилѣйсцѣмь, видѣ дъва братра: симона, нарицаѭштаюго сꙙ петра и андрѣꙗ братра юго, въмѣтаѭшта мрѣжꙙ въ морю, бѣашете бо рыбарꙗ и глагола има: градѣта въ слѣдъ мене (IV, 18). — не мьните ꙗко приидъ разорить закона, ли пророкъ: не приидъ разорить, нъ исплънитъ (V, 17). — бѣ же далече отъ нюю*) стадо свиньй мъного пасомо (VIII, 30). — и не оумѣахѫ, чьто бишꙙ отъвѣштали юмоу (XIV, 40). — и аште око твою съблажнꙗюттъ тꙙ, изьми ю и врьѕи отъ себе, добрѣю ти юстъ съ юдинѣмь окомь вънити въ животъ, нежели дъвѣ очи имѫштоу въврьженоу быти въ геонѫ огньнѫѭ (XVIII, 9). — приде бо сынъ чловѣчьскъй възискатъ и съпастъ погыбъшаюго (XVIII, 10). — аште не би былъ сь зълодѣй, не бимъ прѣдали юго тебѣ (J. XVIII, 30). — нѣстъ оумрьла дѣвица, нъ

---

*) Por. sub linea na str. 95.

съпитъ (Ł. VIII, 52). — хоштѫ, да даси ми (Mar. VI, 25). — нѣстъ мьнѣ лѣть сътворити, ѥже хоштѫ (XX, 15). — имѣти имаши съкровиште на небесе (XIX, 21). — кого мѧ непьштоуѭтъ народи быти (Ł. IX, 18). — сѫбота чловѣка ради бысть, а не чловѣкъ сѫботы ради (Mar. II, 27). — и глагола имъ: пьсано ѥстъ: храмъ мой храмъ молитвѣ наречетъ сѧ, вы же сътвористе й врьтъпъ разбойникомъ (XXI, 13). — бѣ бо оучѧ ꙗко власть имы, и не ꙗко кънижьници ихъ и фарисѣи. (VII, 29).

KLUCZ.

Cwiczenie drugie (str. 88).

A. 1): *burja, misa, dzělo, golǫbь, zemľi, męso, nužda, krai, vrani, ljublją, zmьi, iti, mьńьi, imę, srěda, jaždь, gospodь, znajǫ, vyšьnjǫjǫ, gǫba, konьcь, noštь, ključь, myšь, sǫdъ.*

A. 2): [*buŕa, m·isa. ʒ́ělo, golǫ·b·ь, zemľi, męso, nužďa, krajь, vran·i, ľubľǫ, zm·ěji, it·i, m·ьńějь, imę, srěda, jažďь, gospod·ь, znajǫ, vyšńǫjǫ, gǫ·ba, kon·ьćь, noštь, kľučь, myšь, sǫ·dъ*].

B. — морѥ, краи albo край, проити, ꙗти, плаштѫ, сажда, старьць, желѣзо, ꙗза, чинъ, оухо, животъ, виждѫ, млѣко, пѫть, мошть, сынъ, боудити, полѥ.

C. — памѧть, влькъ, землꙗми, коинхъ, змьѥѭ, межда, врьхъ, медъ, десѧтъкъ, тръгъ, чоуѭ, ива, гръбъ, кый, чоуите, вышьнꙗꙗ, моими, врьба, посвѧштати, овьца, стоиши.

Ćwiczenie trzecie (str. 89).

A. 1): [*grěχ-, vel·ik-, vol-, dobr-, mlad-, otročęt-* (: *otroč-*), *rǫk-, star-, syn-, t·ъst-, tęžьk-, širok-*].

A. 2): [*běgajǫšť-* (:*běgaj-*), *koń-*, *visęšť-* (:*vis-*), *mьč-*, *pustyń-*, *světęšť-*, *χuždьš-*, *šuj-*].

B. — [I: *velikъ*, *grěχъ*, *dobrъ*, *mladъ*, *starъ*, *tęžьkъ*, *širokъ*, *końь*, *mьčь*, *šujь*; *χuždьjь*, *běgaję*, *visę*. II: *rǫka*; *pustyńi*, *světęšti*. III: *tьstь*. IV: *volъ*, *synъ*. V: *otročę*].

Ćwiczenie piąte (str. 90).

W ćwiczeniu trzeciem wskazane zostały typy deklinacyjne: należy porównać wykonane ćwiczenie z odpowiedniemi paradygmatami w gramatyce.

Ćwiczenie szóste (str. 90).

Dla ułatwienia porównania z paradygmatami w gramatyce podajemy tu formy w Gen. sg.: [*dobryję dъšťere...*; *slověnьskajego kъnęʒa...*; *tekǫšťęję rěky...*; *sińajego nebese...*; *visęštajego ćvěta...*; *drevьńajego orǫžьja...*].

Ćwiczenie ósme (str. 92).

A. — **бесѣдовати, висѣти, грети, глаголати, желѣти, плести, свѣтити, стрѣщи, съхнѫти, трьпѣти.**

B. — **выкнѫ — выкни, вѣроуѭ — вѣроуи, горѭ — гори, жаждѫ — жажди, матѫ — мати, поуштѫ — поусти, разоумѣѭ — разоумѣи, сѣкѫ — сѣци, топлѭ — топи.**

Ćwiczenie dziewiąte (str. 92).

A. — Konjugacja I: **бесѣдоуѭ** (III Lesk.), **выкнѫ** (II), **вѣроуѭ** (III), **гребѫ** (I), **глаголѭ** (III), **желѣѭ** (III), **жаждѫ** (III), **матѫ** (I), **плетѫ** (I), **разоумѣѭ** (III), **сѣкѫ** (I), **стрѣгѫ** (I), **съхнѫ** (II). Konjugacja II (Leskienowska IV-ta): **вишѫ, горѭ,**

поуштѫ, свѣштѫ, трьплѭ, топлѭ. — Klasa A.: грети, масти, плести, сѣшти, стрѣшти. Kl. B.: выкнѫти, сѫхнѫти. Kl. C.: желѣти, разоумѣти, висѣти горѣти, трьпѣти. Kl. D.: поустити, свѣтити, топити. Kl. E.: глаголати, жадати. Kl. F.: бесѣдовати, вѣровати.

Ćwiczenie jedenaste (str. 93).

A. — бости — бодѫ, вести — ведѫ, вратити — враштѫ, гыбнѫти — гыбнѫ, сѣдѣти — сѣждѫ, тешти — текѫ, чоути — чоуѭ.

B. 1): -вык҄ъ ‖ -выкнѫхъ ‖ -выкохъ, вѣровахъ, горѣхъ, жадахъ, матъ ‖ масъ ‖ матохъ, поустихъ, разоумѣхъ, сѣкъ ‖ сѣхъ ‖ сѣкохъ, топихъ.

B. 2): выкнѣахъ, вѣроваахъ, горѣахъ, жадаахъ, матѣахъ, поуштаахъ, разоумѣахъ, сѣчаахъ, топлѣахъ.

Ćwiczenie dwunaste (str. 94).

A. — Konjugacja I: бодѫ (I Lesk.), вѣроуѭ (III), ведѫ (I), выкнѫ (II), гыбнѫ (II), жаждѫ (III), матѫ (I), разоумѣѭ (III), сѣкѫ (I), текѫ (I), чоуѭ (III). Konjugacja II (Leskienowska IV): враштѫ, горѭ, поуштѫ, сѣждѫ, топлѭ. — Klasa A.: бости, вести, масти, сѣшти, тешти, чоути. Kl. B.: выкнѫти, гыбнѫти. Kl. C.: горѣти, разоумѣти, сѣдѣти. Kl. D.: вратити, поустити, топити. Kl. E.: жадати. Kl. F.: вѣровати.

B. 1): бодъ ‖ басъ ‖ бодохъ, вѣровахъ, (ведъ) ‖ вѣсъ ‖ ведохъ, -выкъ ‖ -выкнѫхъ ‖ -выкохъ, вратихъ, горѣхъ, -гыбъ ‖ -гыбнѫхъ ‖ -гыбохъ, жадахъ, матъ ‖ масъ ‖ матохъ, поустихъ, разоумѣхъ, сѣкъ ‖ сѣхъ ‖ сѣкохъ, сѣдѣхъ, (текъ) ‖ тѣхъ ‖ текохъ, топихъ, чоухъ.

B. 2): бодѣахъ, ведѣахъ, вѣроваахъ, выкнѣахъ, враштаахъ, горѣахъ, гыбѣахъ, жадаахъ, матѣахъ, поуштаахъ, разоумѣахъ, сѣчаахъ, сѣдѣахъ, течаахъ, топлѣахъ.

Ćwiczenie czternaste (str 95).

A. — бости — бодѫ, вѣꙗти — вѣѭ, велѣти — велѭ, гнѣꙁдити — гнѣждѫ, ꙁꙑбати — ꙁꙑблѭ, красти — крадѫ, лѣсти — лѣꙁѫ.

B. 1): вꙑкнꙑ — (вꙑкномъ), вѣроуꙗ — вѣроуѥмъ, глаголꙗ — глаголѥмъ, горꙗ — (горимъ), жаждꙗ — жаждемъ, матꙑ — матомъ, поуста — поустимъ, раꙁоумѣꙗ — раꙁоумѣѥмъ, сѣкꙑ — сѣкомъ, топꙗ — топимъ.

B. 2): -вꙑкъ || -вꙑкнѫвъ — -вꙑклъ || -вꙑкнѫлъ — -вꙑѵенъ || вꙑкновенъ, вѣровавъ — вѣровалъ — вѣрованъ, глаголавъ — глаголалъ — глаголанъ, горѣвъ — горѣлъ — горѣнъ, жадавъ — жадалъ — жаданъ, матъ — малъ — матенъ, поушть || поустивъ — поустилъ — поуштенъ, раꙁоумѣвъ — раꙁоумѣлъ — раꙁоумѣнъ, сѣкъ — сѣклъ — сѣѵенъ, топль || топивъ — топилъ — топлѥнъ.

C. — Konjugacja I: бодѫ (I Lesk.), вѣѭ (III), ꙁꙑблѭ (III), крадѫ (I), лѣꙁѫ (I). Konjugacja II (IV Lesk.): велѭ, гнѣждѫ. — Klasa A.: бости, красти, лѣсти. Kl. C.: велѣти. Kl. D.: гнѣꙁдити. Kl. E.: ꙁꙑбати, вѣꙗти.

TEKSTY.

Do uwag, podanych na początku „Ćwiczeń“ (str. 87), dodać należy, iż przytoczone niżej teksty są dwojakiego rodzaju: (A) normalizowane, oraz (B) nienormalizowane. I te i tamte zaczerpnięte zostały przedewszystkiem z Kodeksu Zografskiego, częściowo Marjańskiego (por. § 4); zaznaczam to tylko w wypadku ostatnim.

Wyrazy czy części wyrazów ujęte w nawiasy ( ) mogą być przy tłumaczeniu opuszczone: są to niedokładności w tekstach stcsł.; wyrazy zaś ujęte w klamry [ ] zawierają dodatki, których w tekstach niema. Znaków przestankowania użyto dzisiejszych, wszakże „·“ oznacza „?“.

Liczby (małe) przy wyrazach — odsyłacze do wyjaśnień, podanych w końcu tekstów (str. 109—11).

A. Teksty normalizowane.

1. Mateusz XXII, wersety 34—40.

(Największe przykazanie).

Фарисѣи же, слышавъше, ꙗко срами садоукеꙗ, събьрашѧ сѧ въ коупѣ. (35) и въпроси й [t. j. Jezusa] юдинъ отъ нихъ[5], ꙁаконооучитель, искоушаꙗ й и глаголꙗ: (36) оучителю, каꙗ ꙁаповѣдь

больши въ законѣ: (37) исоусъ же рече ѥмоу: възлюби господа бога твоѥго вьсѣмь срьдьцемь твоимь и вьсеѭ доушеѭ твоеѭ и вьсеѭ мысльѭ твоѥѭ. (38) се ѥстъ прьваꙗ и большиꙗ заповѣдь. (39) вътораꙗ же подобьна ѥи: възлюби(ши) искрьнꙗѥго[1] своѥго ꙗко самъ сѧ. (40) въ сею обою заповѣдью вьсь законъ и пророци висѧтъ.

2. Łukasz VIII, 19–21.

(Odwiedziny matki i braci).

Придѫ[1] же къ нѥмоу[5] [t. j. исоусоу] мати и братриꙗ ѥго, и не можаахѫ бесѣдовати къ нѥмоу народомь[9]. (20) и възвѣстиша ѥмоу глаголѭште, ꙗко мати твоꙗ и братриꙗ твоꙗ вънѣ стоꙗтъ, видѣти тѧ хотѧште. (21) онъ же, отъвѣштавъ, рече къ нимъ: мати моꙗ и братриꙗ моꙗ сии сѫтъ: слышѧштеи слово божиѥ и творѧште ѥ.

3. Łukasz VIII, 22—25.

(Burza na morzu).

Бысть же въ ѥдинъ отъ дьний[7] и тъ [t. j. исоусъ] вълѣзе въ корабль и оучении ѥго, и рече имъ: прѣидѣмъ на онъ полъ ѥзера; и прѣꙗдѫ. (23) ꙗдѫштемъ же имъ, оусъпе исоусъ; и сънидѣ[5] боуриꙗ вѣтрьна въ ѥзеро. и исконьчаваахѫ сѧ и вълаꙗхѫ сѧ. (24) пристѫпльше же възбоудиша и, глаголѭште: наставьниче, наставьниче, погыбнемъ. онъ же, въставъ, запрѣти вѣтроу и вльнѥнью морьскоуѥмоу[1]; и оулеже. и бысть тишина. (25) и рече къ нимъ: къде вѣра ваша· оубоꙗвъше же сѧ, чоудиша сѧ, глаголѭште къ себѣ: къто оубо сь ѥстъ, ꙗко и вѣтромъ велитъ и водѣ, и послоушаѭтъ ѥго·

4. Łukasz XVIII, 18—25.

(O bogatym młodzieńcu).

И въпроси и ѥтеръ кънѧѕь, глаголꙗ: оучителю благъи, чьто сътворь, животъ вѣчьнъи наслѣдоуѭ· (19) рече ѥмоу исоусъ: чьто

ма глаголѥши блага[10]· никътоже благъ, тъкъмо ѥдинъ богъ. (20)
ꙁаповѣди вѣси: не оубьи, не прѣлюбы сътвори, не оукради, не
лъжесъвѣдѣтель[10] бѫди, чьти отьца твоѥго и матерь. (21) онъ же
рече ѥмоу: вьсꙗ си съхраниxъ отъ юности моѥꙗ. (22) слышавъ
же исоусъ, рече ѥмоу: ѥште ѥдиного не доконьчалъ ѥси; вьсꙗ,
ѥлико имаши, продаждь и раꙁдаи ништиимъ, и имѣти имаши
съкровиште на небесьхъ, и гради по мьнѣ. (23) онъ же, слышавъ
се, прискрьбьнъ бысть, бѣ бо богатъ ѕѣло.

5. Łukasz VIII, 49—56.

(Wskrzeszenie córki Jaira).

Ѥште же ѥмоу [t. j. исоусоу] глаголѭштоу, пришьдъ ѥтеръ
отъ[13] архисѵнагога, глаголꙗ ѥмоу [t. j. Jairowi]: ꙗко оумрѣтъ
дъшти твоꙗ, не движи оучителꙗ. (50) исоусъ же, слышавъ, отъ-
вѣшта ѥмоу, глаголꙗ: не бои сѧ, тъкъмо вѣроуи, и съпасена бѫ-
детъ. (51) пришьдъ же въ домъ, не да никомоуже вънити съ
собоѭ, тъкъмо петрови[7] и иоаноу и иꙗковоу и отьцоу отроковицѧ
и матери. (52) рыдаахѫ же вьси и плакаахѫ же сѧ ѥꙗ. онъ же
рече: не плачите сѧ, ·нѣстъ оумрьла дѣвица, нъ съпитъ. (53)
и рѫгаахѫ сѧ ѥмоу вѣдѫште, ꙗко оумрѣтъ. (54) онъ же, иꙁгънавъ
вьсѧ вънъ, и имъ ѭ ꙁа рѫкѫ, въꙁгласи, глаголꙗ: отроковице, въста-
ни; (55) и въꙁврати сѧ доухъ ѥꙗ и въскрьсе абиѥ, и повелѣ дати
ѥи ꙗсти. (56) и оужаснѫста сѧ родителꙗ ѥꙗ. онъ же ꙁапрѣти
има: не повѣдита никомоуже бывъшаѥго[1].

6. Łukasz VI, 6—10.

(Jezus leczy uschłą rękę).

Бысть же въ дроугѫѭ сѫботѫ вънити ѥмоу въ съньмиште
и оучити[11]. и бѣ чловѣкъ тоу и рѫка деснаꙗ ѥго бѣ соуха. (7)
и наꙁираахѫ и̑ кън̑ижьници, аште въ сѫботѫ ицѣлитъ и̑, да обрѧ-
штѫтъ рѣчь на н̑ь. (8) онъ же вѣдѣаше помышлѥниꙗ ихъ и рече
мѫжеви[7] имѫштоуѥмоу[1] соухѫ рѫкѫ: въстани и стани по срѣдѣ.

онъ же въста. (9) рече же исоусъ къ н̂имъ: въпрошѫ вы, аште достоитъ въ сѫботы добро творити ли зъло сътворити, доушѫ съпасти ли погоубити· (10) и, възьрѣвъ на вьсѧ, рече ѥмоу: простьри рѫкѫ твоѭ. онъ же простьрѣтъ. и оутврьди сѧ рѫка ѥго, акы дроугаꙗ. они же испльнишѧ сѧ безоумьꙗ и глаголаахѫ дроугъ къ дроугоу, чьто оубо бишѧ сътворити исоусови[7].

7. Łukasz VIII, 1—15.

(Przypowieść o siejbie).

Бысть же по томь и тъ [t. j. исоусъ] прохождааше сквозѣ грады и вьси, проповѣдаꙗ и благовѣстоуꙗ цѣсарьствьѥ божьѥ, и оба на десѧте съ н̂имь. (2) и женꙑ ѥтеры, ꙗже бѣахѫ ицѣлѥнꙑ отъ недѫгъ и ранъ и доухъ зълъ и болѣзний, марьꙗ, нарицаѥмаꙗ магдалꙑн̂и, иж[4] нѥꙗже седмь бѣсъ изиде, (3) и иоанна, жена хоузѣанина, и инꙑ мъногы, ꙗже слоужаахѫ ѥмоу отъ имѣний своихъ. (4) разоумѣѭштоу же народоу мъногоу и градѫштиимъ отъ вьсѣхъ градъ къ нѥмоу, притъчеѭ глаголааше къ н̂имъ: (5) изиде сѣꙗи сѣꙗтъ сѣмене своѥго. и ѥгда сѣꙗше, ово паде при пѫти и попьрано бысть, и пътицѧ небесьскыꙗ позобашѧ ѥ. (6) а дроугоѥ паде на камене и, прозабл̂ь[2], оусъше, за нѥ не имѣаше влагы. (7) а дроугоѥ паде по срѣдѣ трьниꙗ, и въздрасте[3] трьниѥ и подави ѥ. (8) а дроугоѥ паде на земл̂и добрѣ и, прозабл̂ь, сътвори плодъ съторицеѭ. се глаголꙗ, възгласи: имѣꙗи оуши слышати, да слышитъ. (9) въпрашаахѫ же и̂ оученици ѥго, глаголѭште: чьто ѥстъ притъча си· (10) онъ же рече имъ: вамъ дано ѥстъ разоумѣти таинꙑ цѣсарьствьꙗ божьꙗ, а прочиимъ въ притъчахъ, да видѧште не видѧтъ и слышѧште не слышѧтъ и не разоумѣѭтъ. (11) ѥстъ же притъча си: сѣмѧ ѥстъ слово божьѥ, (12) а иже при пѫти: [сьи] сѫтъ слышѧштеи слово, по томь же придетъ диꙗволъ и възьметъ слово отъ срьдьца ихъ, да не, вѣры имъше, съпасени бѫдѫтъ. (13) а иже на камени, иже, ѥгда оуслышѧтъ, съ радостиѭ приѥмлѭтъ слово, и корене[6] не имѫтъ, иже къ врѣмѧ вѣрѫ ѥ-

мл҄ѧтъ и въ врѣмѧ напасти о[тъ]стѫпаѭтъ. (14) а падъшеѥ въ трьниѥ: сьи сѫтъ слышавъшеи, и отъ печальй и богатьства и сластьми житьйскыими[1] ходѧште, подавлѣѭтъ сѧ и не до врьха плода творѧтъ. (15) а ѥже на добрѣ ȥемл҄и[2]: сьи сѫтъ, иже, добромь срьдьцемь и благомь слышаштеи слово, дрьжѧтъ и плодъ творѧтъ въ трьпѣньи.

8. Łukasz I, 5—15.

(Zapowiedź narodzin św. Jana).

Бысть въ дьни ирода цѣсарѣ июдѣйска иѥрей ѥтеръ именьмь ȥахарьѣ отъ дьневьнъıѧ чрѣды авьѣнѧ и жена ѥго отъ дъштеръ аронѣ; имѧ ѥи ѥлисаветь. (6) бѣашете же оба правьдьна прѣдъ богомь, ходѧшта въ ȥаповѣдьхъ вьсѣхъ и оправьданьихъ господьн҄ихъ[1] бес[4] порока. (7) и не бѣ има чѧда, понеже бѣ ѥлисаветь неплоды, и оба ȥаматорѣвъша въ дьньхъ своихъ бѣашете. (8) бысть же слоужаштоуѥмоу въ чиноу чрѣды своѥѧ прѣдъ богомь: (9) по обычаю иѥрейскоуѥмоу[1], ключи сѧ ѥмоу покадити[11] вънидъшоу въ цьркъвь господьнѭ. (10) и вьсе мъножьство людьй бѣ, молитвѫ дѣѧ вънѣ, въ годъ тьмьѣна. (11) ѣви же сѧ ѥмоу аггелъ господьн҄ь, стоѧ о деснѫѭ олътарѣ кадильнаѥго[1]; и съмѧте сѧ ȥахарьѣ видѣвъ; и страхъ нападе на н҄ь. (13) рече же къ ниѥмоу аггелъ господьн҄ь: не бои сѧ, ȥахарьѣ, ȥа ние оуслышана бысть молитва твоѣ, и жена твоѣ ѥлисаветь родитъ сынъ тебѣ. и наречеши имѧ ѥмоу иоаннъ. (14) и бѫдетъ тебѣ радость и веселиѥ. и мъноѕи о рождьствѣ ѥго въȥрадоуѭтъ[3] сѧ. (15) бѫдетъ бо велий прѣдъ богомь.

9. Mateusz VII, 15—23.

(O fałszywych prorokach).

Вънемлѣте[8] отъ лъжиихъ[1] пророкъ. иже приходѧтъ къ вамъ въ одеждахъ овьчахъ, вънѫтрьѭдоу же сѫтъ вльци хыштьници. (16) отъ плодъ ихъ поȥнаѥте ѧ. ѥда объѥмлѭтъ отъ трьнья

гроздꙑ ли отъ рѣньꙗ смокъви· (17) тако вьсако дрѣво добро
плодꙑ добрꙑ творитъ, а зъло дрѣво плодꙑ зълꙑ творитъ. (18) не
можетъ дрѣво добро плода зъла творити, ни дрѣво зъло добра
плода творити. (19) вьсако дрѣво, ѥже не сътворитъ плода добра,
посѣкаѭтъ и въ огнь въметаѭтъ. (20) тѣмь же ѹбо отъ плодъ ихъ
познаѥте ꙗ. (21) не вьсакъ глаголѩй мьнѣ: господи, господи,
вънидетъ въ цѣсарьство небесьскоѥ, но творѧй волѭ отьца моѥго,
иже ѥстъ на небесьхъ. (22) мъноѕи рекѫтъ мьнѣ въ тъ дьнь:
господи, господи, не въ твоѥ ли имѧ пророчьствовахомъ и твоимь
именьмь бѣсꙑ изгънахомъ и твоимь именьмь силꙑ мъногꙑ сътво-
рихомъ· (23) и тогда исповѣмь имъ[ѣ]: ꙗко николиже знахъ васъ,
отидѣте отъ мене дѣлаѭштии безаконьѥ.

10. Łukasz VI, 17—38.

(Kazanie na górze).

И съшьдъ съ ними, ста на мѣстѣ равьнѣ, и народъ ѹче-
никъ ѥго, и мъножьство мъного людьй отъ вьсеꙗ июдеꙗ и иѥрѹ-
салима и поморьꙗ тꙋрьска и сидоньска: иже придѫ послѹшатъ
ѥго и ицѣлити сѧ отъ недѫгъ своихъ, и страждѫштеи отъ дѹхъ
нечистъ цѣлꙗахѫ сѧ; и вьсь народъ искаше прикасати сѧ ѥмь[12],
ꙗко сила из нѥго[4] исхождаше и ицѣлꙗаше вьсѧ. (20) и тъ,
въскедъ очи свои на ѹченикꙑ своꙗ, глаголаше: блажени ништии
дѹхомь, ꙗко ваше ѥстъ цѣсарьствьѥ божьѥ. (21) блажени алчѫштеи
нꙑнѣ ꙗко вꙑ насꙑтите сѧ. блажени плачѫштеи сѧ нꙑнѣ, ꙗко вꙑ
въсмѣѥте сѧ. (22) блажени бѫдете, ѥгда възненавидѧтъ вꙑ чло-
вѣци и ѥгда разлѫчатъ вꙑ и пронесѫтъ имѧ ваше, ꙗко зъло
сꙑна чловѣчьскаѥго ради. (23) възрадѹите[3] сѧ въ тъ дьнь
и възиграите, се мьзда ваша мънога на небесьхъ. по сихъ бо
творꙗахѫ пророкомъ отьци ихъ. (24) обаче горе вамъ богатꙑимъ,
ꙗко въсприꙗсте ѹтѣхѫ вашѫ. (25) горе вамъ, насꙑштении нꙑнѣ,
ꙗко възлачете сѧ. горе вамъ смѣѭштиимъ сѧ нꙑнѣ, ꙗко въздꙑ-
хаѥте и въсплачете сѧ. (26) горе, ѥгда добрѣ рекѫтъ о васъ вьси

чловѣци, по семоу бо творꙗахѫ лъжниимъ пророкомъ отьци ихъ.
(27) нъ вамъ глаголѭ слышѧштиимъ: любите врагы вашѧ, добро
творите ненавидѧштиимъ васъ. (28) благословите кльнѫштаꙗ вы.
молите сѧ ꙁа творѧштаꙗ вамъ обидѫ. (29) биѭштоуѥмоу тѧ въ
деснѫѭ ланитѫ, подаи дроугѫѭ и отъѥмлѭштоуѥмоу тебѣ риꙁѫ,
срачицѧ не възбрани. (30) вьсакомоу просѧштоуѥмоу оу тебе даи,
и отъѥмлѭштаѥго твоꙗ не истѧѕаи. (31) и ꙗкоже хоштете, да
творѧтъ вамъ чловѣци, и вы творите имъ такожде. (32) и аште
любите любѧштаꙗ вы, каꙗ вамъ хвала ѥстъ· ибо и грѣшьници
любѧштаꙗ любѧтъ. (33) и аште благотворите благотворѧштиимъ
вамъ, каꙗ вамъ хвала ѥстъ· ибо и грѣшьници тожде творѧтъ. (34)
и аште въ ꙁаимъ даѥте, отъ и̑ихъже чаѥте въсприѩти, каꙗ вамъ
хвала ѥстъ· ибо и грѣшьници грѣшьникомъ въ ꙁаимъ даѭтъ, да
въсприимѫтъ равьно. (35) обаче любите врагы вашѧ, и благотворите,
и въ ꙁаимъ даите ничесоже чаѭште, и бѫдетъ мьꙁда ваша мънога
и бѫдете сынове вышьнꙗѥго,| ꙗко тъ благъ ѥстъ на невъꙁблаго-
дѣтьнꙑꙗ и ꙁълꙑꙗ. (36) бѫдѣте оубо милосрьди, ꙗкоже отьць ми-
лосрьдъ ѥстъ, (37) и не сѫдите да не сѫдѧтъ вамъ. и не осѫ-
ждаите, да не осѫждѧтъ васъ. отъпоустите, и отъпоустѧтъ вы.
(38) даите, и дастъ сѧ вамъ, мѣрѫ добрѫ натъканѫ и потрѧсьнѫ
и прѣливаѭштѫ сѧ дадѧтъ на лоно ваше. тоѭ бо мѣроѭ, ѥѭже мѣ-
рите, въꙁмѣрѧтъ вамъ.

11. Mateusz XIII, 24—30. (Cod. Marianus).

(Przypowieść o kąkolu).

Инѫ притъчѫ прѣдъложи имъ, глаголꙗ: оуподоби сѧ цѣ-
сарьствиѥ небесьскоѥ чловѣкоу сѣвъшоу добро сѣмѧ на селѣ сво-
ѥмь. (25) съпѧштемъ же чловѣкомъ, приде врагъ ѥго и въсѣ плѣ-
велъ по срѣдѣ пьшеницѧ и отиде. (26) ѥгда же проꙁѧбе трѣва
и плодъ сътвори, тъгда ꙗви сѧ и плѣвелъ. (27) пришьдъше же
раби господина рѣшѧ ѥмоу: господи, не добро ли сѣмѧ сѣлъ ѥси
на селѣ твоѥмь· отъ кѫдоу оубо иматъ [село] плѣвелъ· (28) онъ

же рече имъ: врагъ чловѣкъ се сътвори. раби же рѣшѧ ѥмоу:
хоштеши ли оубо, да, шьдъше, исплѣвемъ ѩ· (29) онъ же рече:
ни, ѥда, въстръгаѭште плѣвелъ, въстръгнете коупьно съ н҄имь
и пьшеницѫ. (30) оставите ѥ коупьно расти оубо до жатвꙑ, и въ
врѣмѧ жатвꙑ рекѫ дѣлателемъ: съберѣте прьвѣѥ плѣвелъ и съва-
жате[8] й въ снопꙑ, ꙗко съжешти ѩ, а пьшеницѫ съберѣте въ жить-
ницѫ моѭ.

12. Mateusz XXV, 31—46.

(Sąd ostateczny).

Ѥгда же придетъ сꙑнъ чловѣчьскꙑй въ славѣ своѥи и вьси
(свѧти) аггели съ н҄имь, тъгда сѧдетъ на прѣстолѣ славꙑ своѥѩ. (32)
и съберѫтъ сѧ прѣдъ н҄имь вьси ꙗзꙑци и раꙁлѫчитъ ѩ дроугъ отъ
дроуга, ꙗкоже пастꙑрь раꙁлѫчаѥтъ овьцѧ отъ коꙁьлиштъ. (33) и по-
ставитъ овьцѧ о деснѫѭ себе, а коꙁьлиштѧ о лѣвѫѭ себе. (34)
тъгда речетъ цѣсарь сѫштиимъ о деснѫѭ ѥго: придѣте благосло-
влѥни[2] отьца моѥго, наслѣдите оуготованоѥ вамъ цѣсарьствиѥ отъ
съложениꙗ вьсего мира; (35) възлакахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти,
въждѧдахъ сѧ и напоисте мѧ; страньнъ бѣхъ и въведосте мѧ;
(36) нагъ и одѣсте мѧ, болѣхъ и посѣтисте мене; въ тьмьници
бѣхъ и придосте къ мьнѣ. (37) тъгда отъвѣштаѭтъ ѥмоу правь-
дьнии, глаголѭшти: господи, къгда тѧ видѣхомъ лачѫшта и натроу-
хомъ· ли жѧждѫшта и напоихомъ· (38) когда же тѧ видѣхомъ
страньна и въвѣсомъ, ли нага и одѣхомъ· (39) когда же тѧ ви-
дѣхомъ болѧшта или въ тьмьници и придомъ къ тебѣ· (40) и отъ-
вѣштавъ цѣсарь, речетъ имъ: аминъ глаголѭ вамъ, по нѥже сътво-
ристе ѥдиномоу отъ сихъ малꙑихъ братъ моихъ мьньшиихъ, мьнѣ
сътвористе. (41) тъгда речетъ сѫштиимъ о шоуѭ ѥго: идѣте отъ
мене проклѧти въ огнь вѣчьнꙑй оуготованꙑй дьꙗволоу и аггеломъ
ѥго. (42) възлакахъ бо сѧ и не дасте ми ꙗсти; въждѧдахъ сѧ
и не напоисте мене; (43) страньнъ бѣхъ и не въведосте мене;
нагъ и не одѣсте мене; къ тьмьници и не посѣтисте мене. (44)

тъгда отъвѣштаѭтъ и ти, глаголѭште: господи, когда тѧ видѣхомъ алчѫшта, ли жаждѫшта, ли страньна, ли нага, ли больна, ли въ тьмьници, и не послоужихомъ тебѣ· (45) **тъгда отъвѣштаѥтъ имъ, глаголѧ: аминъ, глаголѭ вамъ, по неже не сътвористе ѥдиномоу отъ сихъ мьн҄ьшиихъ, ни мьнѣ сътвористе.** (46) **идѫтъ си въ мѫкѫ вѣчьнѫѭ, а правьдьници въ животъ вѣчьнъі.**

Wyjaśnienia.

[1] W deklinacji złożonej pierwotna grupa *-aje-*, np. **кадильнаѥго, искрьнꙗѥго, бывъшаѥго** i t. p. mogły ulegać uproszczeniom (por. § 67) i mianowicie: *j* zginęło między samogłoskami, samogłoska zaś druga asymilowała się do pierwszej; w ten sposób powstały formy jak **кадильнааго, искрьнꙗаго, бывъшааго** i t. p., z których wreszcie, po „ściągnięciu się“ (kontrakcji) samogłosek powstały formy: **кадильнаго, искрьнꙗго, бывъшаго...** (Rzadziej zachodzą podobne procesy w formach czasownikowych, np **поꙁнаѥте** — przez **поꙁнаате** — **поꙁнате**). Podobnież stało się z grupami *-uje-*, np **морьскоуѥмоу, имѫштоуѥмоу** i t. p. — przez **морьскоуоумоу, имѫштоуоумоу** — **морьскоумоу, имѫштоумоу...** Grupa natomiast *-yji-*, *-iji-* okazała się oporniejszą, np. **богатъіимъ, житьйскъіими, проуиихъ, господьн҄иихъ, глаголѭштиимъ** utrzymują się dłużej. Odwrotnie złożenia: **при** + **идѫ (-ити)** zawsze występują z kontrakcją : **придѫ** — **прити**. Różnorodność tych form z asymilowanemi i nieasymilowanemi grupami samogłoskowemi, z kontrakcjami lub bez kontrakcji — uwidoczniają teksty nienormalizowane.

[2] Grupy **бл҄, пл҄, мл҄, вл҄** (por. § 25, 2d) nie zawsze się utrzymują (szczególniej w part. praet. act.); są też formy z zanikiem owego л҄, np. **проꙁабл҄ь** || **проꙁабь, ꙁемл҄и** || **ꙁеми, благословл҄ѥни** || **благословени...**

[3] **въꙁдрасте** zam. ***въꙁрасте, въꙁдрадоуите** zam. ***въꙁрадоуите** czyli mamy tu wtórne *d* między spółgłoskami *z-r*.

[4] Przyimki безъ, възъ, изъ oraz prefiks разъ- wcześnie straciły przedewszystkiem w złożeniach -ъ, na skutek czego, przy zetknięciu się z następującym wyrazem, mogły zachodzić zmiany w wygłosowej spółgłosce, np. бес порока (asymilacja do bezdźwięcznego *p*-); przed palatalnemi mogła zachodzić odpowiednia wymiana (*z* || *ž*, por. § 25, 2b), np. из нѥго ale też иж нѥѩ.

[5] W wyrazach złożonych z въ-, съ- spotykamy też odmiany tych prepozycji w postaci вън-, сън-, np. въ-вести ale вън-ити, вън-идѫ; съ-вести ale сън-ѧти, сън-ьмѫ i t. p. — zależnie od tego czy wyraz zaczynał się na spółgłoskę czy też na samogłoskę. Na skutek ścisłej łączności *vъn*-, *sъn*- z zależnemi przypadkami zaimka й ꙗ ѥ (por. § 62). np. *sъn-jimь*, *vъn-jichъ* powstały formy *sъńimь*, *vъńichъ*, które następnie przez ponowny rozkład morfologiczny dały: *sъ-ńimь*, *vъ-ńichъ* t. j. съ ńимь, въ ńихъ i t. p. Przy owym zaimku stało się następnie owo *ń* elementem nieodłącznym o ile poprzedzał go jakikolwiek przyimek, więc np. отъ нѥго.

[6] корене: Nom. sg. *коры (w strus. jest корѧ) w stcsł. zabytkach się nie spotyka (por. § 49).

[7] дьньй zamiast formy regularnej дьнъ (wpływ typu deklinacyjnego III-go na V-ty). Co do петрови, мѫжеви, исоусови i t. p. por. § 53.

[8] W konjugacji I-ej miękkotematowej asufiksalnej (monosylabicznej, por. § 87) obok form imperativi z *-i-* spotykają się też w liczbie podwójnej i mnogiej formy z *-a-*, np. вънемл̂ите || вънемлꙗте (*-eml'-*), съважите || съважате (*-vęž-*) i t. p. ale zawsze tylko дѣлаите (*děl-aj-*). Formy te z *-a-* są pochodzenia wtórnego; powstały one na wzór przedewszystkiem typu twardotematowego: неси : несѣте, następnie *a* zam. *ě* na wzór wymiany *ě* || *'a*, por. § 23. 4b.

9 **народомь** — Instrumentalis causae; w oryginale greckim: διὰ τὸν ὄχλον „z powodu tłumu, ciżby“.

10 **чьто мѧ глаголюши блага** ob. § 106, 7.

11 Dat. c. infin. por. § 106, 6.

12 Por. § 106, 3.

13 Należy rozumieć: niektórzy z ludzi wzgl. z domu przełożonego bożnicy, t. j. Jaira.

B. Teksty nienormalizowane*).

Wstępne wyjaśnienia.

Alfabet głagolicki posiada literę ⰰ, której w cyrylicy odpowiadają dwie: ꙗ wzgl. ѧ oraz ѣ (por. § 10), dlatego też w transliteracji cyrylickiej zabytków głagolickich ѣ oznacza nietylko [ě], lecz również [a] z poprzedzającą palatalną (spółgłoską) wzgl. [ja], to ostatnie zawsze w nagłosie lub po samogłoskach, np. **бѣсъ** = [*běsъ*], ale: **молѣахѫ** = [*molʼaaxǫ*], t. j. **моляахѫ** wzgl. **ѣко** = [*jako*], t. j. **ꙗко**, **оубоѣшѧ сѧ** = [*ubojašę sę*], t. j. **оубоꙗшѧ сѧ** i t. p. O takich napisaniach jak **родителѣ** zam. **родителѣ** = [*rodʼitelʼa*], t. j. **родителꙗ** por. niżej.

W nagłosie i po samogłoskach є = [*je*], np. **єсть** = [*jestъ*], t. j. **ѥсть**, **вельємь** = [*velʼьjemʼь*], t. j. **вельѥмь**; po spółgłoskach natomiast є = [*e*], np. **ꙁемлꙗ** [*zemlʼa*]. O takich napisaniach jak **нєго** [*ńego*] por. niżej.

---

*) W tekstach 1—2 użyto jednego **и**; w reszcie tekstów **и** oraz **і**; to ostatnie, w stosunku do wydań Jagića, jako znak na **ı** oraz **ι**. Opuszczono również znaki diakrytyczne z wyjątkiem ˜ oraz ʼ (apostrof). — W tekstach 1—2 skróty zostały rozwiązane, w pozostałych — podane sub linea. — Co do przestankowania por. str. 101.

Znak palatalności spółgłosek ̑ nie znajduje się czasami tam, gdzie być powinien (*n* || *ń*, *l* || *l'*, *r* || *ŕ*), np. **нєго** zam. **н҄єго**, **родитєлѣ** zam. **родитєл҄ѣ** (w pisowni normalizowanej: **нѥго**, **родитєлꙗ**) — i odwrotnie znajduje się czasami tam, gdzie jest niepotrzebny, jak np. w **ꙁємл҄ѭ**, gdyż palatalność spółgłoski wyrażona już została znakiem **ѭ**, wystarczy zatem: **ꙁємлѭ**. W innych znów wypadkach wogóle oznaczanie palatalności jest zbyteczne, jak np. **приклюѹьшю** zam. **приклюѹьшоѵ** [*pr'i-k'l'ućьśu*]. gdzie samo **ш** wystarcza, gdyż jest tylko palatalne [*ś*].

Zamiast afrykaty **ѕ** częstokroć stoi szczelinowa **ꙁ**, np. **мънꙁи** zam. **мъноѕи**.

Jery częstokroć są pomieszane; na ogół ten lub ów, twardy lub miękki, występuje zależnie od natury następującej sylaby, t. j. dostosowując się do niej zależnie od tego czy jest twarda czy też miękka, czy zawiera samogłoskę niepalatalną czy też palatalną, np. **вь ꙁиꙁѫ** zam. **въ риꙁѫ**, **потрѣбъноѵ** zam. **потрѣбьноѵ**.

Słabe jery niekiedy nie są wcale wyrażone, np. **много** zam. **мъного** [*mъ̥nogъ̥*], niekiedy zapomocą apostrofu, np. **п'си** zam. **пьси** [*p'ь̥s'i*]; w miejscu zaś jerów mocnych spotykamy czasami pełne samogłoski, przedewszystkiem *e* (⇐ь; rzadko *o* ⇐ ъ), np. **дєнь** zam. **дьнь** [*d'ъ̥n'ь̥*]. Mamy tu więc zanik i wokalizację jerów. W wygłosie napewno już ich w epoce powstawania odpisów nie było. chociaż je stale pisano.

Dla dźwięków *r̥* || *ŕ̥* i *l̥* || *l̥'* mamy zwykle na piśmie **ръ**, **лъ**; **рь**, **ль** spotyka się bardzo rzadko.

Jery przed *j*, t. j. [*ъ̂*, *ь̂*] (por. § 16), wyrażane są zwykle zapomocą **ы**, **и** (**і**), np. **свинии** (Gen. pl.), t. j. zam. **свиньй** [*sv'in'ь̂jь*].

Powyższe wahania i niekonsekwencje, spotykane w tekstach nienormalizowanych, t. j. w odpisach, odbijają (poza niektóremi błędami przepisywaczy) stan językowy epoki odpisów, por. § 1.

1. Łukasz IX, 57—62.

(Przymioty uczniów Chrystusowych).

Быстъ же идѫштемъ имъ по пѫти рече етеръ къ ѩемоу: идѫ по тебѣ ѣможе колижьдо идеши, господи. (58) и рече емоу исоусъ: лиси ѣзвины имѫтъ и п'тица небесьскыѩ гнѣзда, а сынъ чловѣчьскы не иматъ кѫде главы подъклонити. (59) рече къ дроугоумоу: ходи въ слѣдъ мене. онъ же рече: господи, повели ми древле шьдъше погрети отьца моего. (60) рече же емоу исоусъ: остави мрътвымъ погрети своѩ мрътвьца, ты же шьдъ възвѣштаи цѣсарьствие божье. (61) Рече же и дроугъи: ідѫ по тебѣ, господи, древле же повели отъврѣшти ми сѧ, иже сѫтъ въ домоу моемь. (62) рече же: никътоже, възложь рѫкы своеѩ на рало и зьрѧ въспѧть, оуправленъ естъ въ цѣсарьствьи божии.

2. Łukasz VIII, 26—39).

(Jezus szatany wpędza w wieprze).

И прѣидошѧ на землѭ ѓенисаретьскѫ, ѣже естъ об онъ полъ галилеѩ. (27) и ишьдъшемъ имъ на землѭ сърѣте и мѫжь етеръ отъ града, иже имѣаше бѣсъ отъ лѣтъ многъ, и вь ризѫ не облачааше сѧ и въ храмѣ не живѣаше нъ въ гробѣхъ, (28) оузьрѣвъ же исоуса, припаде къ ѩемоу и гласомь вельемь рече: чьто естъ мьнѣ и тебѣ, исоусе, сыне бога вышьнѣего· молѭ ти сѧ, не мѫчи мене. (29) прѣштааше бо доухови нечистоумоу: изиди отъ чловѣка. отъ мъногъ бо лѣтъ въсхыштааше и, и вязаахѫ и ѫжи желѣзны и пѫты стрѣгѫштеи, и растрьзааше[1] ѫзы, гонимъ бываашe бѣсомь сквозѣ поустынѩ. (30) въпроси же и исоусъ глаголѧ: чьто ти имѧ естъ· онъ же рече: легеонъ, ѣко бѣси мнози вьнидѫ въ нь. (31) и молѣахѫ и, да не повелитъ имъ въ бездънѫ ити. (32) бѣ же тоу стадо свинии много пасомо въ горѣ,

[1] Cod. Marianus lepiej: растръзавъ.

и мол҄ѣахѫ и, да повелитъ имъ въ ты вьнити. и повелѣ имъ. (33) и ишьдъше бѣси отъ человѣка, вънидошѧ вь свиньѩ, и оустрьми сѧ стадо по брѣгоу въ єꙁеро и истопе. (34) видѣвъше же пасѫштеи бывъшеє, бѣжашѧ и възвѣстишѧ въ градѣ и вь селѣхъ. (35) иꙁидѫ же видѣтъ бывъшааго и придѫ къ исоусови и обрѣтѫ сѣдѧшта человѣка, иж негоже бѣси иꙁидѫ, облъчена и съмыслѧшта при ногоу исоусовоу, и оубоѣшѧ сѧ. (36) възвѣстишѧ имъ видѣвъше же и[2], како съпасе сѧ бѣсьноватъи. (37) и молишѧ и вьсь народъ области ћерћесиньскыѩ отити отъ нихъ, ѣко страхомь вельемь одрьжими бѣахѫ. онъ же, вълѣꙁъ въ корабл҄ь, възврати сѧ. (38) мо-л҄ѣаше же сѧ ємоу мѫжь, иж негоже иꙁиде бѣсъ, да би съ ним҄ь былъ. исоусъ же отъпоусти и, глагола: (39) възврати сѧ въ домъ твои и повѣдаи, єлико ти сътвори богъ. и иде по вьсемоу градоу проповѣдаѩ, єлико сътвори ємоу богъ.

3. Mateusz XXVI, 69—75.

(Zaparcie się Piotra).

Петръ же вьнѣ сѣдѣаше на дворѣ і пристѫпи къ н҄емоу єдина рабꙑн҄и, гл҃ѭшти[3]: і ты бѣ съ іс҃омь[4] галилѣискымь. (70) онъ же отъвръже сѧ прѣдъ всѣми гл҃ѧ[5]: не вѣмь чьто гл҃еши[6]. (71) ішь-дъшю же ємоу въ врата, оуꙁьрѣ и дроугаѣ. і гл҃а[7] ємоу: тоу і сь бѣ чк҃ъ[8] съ іс҃омь[4] наꙁарѣниномь. (72) і пакы отъвръже сѧ съ клатвоѭ, ѣко не ꙁнаѭ чк҃а[9]. (73) не по многоу же, пристѫпьше[10] стоѩштеі, рѣшѧ петрови: въ істинѫ і ты отъ нихъ єси, і бесѣда твоѣ авѣ та творитъ. (74) Тъгда начѧтъ ротити сѧ і клѧти сѧ, ѣко не ꙁнаѭ человѣка. і абие коуръ въꙁгласи (75) і помѣнѫ петръ гл҃ъ[11] іс҃въ[12]. і рече ємоу: ѣко, прѣжде даже коуръ не въꙁгласитъ,

---

[2] Cod. Marianus: възвѣстишѧ же имъ и видѣвъше.

[3] глаголѭшти. — [4] исоусомь. — [5] глаголѩ. — [6] глаголѥ-ши. — [7] глагола. — [8] человѣкъ. — [9] человѣка. — [10] Por. str. 109[2]. [11] глаголъ. — [12] исоусовъ.

три краты отъвръжеши сѧ мене; і ишьдъ вънъ, плака сѧ гор'ко. ко҃ц[13].

NB. Tekst ten należy znormalizować. Rozwiązanie na str. 120—21.

4. Marek VI, 21—29.

(Męczeństwo św. Jana Chrzciciela).

І приключьшю сѧ дьни потрѣбьноу, егда іродъ рождьствоу своемоу вечерѫ творѣаше кънѧꙁемъ своімъ і тысѫштьникомъ і старѣишинамъ галилѣискамъ. (22) і въшьдъши дъштери еѩ іродиѣдѣ і пласавъши і оугождьши іродови і въꙁлежаштіимъ съ ӥимь. рече ц҃рь[14] дѣвици: емоуже аште хоштеши дамь ти. (23) и клатъ сѧ еі ѣко, егоже аште просиши, дамь ти до полъ ц҃рсиѣ[15] моего. (24) она же, ішьдъши, рече къ м҃ри[16] своеі: чесо прошѫ· она же рече: главы іоана крьстителѣ. (25) і въшьдши абье съ тъштаниемь къ ц҃рю[17], проси, г҃лѭшти[3]: хоштѫ, да ми даси оусѣченѫ на блюдѣ главѫ іоана крьстителѣ. і прискръбьнъ бъістъ ц҃рь[14] ꙁа клатвы і въꙁлежаштихъ съ ӥимь не въсхотѣ отърешти сѧ еі; (27) і абье посълавъ ц҃рь[14] воіна, повелѣ принести главѫ его. (28) онъ же, шьдъ, оусѣкнѫ і въ тьмьници і принесе главѫ его на блюдѣ і дастъ дѣвици і дѣвица дастъ ѩ м҃ри[16] своеі. (29) і слышавъше оученици его придошѧ і вьꙁѧшѧ троупъ его і положишѧ і въ гробѣ.

5. Mateusz XXVI, 6—13.

(Jezus u Szymona trędowatego).

И҃су[18] же бывъшю [въ] витаниі въ домоу симона прокаженаего, (7) пристѫпи къ ӥемоу жена, имѫшти алавестръ мѵра драга,

---

[13] коньць. — [14] цѣсарь. — [15] цѣсарьствиꙗ. — [16] матери. [17] цѣсарю. — [18] исоусоу.

і възлиѣ на главѫ его възлежѧшта. (8) видѣвъше же оученици его, негодовашѧ, гл҃ѭште[19]: чесо ради гыбѣль си· (9) можааше бо се мѵро продано быти на мноѕѣ і дано быти ништиімъ. (10) раꙁоу-мѣвъ же і҃с[26], рече імъ: чьто троуждаете женѫ· дѣло бо добро съдѣла о мнѣ, (11) всегда бо ништаѩ імате съ собоѭ, мене же не всегда імате. (12) Възлиѣвъши бо си миро на тѣло мое на погребение мѧ сътвори. (13) аминь гл҃ѭ[20] вамъ, ідеже аште про-повѣдано бѫдетъ еваћ҃лие[21] се въ вьсемь мирѣ, речетъ сѧ і еже сътвори си, въ п҃ть[22] еѩ.

NB. Tekst ten należy znormalizować. Rozwiązanie na str. 121.

6. Łukasz XVI, 19—31.

(Bogacz i Łazarz).

Ч҃къ[8] етеръ бѣ богатъ і облачааше сѧ въ фор'фирѫ і вѵс'сонъ веселѧ сѧ на в'сѣкъ дьнь свѣтьлъ. (20) нішть же бѣ етеръ іменемь лаꙁоръ, іже лежааше при вратѣхъ его гноінъ. (21) і желѣѩ насы-тити сѧ отъ кроупиць, падаѭштіхъ отъ трепеꙁы богатааго. нъ і п'си приходѧште облиꙁаахѫ гної его. (22) бы҇[23] же оумрѣти ништюмоу і несеноу быти[29] аћ҃лы[24] на лоно авраамл҃е. оумрѣтъ же і богаты, і погребошѧ і. (23) і въ адѣ въꙁведъ очи свої, сы въ мѫкахъ, оуꙁьрѣ авраама іꙁ далече і лаꙁора на лонѣ его. (24) і тъ въꙁглашь, рече: ѡ҃че[25] аврааме, помилоуі мѧ і посъли лаꙁора, да омочитъ коньць пръста своего въ водѣ і оустоудитъ ѩꙁыкъ мої, ѣко страждѫ въ пламене семь. (25) рече же авраамъ: чадо, по-мѣни ѣко вьсприѩлъ еси твоѣ благаа въ животѣ твоемь, і лаꙁарь такожде своѣ ꙁълаѣ, ны҃нѣ же сьде оутѣшаетъ сѧ, а ты страждеши.

---

19 глаголѭште. — 20 глаголѭ. — 21 ѥвагћелиѥ. — 22 па-мѧть. — 23 бысть. — 24 агћелы. — 25 отьче. — 26 исоусъ.

(26) і надъ в'сѣми сими, междю нами і вами, пропасть велья оутврьди сѧ, ѣко, да хотѧштеі минѫти отъ сѫдоу тамо, не възмагаѭтъ, ні, іже отъ тѫдоу (прѣхо) къ намъ прѣходѧтъ. (27) рече же: молѭ тѧ оубо, оче[25], да і посълеши въ домъ оца[33] моего. (28) імамь бо пѧть братрьѣ, ѣко да засвѣдѣтельствоуетъ імъ, да не і ти приджтъ на мѣсто се мѫчьное. (29) гла[7] же авраамъ: імѫтъ мосѣа і пророкы да послоушаѭтъ іхъ. (30) онъ же рече: ни, оче[25] аврааме, нъ, аште къто отъ мрътвыхъ ідетъ къ нимъ, покаѭтъ сѧ. (30) рече же емоу: аште мѡсѣа і пророкъ не послоушаѭтъ, ни, аште къто отъ мрътвыхъ въскрьснетъ, не імѫтъ вѣры.

7. Mateusz XXVII, 11–23.

(Jezus przed Piłatem).

Іс[26] же ста прѣдъ ігемономь і въпроси ѥмонъ, гла[5]: ты ли еси црь[14] іюдѣискъ· іс[26] же рече емоу: ты глеши[6]. (12) егда на нь глахѫ[27] ар'хиереі і старци, ничьсоже отъвѣштаваше. (13) тъгда гла[7] емоу пилатъ: не слышиши ли колико на тѧ съвѣдѣтельствоуѭтъ· (14) і не отъвѣшта емоу ни къ единомоу глоу[28], ѣко дивити сѧ ігемоноу[29] зѣло. (15) на вьсѣкъ же днь великъ обычаі бѣ ігемоноу отъпоуштати народоу съвѧзьнѣ, егоже хотѣахѫ. (16) імѣше[30] же тъгда съвѧзьнѣ нароучита, нарицаемааго вараавѫ. (17) събъравъшемъ же сѧ імъ, рече імъ пилатъ: кого хоштете отъ обою отьпоуштѫ вамъ, вараавѫ ли, іли іса[31], нарицаемаго ха[32]. (18) вѣдѣаше бо, ѣко зависти ради прѣдашѧ і. (19) сѣдѧштю же емоу на сѫдишти, посъла къ немоу жена своѣ глѭшти[3]: ничьсоже тебѣ і правьдьникоу томоу, много бо пострадахъ дньсь въ сънѣ его ради. (20) архиереі же і стар'ци наоустишѧ народы, да іспросѧтъ вараавѫ, і иса[31] погоубѧтъ. (21) Отъвѣштавъ же ігемонъ

---

[27] глаголаахѫ. — [28] глаголоу. — [29] Por. § 106, 6. — [30] Por. § 92. — [31] исоуса. — [32] христа. — [33] отьца.

рече імъ: кого хоштете отъ обою отъпоуштѫ вамъ. они же рѣшѧ: вараавѫ. (22) гла[7] імъ пилатъ: чьто же сътворѭ[34] іса[31] нарицаемаего ха·[32] глашѧ[35] емоу вси: да распѧтъ бѫдетъ. (23) іѥмонъ же рече імъ: чьто ꙁъло сътвори· они же іꙁлиха въпиѣхѫ глѭште[19]: да распѧтъ бѫдетъ.

Teksty równoległe z kodeksów: Zografskiego i Marjańskiego.

8. Marek XVI, 1—8.

(Anioł obwieszcza niewiastom zmartwychwstanie Jezusa).

Kodeks Zografski.

І минѫвъши сѫботѣ мариѣ магдалꙑини і мариѣ іѣковлѣ і салъми коупишѧ ароматꙑ, да пришьдъшѧ помажѫтъ і. (2) І ѕѣло ꙁа оутра въ єдинѫ сѫботъ придошѧ на гробъ въсиѣвъшю слъньцю. (3) і глаахѫ[27] къ себѣ: къто отъвалитъ намъ камень отъ двьрии гроба· (4) і въꙁьрѣвъшѧ, видѣшѧ ѣко отъваленъ бѣ камень, бѣ бо велии ѕѣло. (5) і вьлѣꙁъшѧ въ гробъ, видѣшѧ юношѫ сѣдѧшть о деснѫѭ, одѣнъ въ одеждѫ бѣлѫ, і оужасѫ сѧ. (6) Онъ же рече імъ: не оужасаіте сѧ, іса[31] іштете наꙁарѣнина пропѧтаего; въста, нѣстъ сьде, се мѣсто іде же бѣ по-

Kodeks Marjański.

І минѫвъши соботѣ мариѣ магдалини і мариѣ иѣковлѣ и саломи коупишѧ ароматꙑ, да пришедъшѧ помажѫтъ і. (2) І ѕѣло ꙁа оутра вь єдинѫ соботъ придѫ на гробъ, въсиѣвъшю слъньцю. (3) і глаахѫ[27] къ себѣ: кто отъвалитъ намъ камень отъ двьреи гроба· (4) і въꙁьрѣвъшѧ, видѣшѧ ѣко отъваленъ бѣ камень, бѣ бо велеи ѕѣло. (5) і вълѣꙁъшѧ въ гробъ, видѣшѧ юношѫ сѣдѧшть о деснѫѭ, одѣнъ въ одеждѫ бѣлѫ, и оужасѫ сѧ. (6) Онъ же рече имъ: не оужасаите сѧ, іса[31] иштете наꙁарѣнина пропѧтааго; въста, нѣстъ съде

[34] Por. § 106, 7. — [35] глаголашѧ.

ложенъ. (7) нъ ідѣта і рьцѣта оученикомъ его і петрови, ѣко варѣетъ вы въ галилеі, і тоу ї видите, ѣкоже рече вамъ. (8) і ишьдъша бѣжаша отъ гроба. Імѣаше же ѩ трепетъ і оужасъ, і никомоуже ничьсоже не рѣшѧ, боѣхѫ бо сѧ. коц[13].

се мѣсто иде бѣ положенъ. (7) нъ идѣте рьцѣте оученикомъ его и петрови, ѣко варѣатъ вы въ галилеи, тоу и видите, ѣкоже рече вамъ. (8) і ишедъша бѣжаша отъ гроба, і имѣаше же ѩ трепетъ и оужасъ, и никомоуже ничесоже не рѣша, боѣхѫ бо сѧ. к.[13]

9. Jan IX, 1—12.

(Jezus uzdrawia ślepego).

І мимо іды, видѣ чка[9] слѣпа отъ рса[36]. (2) і въпросиша і оученици, глѭште[19]: равви, къто съгрѣши· сь ли іли родителѣ его, да слѣпъ роди сѧ· (3) отъвѣшта ис[26]: ни сь съгрѣши, ни родителѣ его, нъ да ѣватъ сѧ дѣла бжиѣ[37] на немь. (4) мьнѣ подобаетъ дѣлати дѣла посълавъшаего мѧ, доньдеже дьнь естъ; придетъ ношть, егда никътоже не можетъ дѣлати. (5) егда въ мирѣ есмь, свѣтъ есмь мироу. (6) си рекъ, плинѫ на ȥемлѭ і сътвори брьние отъ плиновениѣ, і помаȥа емоу очи брьнием. (7) і рече емоу: іди оумы

И мимо иды, ис[26] видѣ члка[9] слѣпа отъ рождьства. (2) и въпросиша и оученици его, глѭште[19]: оучителю, къто съгрѣши· сь ли или родителѣ его, да слѣпъ роди сѧ· (3) отъвѣшта ис[26]: ни сь съгрѣши, ни родителѣ его, нъ да аватъ сѧ дѣла бжиѣ[37] на немъ. (4) мьнѣ подобаатъ дѣлати дѣла посълавъшаго мѧ, доньдеже день естъ; придетъ ноштъ, егда никтоже не можетъ дѣлати. (5) егда въ мирѣ есмъ, свѣтъ есмь мироу. (6) си рекъ, плинѫ на ȥемлѭ і сътвори (п)брение отъ плиновениѣ, і помаȥа емоу очи бръ-

[36] рождьства. — [37] божиѩ. — [38] глаголааше.

сѧ въ кѫпѣли силоуамьсцѣ, еже съказаетъ сѧ: посъланъ. і иде же і оумы сѧ і приде видѧ[39]. (8) сѫсѣди же і иже бѣахѫ видѣли прѣжде, ѣко проситель бѣ, гл҃ахѫ[27]: не сь ли естъ сѣдѧ і просѧ· ови гл҃ахѫ[27], ѣко сь естъ. (9) А іни гл҃ахѫ[27]: подобьнъ емоу естъ. онъ же гл҃аше[38], ѣко азъ есмь. (10) гл҃ахѫ[27] же емоу: како ти сѧ отврѣсте оуи· (11) отъвѣшта онъ і рече: ч҃къ[8] нарицаемы ис҃[26] брьние сътвори і помаза оуи ми і рече ми: іди въ кѫпѣль силаам҃лѫ і оумы сѧ. шьдъ же і оумывъ сѧ, прозьрѣхъ. (12) рѣшѧ же емоу: къто тъ естъ· гл҃а[7]: не вѣмь.

ньемь, (7) и рече емоу: иди оумыи сѧ въ коупѣли силоуамьсцѣ, еже съказаатъ сѧ: посъланъ. ідеже і оумы сѧ и приде видѧ. (8) сѫсѣди же и иже и бѣахѫ видѣли прѣжде, ѣко слѣпъ бѣ, гл҃аахѫ[27]: не сь ли естъ сѣдѧи и просѧ· (9) ови глаголаахѫ, ѣко сь естъ, [а инии гл҃аахѫ[27]: подобьнъ емоу естъ]. онъ же гл҃ааше[38], ѣко азъ есмъ. (10) гл҃аахѫ[27] же емоу: како ти сѧ отврѣсте оуи· (11) отъвѣшта онъ и рече: члвкъ[8] нарицаемъı ис҃[26] брьние сътвори и помаза оуи мои и рече ми: иди въ кѫпѣль силоуамлѭ и оумыи сѧ. шедъ же и оумывъ сѧ, прозьрѣхъ. (12) рѣшѧ же емоу: къде тъ естъ· гл҃а[7]: не вѣмь.

Rozwiązanie tekstów (normalizowane).

3. (str. 114—5).

Петръ же вънѣ сѣдѣаше на дворѣ и пристѫпи къ ѥмоу ѥдина рабꙑни, глаголѭшти: и ты бѣ съ исоусомь галилѣйскꙑимъ. (70) онъ же отъврьже сѧ прѣдъ вьсѣми, глаголѩ: не вѣмь чьто глаголѥши. (71) ишьдъшоу же ѥмоу въ врата, оузьрѣ и дроугаꙗ. и глагола ѥмоу: тоу и сь бѣ чловѣкъ съ исоусомь назарѣниномь. (72) и пакы отъврьже сѧ съ клатвоѭ, ꙗко не знаѭ чловѣка.

---

[39] W wydaniu Jagića вадѧ; zapewne błąd druku.

(73) не по мъногоу же пристѫпл҄ьше стоꙗштеи рѣшѧ петрови: въ истинѫ и ты отъ н̑ихъ ѥси, и бесѣда твоꙗ авѣ тѧ творитъ. (74) тъгда начѧтъ ротити сѧ и клѧти сѧ, ꙗко не ꙁнаѭ чловѣка. и абыѥ коуръ въꙁгласи (75) и помѣнѫ петръ глаголъ исоусовъ, и рече ѥмоу: ꙗко прѣжде даже коуръ не въꙁгласитъ, три краты отъврьжеши сѧ мене; и ишьдъ вънъ, плака сѧ горько. коньць.

5. (str. 115—6).

Исоусоу же бывъшоу [въ] витаньи въ домоу симона прокаженаѥго, (7) пристѫпи къ нѥмоу жена, имѫшти алавестръ мѵра драга и въꙁлиꙗ на главѫ ѥго въꙁлежѧшта. (8) видѣвъше же оученици ѥго, негодовашѧ, глаголѭште: чесо ради гыбѣль си· (9) можааше бо се мѵро продано быти на мъноꙃѣ и дано быти ништиимъ. (10) раꙁоумѣвъ же исоусъ, рече имъ: чьто троуждаѥте женѫ· дѣло бо добро съдѣла о мьнѣ, (11) вьсегда бо ништаѩ имате съ собоѭ, мене же не вьсегда имате. (12) въꙁлиꙗвъши бо си мира на тѣло моѥ на погребеньѥ мѧ сътвори. (13) аминь глаголѭ вамъ, идеже аште проповѣдано бѫдетъ ѥвагѓельѥ се въ вьсемь мирѣ, речетъ сѧ и еже сътвори си, въ памѧть ѥѩ.

SŁOWNIK.

Abecadło cyrylickie.

(Por. str. 9—10).

а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, ꙁ, и, і, ћ (г̑), к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, ф, х, ѡ, щ, ц, ч, ш, ъ, ꙑ (ъи), ь, ѣ, ю, ꙗ, ѥ, ѧ, ѫ, ѩ, ѭ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ.

U w a g i c o d o p o r z ą d k u l i t e r w s ł o w n i k u. W abecadle ћ stoi po и wzgl. і, ale ponieważ zamiast ћ używamy znaku г̑, zatem wyrazy z г̑ (ћ) wcielamy ze względów praktycznych do г, podobnie jak к̑ wciela się zwykle do к lub н̑ do н. — щ stoi przed ц, ale ponieważ zam. щ piszemy шт, zatem tę ostatnią grupę umieszczamy pod ш. — ѡ stoi po х, ale ponieważ zam. ѡ piszemy о, zatem ѡ znajduje się pod о (między н a п).

U w a g i d o t y c z ą c e s t r o n y j ę z y k o w e j. Zgodnie z powiedzianem o normalizowaniu tekstów (na str. 87), oraz ze względów pedagogicznych, piszemy: ь, gdzie teksty mają и obok ь (por. § 16); ръ, рь oraz лъ, ль — w miejscach, odpowiadających rekonstruowanym *r̥* || *ŕ̥* oraz *l̥* || *l̥'* (z nielicznemi ustępstwami teoretycznie uzasadnionemi; por. § 17); ѕ — gdzie jest etymologicznie uzasadnione. „Epentetyczne“ л̑ stosowane konsekwentnie.

Wyrazy zostały ułożone grupowo: do tego samego „gniazda“ wyrazowego należą wyrazy o wspólnej morfemie głównej. Różnic apofonicznych nieuwzględniamy (osobno więc нес-, a osobno нос-), z wyjątkiem pewnych zjawisk w zakresie czasowników (пек- || пьц-; дѣѭ || деждѫ a więc одежда i t. p., lub w iteratiwach np. бьрати || -бирати i t. p.). Kolejność wyrazów w „gniazdach“ nie ma bynajmniej odpowiadać ich wzajemnemu genetycznemu stosunkowi.

Notabene. Rozwiązanie skrótów znajduje się na początku książki. Cyfry (gdzie nie oznaczono: str.) oznaczają §§ gramatyki. W klamrach [ ] odsyłacze do wyjaśnień fonetycznych, w nawiasach ( ) do wyjaśnień natury językowej. Cyfry, wydrukowane tłustym drukiem — odsyłacze do paradygmatów. Inne znakowania są chyba zrozumiałe.

А.

а *coni.* a, ale, lecz.
абьѥ *adv.* zaraz, wnet.
авити *p.* **ꙗвити.**
авраамл҄ь *p.* **авраамъ.**
авраамъ *m.* Abraham, **авраамл҄ь** *adi. poss.* Abrahamów.
авьꙗн҄ь *adi. poss.* Abjaszów.
авѣ *p.* **ꙗвѣ.**
агг҃елъ [15] *m.* anioł.
адъ *m.* piekło.
аꙁъ (**61**) *pron.* ja.
акы *coni.* jak.
алавестръ, алавастръ *m.* alabaster, naczynie alabastrowe.
аминъ, аминь amen.
андрѣꙗ *m.* Andrzej.
апостолъ *m.* apostoł.
ароматъ *m.* korzenie, aromaty.
арон҄ь *adi. poss* Aaronów.
архиѥрей, ар’хиѥрей *m.* arcykapłan
архисинагогъ *m.* przełożony synagogi.
аште *coni.* jeżeli, czy.

Б.

беꙁаконьѥ *p.* **ꙁаконъ.**
беꙁдъна *f.* otchłań, bezdeń.
беꙁоумьѥ *p.* **оумъ.**
беꙁ(ъ) *praep. c. G.* bez.
бес *p* **беꙁ(ъ).**
бесѣда *f.* mowa, rozmowa; **бесѣдовати -доуѭ -доуѥши** mówić, rozmawiać.
бесѣдовати *p.* **бесѣда.**
бимь *por.* § 101.
бисьръ *m.* perła.
бити (97) **бьѭ бьѥши** bić; **оубити** zabić; **оубивати** (87

Uw.) zabijać; оубнйца *m.* morderca, zabójca.

благоволити -лѭ -лиши być zadowolonym.

благовѣст(в)овати -ст(в)оуѭ -ст(в)оуѥши głosić.

благодѣть *f* łaska; невъзблагодѣтьнъ *adi.* niewdzięczny.

благословити -влѭ -виши błogosławić, благословлѥнъ *part.* błogosławiony.

благословлѥнъ *p.* благословити.

благотворити -рѭ -риши dobrze czynić.

благъ *adi.* dobry, łaskawy; блажити -жѫ -жиши czynić szczęśliwym, блаженъ *part.* błogosławiony.

блаженъ *p.* благъ.

блажити *p.* благъ.

блазнити -жнѭ -зниши błądzić; съблазнити wprowadzić w błąd; съблажнꙗти (*iter.* do съблазнити) -жнꙗѭ -жнꙗѥши zgarszać.

блюдо *n.*, блюдъ *m.* misa.

блюсти -дѫ -деши strzec, zachowywać.

бо *coni.* bowiem, bo.

богатъ *adi.* bogaty; богатьство *m.* bogactwo.

богатьство *p.* богатъ.

богъ (36, 53, 73—4) *m.* bóg, божьй *adi.* boży, boski; богынӥ (45) *f* bogini.

богынӥ *p* богъ.

божьй *p.* богъ.

болӥй *adi. comp.* większy.

больнъ *p.* болѣти.

болѣзнь *p.* болѣти.

болѣти -лѭ -лиши boleć, chorować; болѣзнь *f.* choroba, boleść; больнъ *adi.* chory.

бости -дѫ -деши (87, 89, 90, 95, 105) bóść.

боꙗти сѧ боѭ бонши bać się; оубоꙗти сѧ przeląc się, nastraszyć się.

бранити *p.* брань.

брань [16] *f.* spór. bój; бранити -нѭ -ниши bronić; възбранити zabronić.

брати борѭ борѥши (27, 87, 95) walczyć.

братръ, братъ *m.* brat; братрьꙗ *coll.* bracia.

братрьꙗ *p.* братръ.

братъ *p.* братръ.

бреньѥ *p.* брьньѥ.

бръвьно, (брьвьно) *n.* belka, tram.

брьньѥ [16] *n.* błoto.

брѣгъ *m* brzeg.

боудити (83) -ждѫ -диши budzić; възбоудити obudzić.

боурꙗ *f.* burza.

бъдѣти -ждѫ -диши czuwać.

быти (87. 90, 92, 103, 106 składn.) być, ѥсмь...; praes. pf. бѫдѫ... będę; сы, сѫ-(шт)- por. § 103.

бьрати берѫ береши (80, 86, 87, 92, 95, str. 69) brać; събьрати (сѧ) zebrać (się); събирати (*iter.* do събьрати) zbierać.

бѣгати *p.* бѣжати.

бѣжати -жѫ -жиши biec, uciekać; бѣгати biegać.

бѣлъ *adi.* biały.
бѣсъ (53) *m.* zły duch, bies, szatan; **бѣсьновати (сѧ) -ноуѭ -ноуѥши** być opanowanym przez szatana.
бѣсьновати (сѧ) *p.* **бѣсъ.**
бѫдѫ *p.* **быти.**

В.

валити -лѭ -лиши toczyć, **отъвалити** odwalić.
вараава *m.* Barabasz.
варꙗти -рꙗѭ -рꙗѥши [15] wyprzedzać.
вашь (64) *pron.* wasz.
великъ *p.* **вельй.**
вельбѫдъ *m.* wielbłąd.
вельй (56) *adi.* wielki, **великъ** *adi.* id.
велѣти -лѭ -лиши kazać, rozkazać; **повелѣти** rozkazać, dopuścić, dozwolić.
веселити сѧ *p.* **веселье.**
веселье *n.* wesele, radość; **веселити сѧ -лѭ -лиши** weselić się, cieszyć się.
вести[1] **ведѫ ведеши** (28, 29 bis, 96) wieść, prowadzić; **привести** przywieść, przyprowadzić; **въвести** wwieść, **възвести (очи)** wznieść (oczy do góry).
вести[2] **везѫ везеши** (86, 87, 95) wieźć.
ветъшати (87) **-шаѭ -шаѥши** starzeć.
вечерꙗ *f.* wieczerza.
видѣти -ждѫ -диши (25, 85, 87, 92, 97, 103) widzieć; **ненавидѣти** nienawidzieć, **ненавидимъ** *part.* nienawidzony; **възненавидѣти** znienawidzieć.
вижд- *p.* **видѣти.**
вино [11, 14] *n* wino.
висѣти -шѫ -сиши wisieć.
вити вьѭ вьѥши (97) wić.
виѳлеѥмъ *m* Betleem.
влага *f.* wilgoć
власть *f.* władza; **область (об-в.)** *f.* kraj.
власъ *m.* włos.
влачити -чѫ -чиши wlec, ciągnąć; **облачити (об-в.)** oblec; **облачати сѧ** odziewać się, ubierać się; **облакъ (об-в.)** *m.* obłok.
влъхвъ [*ḷ*] *m.* czarodziej, czarnoksiężnik (N. pl. **влъсви**, str. 83).
вльвъ [17] *m.* wilk.
вльнѥнье [*ḷ'*] *n.* (*subst. verb.* od **вльнити**) falowanie, burzenie się, **в. морьско** nawałność, burza morska.
влѣшти влѣкѫ влѣчеши wlec; **облѣшти (об-в.)** oblec, włożyć na się, *part.* **облъченъ.**
вода *f* woda.
водити -ждѫ -диши (*iter.* do **вести**[1]) wodzić; **вождь** *m.* wódz
вождь *p.* **водити.**
возити (25, 83) **вожѫ возиши** (*iter.* do **вести**[2]) wozić.
воинъ *m.* żołnierz.
волъ (48) *m.* wół.
волꙗ *f.* wola.

вонꙗ [15] *f.* woń, zapach.
врагъ *m.* wróg, nieprzyjaciel.
вранъ *m.* kruk.
врата *n pl. tant.* wrota.
вратити (сѧ) -штѫ -тиши wrócić (się); обратити сѧ (об-в.) obrócić się; възвратити сѧ wrócić się, враштати -штаѭ -штаѥши (*iter.* do вратити) wracać.
врачь (53) *m.* lekarz.
враштати *p.* вратити.
врьба [ṛ] *f.* wierzba.
врьтъпъ [ṛ] *m.* jaskinia.
врьхоу *p.* врьхъ.
врьхъ [(48)] *m.* wierzch, врьхоу *adv.* zwierzchu, na górze.
врѣмѧ (-ене) *n.* czas.
-врѣсти -врьзѫ -врьзеши [ṛ]: отъврѣсти otworzyć.
врѣшти[1] врьхѫ врьшеши [ṛ] (25, 82, 86, 87) młócić.
врѣшти[2] врьгѫ врьжеши [ṛ] rzucić; отъврѣшти (сѧ) [20] odrzucić (się). поврѣшти rzucić; въврѣшти wrzucić.
въ *praep c. L.* (gdzie?) i *c. A.* (dokąd?) w, do.
въвести *p.* вести.
въврѣшти *p.* врѣшти.
въждадати *p.* жадати.
възбранити *p.* брань.
възбоудити *p.* боудити.
възвести *p.* вести.
възвратити *p.* вратити.
възвѣстити *p.* вѣстити.
възвѣштати *p.* вѣстити.
възгласити *p.* гласъ.
въздати *p.* дати.
въздрадовати сѧ *p.* радъ.
въздрасти -растѫ -растеши (str. 193[3]) wzrość.
въздыхати *p.* дыхати.
възиграти *p.* играти.
възискати *p* искати.
възити *p.* ити.
възлакати *p.* лакати.
възлежати *p.* лежати.
възлиꙗти *p.* лити.
възложити *p.* ложе.
възлюбити *p.* любъ.
възлюблѥнъ *p.* любъ.
възмѣрити *p.* мѣра.
въз-магати -гаѭ -гаѥши móc.
възненавидѣти *p.* видѣти.
въз(ъ) *praep. c. A.* za, wzamian za (właść. wzgórę).
възьрѣти *p.* зьрѣти.
възьм- *p.* ꙗти.
възꙗти *p.* ꙗти.
вълаꙗти сѧ -лаѭ -лаѥши być, znajdywać się w niebezpieczeństwie.
вълѣсти *p.* лѣсти.
въметати, въмѣтати *p.* мести.
въне мѫ- *p.* имати.
въити *p.* ити.
вънъ *adv.* nazewnątrz, вънѣ zewnątrz.
вънѫтрьꙗдоу *p.* ѫтрь.
въпадати *p* падати.
въпити въпьѭ въпьѥши wołać, krzyczeć.
въпрашати *p.* просити.
въсиꙗти *p.* сиꙗти.
въскрьснѫти *p.* крьснѫти.
въскѫѭ *p.* кый.
въсмиꙗти сѧ *p.* смиꙗти сѧ.

въсплакати *p.* **плакати.**
въсприм- *p.* **ѩти.**
въспѧть (въз-п.) *adv.* wstecz, nazad.
въстати *p.* **стати.**
въстокъ (въз-т.) *m.* wschód.
вътаниꙗ = витаниꙗ, виѳаниꙗ *f.* Betanja.
въторъ (59) *num. ord.* drugi.
въстръгати р. тръгнѫти
въстрьгнѫти *p.* **трьгнѫти.**
въсходити *p.* **ходити.**
въсхотѣти *p* **хотѣти.**
въсхыштати *p.* **хытити.**
въсѣти *p.* **сѣти.**
въходити *p.* **ходити.**
въшьд- *p* **ходити.**
выкнѫти -нѫ -нєши przywyknąć, nawykać do czego; **обычаи (об-в.)** *m.* zwyczaj, obyczaj.
выхвалꙗти (87) *p.* **хвалити.**
вышьнь *adi.* najwyższy.
вьсь[1] (65) *adi. pron.* wszystek, cały; **вьсѣкъ, вьсакъ** *adi. pron.* każdy.
вьсь[2] *f.* wieś.
вьсакъ, вьсѣкъ *p.* **вьсь.**
вѣдати *p.* **вѣдѣти.**
вѣдѣти вѣмь (też **вѣдѣ**) **вѣси** (83, 87, 90, 93, 94) wiedzieć, **-вѣдати -даѭ -даѥши** id.; **повѣдѣти** powiedzieć; **съвѣдѣтєль** *m.* świadek, **съвѣдѣтєльствовати -ствоуѭ -ствоуѥши** świadczyć; **засъвѣдѣтєльсвовати** zaświadczyć; **повѣдати -даѭ -даѥши** (*iter.* do **повѣдѣти**) głosić, opowiadać, **проповѣдати** id.

вѣкъ *m.* wiek, **вѣчьнъ** *adi.* wieczny.
вѣра [10] *f.* wiara; **вѣровати -роуѭ -роуѥши** wierzyć.
вѣровати *p.* **вѣра.**
-вѣстити -вѣштѫ -вѣстиши: възвѣстити ogłosić, oznajmić; **възвѣштати** (*iter.* do **възвѣстити**) **-штаѭ -штаѥши** zwiastować, opowiadać, obwieszczać.
вѣтръ *m.* wiatr, **вѣтрьнъ** [20] *adi.* wietrzny, **боурꙗ вѣтрьна** nawałnica.
вѣтрьнъ *p.* **вѣтръ.**
вѣчьнъ *p.* **вѣкъ.**
вѣꙗти (87) **вѣѭ вѣѥши** wiać.
вѧзати (25) **-жѫ, -жєши** wiązać; **съвѧзати** związać, **съвѧзьнь** *m.* więzień.
вѵсонъ *m.* byssus, cienka, delikatna tkanina.

Г (też ґ = ћ).

галилєꙗ *f.* Galilea, **галилєйскъ, галилѣйскъ** *adi.* galilejski.
галилєйскъ, галилѣйскъ *p.* **галилєꙗ,**
ґємонъ *p.* **игємонъ.**
ґєнисарєтьскъ *adi.* genezarecki.
ґєона *f.* piekło.
ґєрґєсиньскъ *adi.* gergeseński.
глава *f.* głowa.
глаголати *p.* **глаголъ.**
глаголъ *m.* słowo; **глаголати -лѭ -лѥши** (15) mówić, **г. блага** zwać, nazywać dobrym.
гладъ (53) *m.* głód.
гласъ *m.* głos; **гласити -шѫ**

-сиши wołać; възгласити zawołać
глоүхъ *adi.* głuchy.
глѫбль̂и *p.* глѫбокъ.
глѫбокъ (57) *adi.* głęboki, глѫбль̂и (57) *comp.* głębszy.
гной *m.* gnój. гноинъ *adi.* gnojny, owrzodzony.
гноинъ *p.* гной.
гнѣвати сѧ -ваѭ -ваѥши gniewać się; разгнѣвати сѧ rozgniewać się
гнѣздити *p.* гнѣздо.
гнѣздо *n.* gniazdo, гнѣздити -жджѫ -здиши (25, 83) gnieździć się.
година *p.* годъ.
годити *p.* годъ.
годъ *m.* czas (odpowiedni). година czas, godzina; оүгодити -жджѫ -диши dogodzić, spodobać się; негодовати -доүѭ -доүѥши oburzać się.
голѫбь *m.* gołąb.
гонити (83) -нѭ -ниши gonić, pędzić.
гора *f.* góra.
горе *interi.* biada!
горько *adv.* gorzko.
горѣти (25. 83) -рѭ -риши gorzeć, palić się.
господинъ *p.* господь.
господь (53, 106) *m.* pan, господинъ id.; господьнь̂ *adi.* pański.
господьнь̂ *p.* господь.
гость (74) *m.* gość.
готовати -ваѭ -ваѥши gotować, оүготовати przygotować.
градъ *m.* gród, miasto; граждáнинъ (54) *m* mieszkaniec grodu, mieszczanin.
граждáнинъ *p.* градъ.
грети гребѫ гребеши (29, 86, 87, 95, 97) grześć, погрети pogrześć, pogrzebać; погребенье *n.* pogrzeb.
гробъ *m.* grób.
гроздъ *m.* winne grono.
гръбъ [*γ*] *m.* garb.
грѣти грѣѭ грѣѥши (86, 87, 95) grzać.
грѣхъ *m.* grzech; грѣшьникъ *m.* grzesznik; съгрѣшити -шѫ -шиши zgrzeszyć.
грѣшьникъ *p.* грѣхъ.
грѧсти грѧдѫ -деши przychodzić, iść; г. по iść za kim.
грѧд(ѫшт)- *p* грѧсти.
гоүбити -блѭ -биши gubić, niszczyć, psuć; погоүбити zgubić, zniszczyć.
гънати женѫ женеши (str. 69) gnać, pędzić; изгънати ижденѫ иждενеши wygnać, wypędzić.
гыбнѫти -нѫ -неши ginąć; погыбнѫти zginąć; гыбѣль *f.* marnotrawstwo.
гыбѣль *p.* гыбнѫти.
гѫба *f.* gąbka.

Д.

да *conі.* aby, niech.
давидъ, давыдъ *m.* Dawid.
давити -влѭ -виши dusić; подавити zadusić; подавлити сѧ przydusić się, przytłoczyć.

далече *adv.* daleko.

дати дамь даси (28, 29, 58, 84, 85, 87, 90, 93, 104) dać; **въздати** oddać, zwrócić; **подати** podać; **продати** sprzedać; **прѣдати** oddać, wydać, przekazać; **даıати даıѫ даıеши** (*iter.* do **дати**) dawać; **раздаıати** rozdawać.

двигнѫти -нѫ -неши (86, 87, 89, 90, 91, 95—6, 104) ruszyć; **двиѕати -ѕаıѫ -ѕаıеши** albo **-жѫ -жеши** ruszać, (niepokoić, trudzić).

двиѕати *p.* **двигнѫти**

дворъ *m.* podwórze.

двьрь *f.* drzwi.

девѧть (59) *f. num.* dziewięć; **девѧтъ** (59) *num. ord.* dziewiąty.

деснъ *adi.* prawy.

десѧть (59) *num.* dziesięć; **десѧтъ** (59) *num. ord.* dziesiąty; **десѧтъкъ** *m.* dziesiątek.

десѧтъкъ *p.* **десѧть.**

диво [14] (**-весе**) *n.* dziwo, cud; **дивити сѧ** dziwić się, dziwować się.

дивити сѧ *p.* **диво.**

дльгъ¹ [17] *adi.* długi.

дльгъ² [*l̥*] *m.* dług; **дльжьникъ** *m.* dłużnik.

дльжьникъ *p.* **дльгъ².**

до *praep. c. G.* do, **доньдеже** (do)póki.

добрѣ, добрѣıе *p.* **добръ.**

добръ [16] *adi.* dobry, **добръıи** id., **добрѣ** *adv.* dobrze; **добрѣıе** lepiej.

доконьчати *p.* **коньць.**

домъ (48) *m.* dom.

доньдеже *p.* **до.**

достоıати *p.* **стоıати.**

драгъ (57) *adi.* drogi; **дражьıи** (57) *comp.* droższy.

дражьıи *p.* **драгъ.**

древле *p.* **древьнь.**

древьнь *adi.* stary, dawny; **древле** *adv.* dawniej, wcześniej.

дроугъ (63) *pron. adi.* drugi; **дроугъ дроуга** i t. p. jeden drugiego i t. p.

дрьжати [*r̥*] **-жѫ -жиши** dzierżeć, trzymać; **одрьжати** owładnąć.

дрѣво (54) *n.* drzewo.

дрѫѕга (25) *f.* las, bór.

доухъ (25, 43) *m.* duch; **доуша** *f.* [12], (36, 45) dusza.

доуша *p.* **доухъ.**

дъва (39, 59, 68) *num.* dwa, **дъвоı** (68) *num. adi.* dwojaki.

дъвоı *p.* **дъва.**

дъно [16] *n.* dno.

дъска (25) *f.* deska.

дъшти (**-штере**) *f.* córka.

дыхати -хаıѫ -хаıеши oddychać; **въздыхати** wzdychać.

дьнь (50) *m.* dzień, **д. великъ** dzień uroczysty; **надьневьнъ** *adi.* codzienny; **дьньсь** dziś.

дьньсь *p.* **дьнь** i **сь.**

дıаволъ *m.* szatan.

дѣвица *f.* dziewica, dzieweczka.

дѣлатель *p.* **дѣло.**

дѣлати *p.* **дѣло.**

дѣло (54) *n.* dzieło, czyn; **дѣлати** (86, 87, 92) **-лаıѫ -лаıеши**

czynić, robić; съдѣлати uczynić, zrobić; дѣлатєль (54) *m.* robotnik, pracownik.

дѣти (103) дѣѭ дѣѥши albo деждѫ деждєши kłaść, podziać; одєжда *f.* odzienie, ubranie.

дѣꙗти дѣѭ дѣѥши (por. дѣти) kłaść, czynić.

дѫбъ [9] *m.* drzewo.

дѫти дъмѫ дъмєши (27, 86, 87) dąć.

Є *p.* Ѥ.

Ж.

жаба [12, 14] *f.* żaba.

жє *coni.* że, zaś.

жєлѣзо *n.* żelazo; жєлѣзнъ *adi.* żelazny.

жєлѣзнъ *p.* жєлѣзо.

жєлѣти (86, 87, 95) -лѣѭ -лѣѥши życzyć, chcieć.

жєна *f.* (34, 44, 73—5) kobieta, żona.

жєшти жєгѫ жєжєши (29) (*imper.* жьзи żec, palić; зажєшти zażec, zapalić; съжєшти zżec, spalić.

животъ *p.* живъ.

живъ *adi.* żywy; животъ *m.* żywot, życie; жити живѫ живєши (29) żyć; житьє *n.* życie, żywot; житьйскъ *adi.* życiowy.

жити *p.* живъ.

житьйскъ *p.* живъ.

житьница *f.* gumno, stodoła.

жрѣти жьрѫ жьрєши (90, 97) składać ofiarę.

жадати -ждѫ -ждєши (25) pragnąć, mieć pragnienie; въжададати (възъ-ж.) zapragnąć, poczuć pragnienie.

жажд- *p.* жадати.

жатва *p.* жати.

жати жьнѭ жьнѥши (87, 95) żąć; жатва *f.* żniwa.

Ѕ.

ѕвѣзда *f.* gwiazda.

ѕѣло [13] *adv.* bardzo.

З.

за *praep. c. A. G. I.* za, за нѥ (занѥ) albowiem, ponieważ.

зависть *f.* zawiść, zazdrość.

зажєшти *p.* жєшти.

заимъ *m.* pożyczka.

законооучитєль *m.* nauczyciel prawa, zakonu, „zakonny doktor“.

законъ *m.* prawo, zakon (stary i nowy); бєзаконьѥ (бєз-з.) bezprawie.

за-маторѣти -рѣѭ -рѣѥши zestarzeć (się), być w podeszłym wieku.

заповѣдь *m.* przykazanie.

запрѣтити *p.* прѣтити.

засвѣдѣтєльствовати *p.* вѣдѣти.

захарьꙗ *m.* Zacharjasz.

заѩць [13] *m.* zając.

звѣрь, звѣрь (53) *m.* zwierz.

зємлꙗ [15] (34, 44, 75) *f.* ziemia.

ʒмьй *m.* smok.
ʒмьꙗ (45) *f.* żmija, wąż.
ʒнаменьѥ (42) *n.* znak.
ʒнати ʒнаѭ ʒнаѥши (58, 81, 82, 85 - 7, 92—4, 96, 97) znać; поʒнати poznać.
ʒобати -блѭ -блѥши żreć, zjadać; поʒобати pożreć, zjeść.
ʒъвати ʒовѫ ʒовеши zwać, wołać; приʒъвати przywołać; наʒывати (106, 7) nazywać.
ʒълодѣй *m.* złoczyńca.
ʒълѣ *p.* ʒълъ.
ʒълъ *adi.* zły; ʒълѣ *adv.* źle w zły sposób, za przyczyną szatana.
ʒыбати -блѭ -блѥши w ruch wprawiać, agitować.
ʒьрѣти -рѭ -риши patrzeć; въʒьрѣти (въʒ-ʒ.) spojrzeć; оуʒьрѣти ujrzeć; проʒьрѣти przejrzeć; наʒирати (*iter.* do наʒьрѣти) doglądać, dozorować
ʒѧбнѫти -нѫ -неши kiełkować; проʒѧбнѫти zakiełkować, wzejść.

И.

и *coni.* i, też.
*й *pron. anaph.* (ѥго i t. d., 62) on; (por. иже).
ибо *coni.* albowiem.
игемонъ *m.* namiestnik.
иго [11] (43) *n.* jarzmo.
играти -граѭ -граѥши grać; въʒиграти zagrać.
иде(же) *coni.* gdzie; иждеже id.
ид- *p.* ити.
иж *p.* иʒ(ъ).
иждеже *p.* иде.
иже *pron. rel.* (ѥго-же i t. d., 62) który, kto; (por. *й).
иʒбавити -влѭ -виши zbawić
иʒгънати *p.* гънати.
иʒити *p.* ити.
иʒлиха *p.* иʒ(ъ) i лихъ.
иʒ(ъ) *praep. c. G.* z, иʒлиха (иʒъ лиха) nadmiernie, иʒ далеѵе z daleka (иж *p.* str. 110[4]).
иʒьм- *p.* ѩти.
иʒѧти *p.* ѩти.
им- *p.* ѩти albo имѣти.
имати ѥмлѭ ѥмлѥши (*iter.* do ѩти) brać; вън-имати (вънѥмлѭ) uważać; обимати (объѥмлѭ) obejmować, zbierać; отимати (отъѥмлѭ) odbierać; приимати (приѥмлѭ) przyjmować.
именовати *p.* имѧ.
имѣти -мѣѭ -мѣѥши oraz имамь имаши (84, 85, 87, 93, 100, 103) mieć.
имѧ (34, 49, 51) *n.* imię; именовати -ноуѭ -ноуѥши (106, 7) nazywać.
инъ (63) *pron.* inny; (68) *num.* jeden.
иоанна *f.* Johanna.
иоанъ *m.* Jan.
иорданъ *m.* Jordan.
иродъ *m.* Herod.
иродьꙗда *f.* Herodjada.
искати (25, 82) искѫ иштеши oraz иштѫ иштеши szukać; въʒискати wyszukać, wymóc.

исконьчавати *p.* коньць.
искрьнь *adi.* bliski, bliźni.
искоушеньѥ *p.* коусити.
испльнити *p.* пльнити.
исплѣти *p.* плѣти.
исповѣдѣти *p.* вѣдѣти.
испросити *p.* просити.
истина *f.* prawda, въ истинѫ zaprawdę.
истонѫти *p.* топити.
истъкнѫти *p.* тъкати.
истѧзати *p.* тѧгнѫти.
исоусъ *m.* Jezus.
исходити *p.* ходити.
ити идѫ идеши [11] (90, 91, 95, 96, 103) вънити (str. (110^{5}) wejść; възити wzejść, wejść na górę; изити (106, 9) wyjść; отити odejść; поити [11] pójść; прити (при-и.) (107, 9) przyjść; проити przejść; прѣити przejść, przeprawić się; сънити (str. 110^{5}) zejść, zstąpić.
ицѣлити *p.* цѣлъ.
ицѣлѣти *p.* цѣлъ.
ишт- *p.* искати.
ишьд- *p.* ходити.
иштьтенъ *p.* чисти.
июдѣискъ *p.* июдѣꙗ.
июдѣꙗ *f.* Judea; июдѣискъ *adi.* judejski, żydowski.
иꙗковль *p.* иꙗковъ.
иꙗковъ *m.* Jakób; иꙗковль *adi. poss.* Jakóbów.
иѥрей *m.* kapłan; иѥрейскъ *adi.* kapłański.
иѥрейскъ *p.* иѥрей.
иѥроусалимъ *m.* Jerozolima.

К.

кадильнъ *p.* кадити.
-кадити каждѫ кадиши kadzić; покадити pokadzić; кадило *n.* kadzidło; кадильнъ *adi.* od kadzenia, (ołtarz, na którym się kadzi).
казати -жѫ -жеши kazać, pokazać; показати pokazać; съказати wykazać, opowiedzieć, wytłumaczyć.
казити -жѫ -зиши psuć; проказити zepsuć; прокаженъ *part.* trędowaty.
како *p.* какъ.
какъ (63) *pron.* jaki; како *adv.* jak.
каменьѥ *p.* камы.
камы (34, 36, 49, 50, 53, 75) *m.* kamień, каменьѥ *n. coll.* kamienie.
касати *p.* коснѫти.
каꙗти сѧ каѭ каѥши kajać się, żałować, czynić pokutę; покаꙗти сѧ uczynić pokutę.
квасъ *m.* kwas, (chleb kwaśny).
кесаровъ *p.* кесарь.
кесарь [15] *m.* cesarz (rzymski); кесаровъ *adi.* cesarski, t. j. cesarza rzymskiego.
кинсъ *m.* podatek, danina, pogłówne; кинсьнъ(й) *adi.* podatkowy.
клати колѭ колѥши (27, 86. 87, 95, 97) kłóć.
кланꙗти сѧ *p.* клонити.
клонити -нѭ -ниши kłonić,

schylić; подъклонити skłonić; кланıати сѧ (*iter.* do клонити) kłaniać się, padać przed kim.

кльн- *p.* клати.

ключити сѧ *p.* ключь.

ключь *m.* klucz; ключити сѧ zdarzyć się; приключити сѧ id.

клатва *p.* клати.

клати кльнѫ -нешн kląć, przeklinać; к. сѧ kląć się przysięgać; проклати przekląć; клатва *f.* klątwa, przysięga.

когда, кѫгда *adv.* kiedy? *coni.* gdy.

козьлѧшить *m.* koźlę.

коли *adv.* ile? николиже nigdy; ıможе колижьдо *adv.* gdziekolwiek.

колижьдо *p.* коли.

колико *p.* коликъ.

коликъ (63) *pron. adi.* jak wielki? колико *adv.* ile?

конь (34, 42, 74—5) *m.* koń.

коньць *m.* koniec; доконьчати -чаѭ -чаıеши dokończyć, wykonać do końca; исконьчавати сѧ -ваѭ -ваıеши kończyć się, ginąć.

корень (str. 110⁶) *m.* korzeń.

корабль *m.* łódź.

кость (34, 47, 73) *f.* kość.

коснѫти сѧ -нѫ -нешн dotknąć; прикоснѫти сѧ (106, 3) dotknąć się; касати -саѭ -саıеши (*iter.* do коснѫти) dotykać; прикасати сѧ dotykać się.

край [11] (34, 41, 75) *m.* kraj.

красти (86) крадѫ -деши kraść; оукрасти ukraść.

кратъ, краты (tyle to) razy, (tyle)kroć.

кротъкъ *adi.* łagodny.

кроупица *f.* odrobina, okruszyna.

кръвь (54) *f.* krew.

крыло *n.* skrzydło.

крыти (86, 87, 90, 97) крыѭ крыıеши (*крыѫ...) kryć; оукрыти сѧ ukryć się, schować się.

крьститель *p.* крьстъ.

крьстити *p.* крьстъ.

крьстъ [17] *m.* krzyż; крьстити -штѫ -стиши chrzcić; крьститель chrzciciel; крьштати -штаѭ -штаıеши (*iter.* do крьстити) chrzcić.

крьштати *p.* крьстъ.

-крьснѫти: въскрьснѫти (въз-кр.) -нѫ -нешн zmartwychwstać.

коуповати -поуѭ -поуıеши (86, 87, 92) kupować; коупьць *m.* kupiec.

коупъ *m.* kupa, stos; въ коупѣ razem; коупьно *adv.* razem, jednocześnie.

коупьно *p.* коупъ.

коупьць *p.* коуповати.

коупѣль *p.* кѫпѣль.

коуръ *m.* kur.

-коусити -шѫ -сиши próbować; искоушати -шаѭ -шаıеши (*iter.* do искоусити) wypróbować; искоушеньıе *n.* próba, kuszenie, pokuszenie.

къ *praep. c. D.* do, ku.

къгда, когда *adv.* kiedy? *coni.* gdy.
къде *adv.* gdzie?
къждо (66) *pron.* każdy.
кънязь (43) *m.* książę, pan.
кънига *f.* książka; кънижьникъ *m.* uczony w piśmie.
кънижьникъ *p.* кънига.
къто (66) *pron.* kto?, никъто (66) nikt, нѣкъто (66) ktoś.
кый (64) *pron.* jaki? никый żaden; въскѫѭ (въз-к.) dlaczego?
кѫдоу *adv.* skąd? отъ к. id.
кѫпѣль *m.* kąpiel.

Л.

лазарь, лазоръ *m.* Łazarz.
лакати -чѫ -чеши łaknąć, chcieć jeść; възлакати ся załaknąć, zechcieć jeść.
лакъть (47, 54) *m.* łokieć.
ланита *f.* policzek.
лач- *p.* лакати.
легеонъ *m.* legjon.
лежати *p.* лешти.
лешти лягѫ ляжеши lec, położyć się; оулешти ułożyć się, uspokoić się; лежати -жѫ -жиши leżeć; възлежати leżeć przy stole.
ли *coni* albo, czy.
лизати -жѫ -жеши lizać; облизати oblizać.
лисъ *m.* lis.
лити лыѭ лыеши [14] lać; пролити przelać; лияти лѣѭ лѣеши lać; възлияти lać; прѣлияти (ся) przelać (się).
лихъ to, co jest ponadto, излиха *adv.* (изъ лиха) nadmiernie.
лице (54) *n.* oblicze.
лияти *p.* лити.
ловити -влѭ -виши [15] (83) łowić.
ложе [14] *n.* łoże; ложити -жѫ -жиши łożyć, kłaść; възложити położyć (na czem), прѣдъложити przedłożyć; положити położyć; съложение *n.* złożenie, stworzenie; полагати -аѭ -аеши (*iter.* do положити) pokładać.
ломити -млѭ -миши (25, 83) łamać.
лоно *n.* łono.
лъжесъвѣдѣтель *m.* fałszywie świadczący.
лъжь *adi.* fałszywy, kłamliwy.
лѣвъ *adi.* lewy.
лѣсти лѣзѫ -зеши leźć; вълѣсти wleźć, wejść.
лѣто (34, 40, 75) *n.* rok.
лѣть естъ wolno, godzi się.
любити *p.* любъ.
любъ *adi.* [15] luby; любити -блѭ -биши (25, 83, 86, 90, 104) lubić, kochać, miłować, възлюбити ukochać; възлюбленъ *part.* umiłowany; прѣлюбы (съ)творити cudzołożyć.
людие *m. pl. tant.* ludzie.
лѫчити -чѫ -чиши oddzielać; разлѫчити rozłączyć.

М.

магдалыни *f.* Magdalena.

мαꙁати -жѫ -жеши mazać, namaszczać; помаꙁати namaścić.
мало *p.* малъ.
малъ *adi.* mały; мало *adv.* mało.
марьꙗ *f.* Marja.
мати (34, 39, 52) *f.* matka.
медъ (48) *m.* miód.
межда [12] *f.* miedza; междоу *adv.*, *praep. c. I.* między.
междоу *p.* межда.
мести метѫ метеши (87) też метати -штѫ -штеши (25) miotać, rzucać; въметати wrzucać; мѣтати -таѭ -таѥши (*iter.* do мести, метати) -miatać, rzucać; въмѣтати wmiatać, wrzucać.
метати *p.* мести.
миловати -лоуѭ -лоуѥши litować się; помиловати czuć litość, *c. A.* zmiłować się, zlitować się (nad kim).
милосрьдъ [*ŕ*] *adi.* miłosierny.
мимо *adv.* mimo.
минѫти -нѫ -неши minąć.
миро *p.* мѵро.
миса *f.* misa.
младъ *adi.* młody.
млѣко *n.* mleko.
млѣти мелѭ мелѥши (27, 86, 87, 95). mleć.
млъньи [(45)] *f.* błyskawica.
мой (64) *pron.* mój.
молитва *p.* молити.
молити -лѭ -лиши prosić, modlić, м. сѧ modlić się; молитва *f.* modlitwa.
морьскъ *p.* морѥ.

морѥ [15] *n.* morze; поморьѥ *n.* pomorze; морьскъ *adi.* morski.
мосѣй, мѡсѣй *m.* Mojżesz.
моучити -чѫ -чиши moczyć, zwilżyć; омоучити omoczyć, zwilżyć.
мошти *p.* мошть.
мошть *f.* moc; мошти могѫ можеши (25, 82, 85—7, 89, 92, 95) móc; помошти pomóc.
мрѣжа *f.* sieć.
мрьтвъ *p.* мрѣти.
мрьтвьць *p.* мрѣти.
мрѣти мьрѫ мьреши (27, 86—7, 91, 95, 96—7) umierać; оумрѣти umrzeć; мрьтвъ [*ŕ*] *adi.* martwy, мрьтвьць *m.* zmarły; съмрьть [17] *f.* śmierć.
моуха [13] (46) *f.* mucha.
мъногъ (57, 63) *adi. pron.* liczny, mnogi, на мъноѕѣ drogo; мъножьство *n.* mnóstwo.
мъножьство *p.* мъногъ.
мъшица *f.* komar.
мыслити *p.* мысль.
мысль *f.* myśl; мыслити -шлѭ -слиши myśleć; съмыслити myśleć, rozumieć, być rozumnym; помышлениѥ *n.* zamysł.
мытарь (54) *m.* celnik.
мыти мыѭ мыѥши (*мъıѫ...) myć, оумыти (сѧ) umyć (się).
мышь *f.* mysz.
мьꙁда *f.* zapłata.

мьнѣти -нѭ -нншн myśleć.
мьнный (57, 71) *adi. comp.* mniejszy.
мьчь *m.* miecz.
мѣра *f.* miara; мѣрити -рѭ -ришн mierzyć; въꙁмѣрити odmierzyć.
мѣрити *p.* мѣра.
мѣсто *n.* miejsce.
мѣтати *p.* мести.
мѧкъчаи *adi. comp.* (od мѧкъкъ) miększy.
мѧсо *n.* mięso.
мѧсти мѧтѫ -тєши mieszać (np. płyn), kłócić; съмѧсти сѧ zmieszać się.
мѫжь (36, 41, 42, 53) *m.* mąż.
мѫка *f.* męka; мѫчьнъ *adi.* od męka, np. miejsce męki; мѫчити -чѫ -чишн męczyć.
мѫчити *p.* мѫка.
мѫчьнъ *p.* мѫка.
мѵро, мнро *n.* maść, olejek.

N (też ñ).

ñ- wzgl. нѥ- i t. p. w nagłosie form zaimka anaforycznego por. str. 110[5]; нѥ(жє) *p.* pod przyimkami, które poprzedzają.
на *praep. c. A. L.* na.
нагъ *adi.* nagi.
надъ *praep. c. A. I.* nad.
надьнєвьнъ *p.* дьнь.
наꙁарѣнинъ (наꙁарѧнинъ) *m.* Nazarejczyk.
наꙁирати *p.* ꙁьрѣти.
наꙁывати *p.* ꙁъвати.
напасти *p.* пасти[1].
напасть *p.* пасти[1].
напоити *p.* поити[2].
нарєшти *p.* рєшти.
нарицати *p.* рєшти.
народъ *m.* lud, naród, *pl.* народи rzesze, tłumy.
нароչитъ *adi.* osławiony.
наслѣдити *p.* слѣдъ.
наслѣдовати *p.* слѣдъ.
на-смисати сѧ -сміѭ -смієши [13] śmiać się czem lub nad kim.
наставьникъ *p.* ставити.
насытити сѧ *p.* сытити.
на-троути -тровѫ -вєши nakarmić.
натъкати *p.* тъкати.
наоустити *p.* оустити.
начьн- *p.* начѧти.
на-чѧти -чьнѫ -чьнєши (100) zacząć.
нашь (64) *pron.* nasz.
нє *adv.* nie, нє... ли czyż, czyliż... nie, нєжє, нєжєли aniżeli.
нєбо (-бєсє) *n.* niebo; нєбєсьскъ *adi.* niebieski.
нєбєсьскъ *p.* нєбо.
нєвъꙁблагодѣтьнъ *p.* благодѣть.
нєгодовати *p.* годъ.
нє-дѫгъ *m.* choroba, нєдѫжьнъ *adi.* chory.
нєдѫжьнъ *p.* нєдѫгъ.
нєнавидимъ *p.* видѣти.
нєнавидѣти *p.* видѣти.
нє-плоды (-дъвє) *f.* niepłodna.
нє-приꙗꙁнь *f.* zło.
нє-пьштєвати -штоуѭ- -штоуєши przypuszczać, myśleć, mniemać.

нести несѫ несеши (58, 72, 80–2, 85–7, 89, 90–92, 93–7) nieść; **принести** przynieść; **пронести** przedstawiać, lżyć, hańbić.

неүпистъ *p.* **үпистъ.**

ни *adv.* nie, ni, ani; **николиже** nigdy; **никъто** (66) nikt, **ниүьто** (66) nic; **никъıй** (64) żaden.

ни҃ва [15] *f.* niwa, pole.

николиже *p.* **ни** i **коли.**

никъто *p.* **ни** i **къто.**

никъıй *p.* **ни** i **къıй.**

ниүьто *p.* **ни** i **үьто.**

нищь *adi.* ubogi.

новъ (56, 57, 69) *adi.* nowy; **новѣй** (57, 71) *comp.* nowszy.

нога (25, 36, 46) *f.* noga.

ногъть (47, 54) *m.* pazur.

носити -шѫ -сиши (25, 83) nosić.

нощь *f.* noc.

ноүжда *f.* przymus, konieczność.

нъ *coni.* lecz, ale, no.

нъıнѣ, нъıнꙗ *adv.* teraz.

нѣкъто *p.* **къто.**

нѣмъ *adi.* niemy.

нѣсмь, нѣстъ ⇐ **ne-esmь*, **ne-estъ*, gdzie **esmь*, **estъ* są pierwotniejszemi, dawniejszemi postaciami form **ѥсмь** jestem, **ѥстъ** jest.

нѥ(же) *p.* pod przyimkami, które owo **нѥ** poprzedzają.

О.

о *praep. c. A.* o; po, np. **о десниѭ.**

об *p.* **об(ъ).**

оба (68) *pron.* oba, obaj; **обой** (68) oboje.

обаүе *adv.* jednak.

обида *f.* obraza, krzywda.

обимати *p.* **имати.**

облакъ *p.* **влаүити.**

область *p.* **власть.**

облизати *p.* **лизати.**

облаүати сꙙ *p.* **влаүити.**

облѣшти *p.* **влѣшти.**

облъүенъ *p.* **влѣшти.**

обой *p.* **оба.**

обратити *p.* **вратити.**

об-рѣсти -рашті -раштеши znaleźć.

об(ъ) *praep. c. A.* o, około; **об онъ полъ** po tamtej stronie.

объıүай *p.* **въıкнѫти.**

овъ (63) *pron.* ów.

овьца *f.* owca; **овьүь** *adi.* owczy.

овьүь *p.* **овьца.**

огнь, огн҃ь (54) *m.* ogień; **огньнъ** *adi.* ogniowy, ognisty.

огньнъ *p.* **огнь.**

одежда *p.* **дѣти.**

одрьжати *p.* **дрьжати.**

одѣти *p.* **дѣти.**

око (54) *n.* oko.

окръıти сꙙ *p.* **кръıти.**

олътарь *m.* ołtarz

омоүити *p.* **моүити.**

онъ (62, 63) *pron.* on, tamten.

оправьданьѥ *p* **правьда.**

орьлъ *m.* orzeł.

орѫжьѥ *n.* oręż.

ослабити *p.* **слабъ.**

осмь (59) *num.* osiem; **осмъ** (59) ósmy.

оставити *p.* ставити.
остѫпати *p.* стѫпати.
осѫждати *p.* сѫдити.
осѫжденъ *p.* сѫдити.
отити *p.* ити.
отимати *p.* имати.
отроковица *p.* отрокъ.
отрокъ *m.* dziecię, sługa; отроуча (-чате) (34 36) *n.* dziecię; отроковица *f.* dziewczynka, dzieweczka.
отроуча *p.* отрокъ.
отъ (106) *praep. c. G.* od, z.
отъвалити *p.* валити.
отъврѣшти *p.* врѣшти.
отъвѣтъ *m.* odpowiedź; отъвѣштати -штаѭ -штаѥши (*iter.* do *отъвѣтити) odpowiadać; отъвѣштавати -ваѭ -ваѥши id.
отъвѣшта(ва)ти *p.* отъвѣтъ.
отъпоустити *p.* поустъ.
отъпоуштати *p.* поустъ.
отърѣшити (сѧ) *p.* рѣшити.
отърадьнъ *adi.* znośny, lekki; отърадьнѣѥ znośniej, lżej.
отърадьнѣѥ *p.* отърадьнъ.
отъстѫпати *p.* стѫпати.
отъсѣшти *p.* сѣшти.
отьць (36, 43, 53) *m.* ojciec.
отѧти *p.* ѩтї.
оцѣждати *p.* цѣдити.

П.

падати *p.* пасти.
пакы *adv* znów.
памѧть *f.* pamięć, wspomnienie.
пасти¹ -дѫ -деши paść; напасти napaść; припасти przypaść; падати -даѭ -даѥши (*iter.* do пасти) padać; въ-падати wpadać; напасть *f.* napaść, niebezpieczeństwo, pokuszenie.
пасти² пасѫ пасеши paść, pilnować; съпасти (сѧ) zbawić, uratować (się).
пастырь *m* pasterz.
петръ *m.* Piotr.
печаль *f.* zmartwienie, troska.
пешти пекѫ печеши (25) piec.
пилатъ *m.* Piłat.
писати *p.* пьсати.
пити пьѭ пьѥши (86, 87, 104) pić.
питѣти -тѣѭ -тѣѥши karmić, tuczyć.
плакати (сѧ) -чѫ -чеши płakać; въсплакати сѧ (въз-пл.) zapłakać.
пламы (-мене) *m.* płomień.
платити* -штѫ -тиши płacić.
плач- *p.* плакати.
плести плетѫ плетеши (28, 29, 86) pleść.
плинѫти -нѫ -неши plunąć.
плодъ *m.* płód, owoc.
плѣвелъ *m.* chwast, zielsko.
плъть [17] *f.* ciało.
пльнити [l̥'] -нѭ -ниши napełnić; испльнити (сѧ) (из-п.) napełnić (się), wypełnić (się).
плѣти плѣвѫ плѣвеши (86, 87) pleć; исплѣти (из-п.) wypleć.
плѧсати -шѫ -шеши pląsać, tańczyć.

по *praep. c. D. A. L.* po, **по вѣрѣ** według wiary; **по нѥже, понѥже** *coni.* albowiem, ponieważ; **не по мъногоу** wkrótce potem.

повелѣти *p.* **велѣти.**

поврѣшти *p.* **врѣшти.**

повѣдати *p.* **вѣдѣти.**

повѣдѣти *p.* **вѣдѣти.**

по-глъштати -штаѭ -штаѥши połykać.

погребенье *p.* **грети.**

погрети *p.* **грети.**

погоубити *p.* **гоубити.**

погыбнѫти *p.* **гыбнѫти.**

подавити *p.* **давити.**

подавлꙗти (сѧ) *p.* **давити.**

подати *p.* **дати.**

по-доба *f.* odpowiedniość, ozdoba; **подобьнъ** *adi.* podobny; **подобати -баѭ -баѥши** być odpowiednim (w 3 sg.: należy, przystoi); **подобити -блѭ -биши** upodobnić; **оуподобити (сѧ)** zrównać (się), upodobnić (się).

подобати *p.* **подоба.**

подобити *p.* **подоба.**

подобьнъ *p.* **подоба.**

подъклонити *p.* **клонити.**

подърыти *p.* **рыти.**

познати *p.* **знати.**

позобати *p.* **зобати.**

поид- *p.* **ити.**

поити[1] [11] *p.* **ити.**

поити[2] [*poj-i-ti*] **поѭ поиши** poić; **напоити** napoić.

покадити *p.* **кадити.**

показати *p.* **казати.**

покаꙗти сѧ *p.* **каꙗти сѧ.**

полагати *p.* **ложити.**

положити *p.* **ложити.**

полъ (48) *m.* połowa, strona.

поле (34, 41, 75) *n.* pole.

помазати *p.* **мазати.**

помиловати *p.* **миловати.**

поморье *p.* **море.**

помошти *p.* **мошти.**

помышленье *p.* **мыслити.**

по-мьнѣти (‖ **по-мѧнѫти**) **-нѫ -неши** wspomnieć.

попьрати *p.* **пьрати.**

порокъ *m.* wada, **бес(ъ) порока** bez przygany, nienaganny.

посвѧштати *p.* **свѧтъ.**

послоужити *p.* **слоуга.**

послоушати *p.* **слоушати.**

поставити *p.* **ставити.**

пострадати *p.* **страдати.**

посълати *p.* **сълати.**

потрѣбьнъ *adi.* potrzebny, odpowiedni.

потрѧсьнъ *adi.* w **мѣра потрѧсьна** miara „potrzęsiona“ t. j. trzęsiona przy mierzeniu np. zboża.

посѣкати *p.* **сѣшти.**

по-сѣтити -штѫ -тиши odwiedzić.

правити -влѭ -виши kierować, rządzić; **оуправити** skierować, rządzić; **оуправлѥнъ** *part.* sposobny, uprawniony.

правьда *f.* prawda, sprawiedliwość; **правьдьнъ** *adi.* sprawiedliwy, prawdziwy; **правьдьникъ** *m.* sprawiedliwy; **оправьданье** *n.* wyrok, sąd, sprawiedliwość;

оправьдати -даѭ -даѥши usprawiedliwić.
правьдьникъ p. правьда.
правьдьнъ p. правьда.
при praep. c. L. przy.
привести p. вести.
призъвати p. ꙁъвати.
прити p. ити.
прикасати (сѧ) p. коснѫти.
приклюути сѧ p. клюоуь.
прикоснѫти (сѧ) p. коснѫти.
принести p. нести.
припасти p. пасти.
прискрьбьнъ p. скрьбь.
пристѫпити p. стѫпити.
прити p. ити.
притъча f. przypowieść.
приходити p. ходити.
пришьд- p. ходити.
приѥмл- p. имати.
приѩти p. ѩти.
продати p. дати.
прозьрѣти p. ꙁьрѣти.
прозѧбнѫти p. ꙁѧбнѫти.
прокаженъ p. казити.
проказити p. казити.
проклѧти p. клѧти.
пролити p. лити.
пронести p. нести.
пропасть f. przepaść. otchłań.
проповѣдати p. вѣдѣти.
пропѧти p. пѧти.
пророкъ m. prorok; пророуьствовати -воуѭ -воуѥши prorokować, przepowiadać.
пророуьствовати p. пророкъ.
проситеĺь p. просити.
просити -шѫ -сиши prosić, żebrać; проситеĺь m. proszący, żebrak; испросити (иꙁ-пр.) uprosić, въпросити zapytać, въпрашати -шаѭ- шаѥши (iter. do въпросити) zapytywać.
простръти p. стрѣти.
проходити p. ходити.
проуьй adi. pozostały.
прьвъ [ꙵ] (59) num. pierwszy; прьвый (70) id.; прьвѣѥ adv. comp. wpierw.
прьвѣѥ p. прьвъ.
прьстъ [20] m. palec.
прѣдати p. дати.
прѣдъ praep. c. A. I. przed, adv. wprzód.
прѣдъложити p. ложити.
прѣжде adv. dawniej, wcześniej; п. даже не wpierw, przedtem, zanim.
прѣити p. ити.
прѣлиѩти p. лити.
прѣлюбы p. любъ.
прѣстолъ p. столъ.
прѣтити -штѫ -тиши grozić; ꙁапрѣтити zabronić, zakazać.
прѣтрьпѣти p. трьпѣти.
прѣходити p. ходити.
прѣѩхати p. ѩхати.
поустити p. поустъ.
поустъ adi. pusty; поустыни f. pustynia; поустити -штѫ -стиши (25, 83) puścić; отъпоустити odpuścić, wypuścić, odprawić; отъпоуштати (сѧ) -штаѭ -штаѥши (iter. do отъпоустити) odpuszczać.

поустыни *p.* поустъ.
пътица *f.* ptak.
пьрати перѫ -решн deptać; попьрати podeptać, zdeptać.
пьсати пишѫ пишеши (25, 87, 104) pisać.
пьсъ [16] *m.* pies.
пьшеница *f.* pszenica.
пѣньѥ* *p.* пѣти.
пѣнѧѕь *m.* pieniądz.
пѣсъкъ *m.* piasek.
пѣти поѭ поѥши (58, 87, 92, 104) śpiewać; пѣньѥ*, пѣтьѥ (*subst. verb.*) *n.* śpiewanie, śpiew.
пѧти пьнѫ пьнеши (27, 87, 90, 95, 97) piąć; нропѧти rozpiąć, ukrzyżować; распѧти id.
пѧть (59) *f. num.* pięć; пѧтъ (59) piąty.
пѫто *n.* pęto.
пѫть (34, 47, 73, 75) *m.* droga; распѫтьѥ (раз-п.) *n.* rozdroże, skrzyżowanie dróg.

Р.

работати *p.* рабъ.
рабъ [16] (34, 36, 38, 41, 75) *m.* sługa, niewolnik; рабыни (34) *f.* służebnica niewolnica; работати -таѭ -таѥши służyć, być niewolnikiem, pracować.
рабыни *p.* рабъ.
равви *m.* rabbi, mistrz.
равьнъ *adi.* równy.
ради *praep. c. G.* (postpozycyjnie) dla, z powodu, np. чесо ради.
радовати сѧ *p.* радъ.
радость *p.* радъ.
радъ *adi.* rad, zadowolony, wesoły; радость *f.* radość; радовати сѧ -доуѭ -доуѥши radować się, cieszyć się; въздрадовати сѧ (str. 109³) uradować się, ucieszyć się.
разбойникъ *m.* rozbójnik.
разгнѣвати сѧ *p.* гнѣвати сѧ.
раздаıати *p.* дати.
раздрѣшити *p.* рѣшити.
разлѫчити *p.* лѫчити.
раз-орити -рѭ -риши zburzyć.
разоумѣти *p.* оумъ.
рало *n.* radło.
рана *f.* rana.
раскврѣти [20] раскврьрѫ -реши (раз-скв.) roztopić, rozpuścić.
распѧти *p.* пѧти.
распѫтьѥ *p.* пѫть.
растрьѕати [ŕ] -ѕаѭ -ѕаѥши (раз-тр.) roztargać.
расти растѫ растеши rość; възрасти (str. 109³) wzrość.
реч- *p.* рещи.
рещи рекѫ речеши (29, 86, 87, 90, 91, 95, 97) rzec, *imper.* рьци; нарицати -цаѭ -цаѥши też -ричѫ -чеши (106) nazywać, нарещи (сѧ) (106) nazwać (się), naznaczyć; отърещи сѧ odrzec się, wymówić się.
риза [14] *f.* odzienie, ubranie, szaty.
рогъ (25, 43) *m.* róg.
родитель *p.* родити.

родити -ждѫ -диши (сѧ) (99) rodzić (się); **родитєль** *m.* rodzic; **родитєлꙗ** *du.* rodzice; **рождьство** *n.* urodzenie, narodzenie.
рождьство *p.* **родити.**
ротити сѧ -штѫ -тиши kląć się, przysięgać.
рыбарь *m.* rybak.
рыдати -даѭ -даѥши szlochać.
рыти рыѭ рыѥши (***рыѭ...**) ryć, kopać; **подърыти** podkopać.
рьц- *p.* **рєшти.**
рѣка *f.* rzeka.
рѣпьѥ *n. coll.* ciernie.
рѣчь *f.* mowa.
рѣшити -шѫ -шиши rozwiązać; **раздрѣшити** (109³) id.
рѫгати сѧ -гаѭ -гаѥши urągać, naigrawać się.
рѫка (25, 45, 46) *f.* ręka.

С.

садоукєи *m.* Saduceusz; **садоукєискъ** *adi.* saducejski.
сажда* *f.* sadza.
салъми, саломи *f.* Salome.
самъ (63) *pron.* sam.
свєкры (52, 73, 74) *f.* świekra (teściowa).
свиньꙗ *f.* świnia.
свирати -раѭ -раѥши gwizdać, grać na flecie.
свои (64) *pron.* swój.
свѣтити *p.* **свѣтъ.**
свѣтъ *m.* światło, światłość; **свѣтьлъ** *adi.* jasny, świecący; **свѣтити свѣштѫ свѣтиши** (25, 83) świecić.
свѣтьлъ *p.* **свѣтъ.**
сватити *p.* **сватъ.**
сватъ *adi.* święty; **сватити (сѧ) -штѫ -тиши** święcić (się); **посвашта ти -штаѭ -штаѥши** poświęcać.
сє *part.* oto.
сєдмь (59) *num.* siedem; **сєдмъ** (59) siódmy.
сєло (37) *n.* niwa, pole, wieś.
сєликъ (63) *adi. pron.* tak wielki.
сидоньскъ *adi.* sydoński.
сикъ (63) *adi. pron.* taki.
сила *f.* siła.
силоамль, силоуамьскъ *adi.* Siloamski.
силоуамьскъ, силоамль *adi.* Siloamski.
симонъ *m.* Szymon.
синь (56, 69) *adi.* siny, błękitny.
сиць (64) *adi. pron.* taki.
сиꙗти сиꙗѭ сиꙗѥши świecić, błyszczeć; **въсиꙗти (въз-с.)** zaświecić, zabłyszczeć.
сквозѣ *praep. c. A.* przez, skroś.
скръбь [*г*] *f.* smutek, troska; **прискръбьнъ** *adi.* smutny, zasmucony.
скласъ *m.* pieniądz, moneta.
слабъ *adi.* słaby, chory; **о-слабити -блѭ -биши** osłabić, **ослаблєнъ** *part.* osłabiony.
слава *f.* sława.
сласть *f.* słodycz, rozkosz.
слово (34) *n.* słowo.
словѣньскъ *adi.* słowiański.
слоуга (34, 44, 45) *m.* sługa; **слоужити -жѫ -жиши** słu-

żyć, usługiwać; **послоужити** (*c. D.*) usłużyć.
слоужити *p.* **слоуга.**
слоути словѫ -вєши (87) nazywać (się).
слоушати -шаѭ -шаѥши słuchać; **послоушати** posłuchać, usłuchać.
слъньцє [*l̥*] *n.* słońce.
слышати -шѫ -шиши (87, 92—4, 83, 95) słyszeć; **оуслышати** usłyszeć.
сльза [16, 17] *f.* łza.
слѣдити *p.* **слѣдъ.**
слѣдъ *m.* ślad; **слѣдити -ждѫ -диши** śledzić; **наслѣдити** odziedziczyć.
слѣпъ *adi.* ślepy; **слѣпьць** *m.* ślepiec.
слѣпьць *p.* **слѣпъ.**
смиꙗти сѧ смѣѭ смѣѥши śmiać się; **въсмиꙗти сѧ (въз-см.)** roześmiać się.
смокꙑ (-къвє) *f.* figa.
смѣ- *p.* **смиꙗти сѧ.**
снопъ *m.* snop.
соль *f.* sól.
собота, сѫбота *f.* sobota.
содомьскъ *adi.* sodomski.
срамити -млѭ -мiши zawstydzić.
срачица *f.* spodnia suknia, kaftan.
срьдьцє [*r̥*] *n.* serce.
срѣда *f.* środek.
ставити -влѭ -виши stawić; **оставити (отъ-ст.)** zostawić, odstawić; **поставити** postawić; **наставьникъ** *m.* zwierzchnik, przełożony.
стадо *n.* stado.
старъ *adi.* stary; **старьць** *m.* starzec; **старѣишина** *m.* starszy, przedniejszy.
старьць *p.* **старъ.**
старѣишина *p.* **старъ.**
стати станѫ -нєши stanąć; **въстати (въз-ст.)** wstać.
столъ *m.* stół; **прѣстолъ** *m.* tron.
стоꙗти [15] **стоѭ стоиши** stać; **достоꙗти** należeć, przystać.
страдати -ждѫ -ждєши cierpieć; **пострадати** (wy)cierpieć.
стража *f.* straż.
стражд- *p.* **страдати.**
страньнъ *adi.* obcy.
страхъ *m.* strach.
стрѣг- || **стрѣж-** *p.* **стрѣшти.**
стрѣти стьрѫ -рєши rozciągać, rozpościerać; **прострѣти** wyciągnąć.
стрѣшти стрѣгѫ -жєши strzec.
стѫпати *p.* **стѫпити.**
стѫпити -плѭ -пиши stąpić; **пристѫпити** przystąpić; **стѫпати -паѭ -паѥши** (*iter* do **стѫпити**) stąpać; **отстѫпати** odstępować.
соухъ *adi.* suchy, uschnięty.
съ *praep. c. G. I.* z(e).
събєр- *p.* **бьрати.**
събирати *p.* **бьрати,**
съблажнꙗти *p.* **блазнити.**
съ-врьшити [*r̥*] **-шѫ -шиши** udoskonalić, ukończyć.
съвѣдѣтєльствовати *p.* **вѣдѣти.**
съвѣтъ *m.* rada.
съвѧзати *p.* **вѧзати.**
съвѧзьнь *p.* **вѧзати.**

съгрѣшити *p.* **грѣхъ.**
съдѣлати *p.* **дѣлати.**
съжешти *p.* **жешти.**
съказати *p.* **казати.**
съ-кровиште *n.* skarbnica, skarb.
сълати -лѭ -лѥши słać, posyłać; **посълати** posłać.
съложенье *p.* **ложити.**
съмрьть *p.* **мрѣти.**
съмыслити *p.* **мыслити.**
съмасти *p.* **масти.**
сънити *p.* **ити.**
сънъ [16] *m.* sen.
съньмиште *p.* **ѩти.**
съпасти *p.* **пасти.**
съпати -плѭ -пиши (103) spać; **оусънѫти -нѫ -неши** zaspać.
съ-рѣсти -рѧштѫ -рѧштеши spotkać.
съто (59) *num.* sto; **съторицеѭ** stokrotnie; **сътьникъ** [16] *m.* setnik.
съторицеѭ *p.* **съто.**
сътьникъ *p.* **съто.**
сътворити *p.* **творити.**
съхнѫти -нѫ -неши schnąć; **оусъхнѫти** uschnąć.
съхранити *p.* **хранити.**
съходити *p.* **ходити.**
сы *p.* **быти.**
сынъ (34, 48, 53, 73–5) *m.* syn.
сытити -штѫ -тиши sycić; **насытити сѧ** nasycić się, nakarmić się.
сь (64) *pron.* ten; **сьде** *adv.* tu.
сьде *p.* **сь.**
сѣдѣти *p.* **сѣсти.**
сѣмѧ (-мене) (74) *n.* nasienie.
сѣсти сѧдѫ сѧдеши (str. 69) siąść; **сѣдѣти сѣждѫ -диши** siedzieć; **сѫсѣдъ** *m.* sąsiad.
сѣти сѣѭ сѣѥши siać; **въсѣти** wsiać; **сѣꙗти сѣѭ сѣѥши** siać; **сѣꙗтель** *m* siewca.
сѣшти сѣкѫ -чеши siec; **отъсѣшти** odsiec; **оусѣкнѫти -нѫ -неши** usiec, ściąć; **посѣкати -каѭ -каѥши** odsiec, odrąbać.
сѣꙗтель *p.* **сѣти.**
сѣꙗти *p.* **сѣти.**
сѧ (61, 102) *pron.* się.
сѧд- *p.* **сѣсти.**
сѫбота, собота *f.* sobota.
сѫдити *p.* **сѫдъ.**
сѫдиште *p.* **сѫдъ.**
сѫдоу *adv.* tu; **отъ с.** stąd.
сѫдъ *m.* sąd; **сѫдьнъ** *adi.* sądny (dzień); **сѫдьи** (34, 44) *m.* sędzia; **сѫдиште** *n.* miejsce sądu; **сѫдити -ждѫ -диши** sądzić; **осѫдити** osądzić; **осѫжденъ** *part.* osądzony; **осѫждати -ждаѭ -ждаѥши** (*iter.* do **осѫдити**) osądzać.
сѫдьи *p.* **сѫдъ.**
сѫдьнъ *p.* **сѫдъ.**
сѫпьрь *m.* przeciwnik.
сѫсѣдъ *p.* **сѣсти.**
сѫчьць *m.* sączek, źdźbło.
сѫ(шт)- *p.* **быти.**

Т.

тайна *f.* tajemnica.
такожде *p.* **такъ.**

такъ (63) *adi pron.* taki; такождє *adv.* tak samo, również.

тамо *adv.* tam.

тать *m.* złodziej.

твой (64) *pron.* twój.

творити -рѭ -риши tworzyć, czynić, pełnić; сътворити stworzyć, uczynić.

твръдити [ŕ̥] -ждѫ -диши czynić mocnym; оутвръдити (сѧ) utwierdzić, umocnić (się).

тєк- ‖ тєч- *p.* тєшти.

тєлѧ (49, 51, 74) *n.* cielę.

тєти тєпѫ -пєши (29, 86) bić, uderzać.

тєшти тєкѫ -чєши (25, 81, 82, 85, 93, 94) ciec, biec.

тишина *f.* cisza.

тлъстѣти [l̥] -стѣѭ -стѣѥши tłuścieć, grubieć; оутлъстѣти stłuścieć, zgrubieć.

тогда, тъгда *adv.* wtedy.

тождє to samo.

токъ (25, 43) *m.* tok, bieg.

толикъ (63) *adi. pron.* taki, tak wielki.

тонѫти *p.* топити.

топити -плѭ -пиши (25, 83) topić; тонѫти -нѫ -нєши tonąć; истонѫти utonąć.

трєпєꙁа, трапєꙁа *f.* stół.

трєпєтъ *m.* drżenie.

трєтьи *p.* трьѥ.

трои *p.* трьѥ.

троупъ *m.* trup.

троудити -ждѫ -диши trudzić; троуждати -ждаѭ -ждаѥши (*iter.* do троудити) utrudzać.

троуждати *p.* троудити.

трѣва, трава *f.* trawa.

тръгнѫти [r̥] -нѫ -нєши rwać, ciągnąć; въстръгнѫти [въꙁ-тр.] wyrwać, wyciągnąć; въстръгати -гаѭ -гаѥши (*iter.* do въстръгнѫти) wyrywać, wyciągnąć.

тръгъ [17] *m.* targ.

тръсть [17] *f.* trzcina.

трьнье [ŕ̥] *n. coll.* ciernie.

трьпѣнье *p.* трьпѣти.

трьпѣти [ŕ̥] -плѭ- -пиши (92) cierpieć; прѣтрьпѣти przecierpieć; трьпѣнье *n.* cierpliwość.

трьѥ, три (59) *num.* trzy; трои (68) troje; трєтьи [(59)] trzeci.

тоу *adv.* tam.

тоуждь (64) *adi.* obcy.

тъ (62) *pron.* ten.

тъгда, тогда *adv.* wtedy.

тъкати тъкѫ -чєши tkać; натъкати natkać; мѣра натъкана miara „natkana“, t. j. dobrze wypełniona; тъкнѫти -нѫ -нєши tknąć; истъкнѫти (иꙁ-т.) wytknąć, wyrzucić.

тъкнѫти *p.* тъкати.

ты (61) *pron.* ty.

тысѧшта, тысѫшта (59) *num.* tysiąc.

тысѫшта, тысѧшта (59) *num.* tysiąc; тысѫштьникъ *m.* tysięcznik.

тысѫштьтникъ *p.* тысѫшта.

тьмьница *p.* тьмьнъ.

тьмьнъ [16] *adi.* ciemny; **тьмьница** *f.* ciemnica, więzienie.
тьмьıанъ *m.* kadzenie.
тьсть *m.* teść.
тѣло (49, 51, 53) *n.* ciało.
тѣшити (сѧ) -шѫ -шиши cieszyć (się); **оутѣшити (сѧ)** ucieszyć (się); **оутѣшати (сѧ) -шаѭ -шаѥши** (*iter.* do **оутѣшити**) pocieszać (się), radować (się); **оутѣха** *f.* pociecha, otucha.
тѧгнѫти -нѫ -нєши ciągnąć; **истѧгнѫти (из-т.)** wyciągnąć; **истѧѕати -ѕаѭ -ѕаѥши** (*iter.* do **истѧгнѫти**) wyciągać; wydobywać.
тѧжькъ *adi.* ciężki.
тѫдоу, тѫдѣ *adv.* stamtąd; **отъ тѫдоу** id.
тѫдѣ *p.* **тѫдоу**.
тѵрьскъ *adi.* tyrski, tyryjski.

оу.

оу *praep. c. G.* u.
оубивати *p.* **бити**.
оубиица *p.* **бити**.
оубити *p.* **бити**.
оубо *adv.* bowiem.
оубоıати сѧ *p.* **боıати сѧ**.
оугодити *p.* **годъ**.
оуготовати *p.* **готовати**.
оу-дарити -рѭ -риши uderzyć.
оу-добѣѥ *adv. comp.* łacniej, łatwiej, (od **оудобь** *adv.* łatwo).
оужасати сѧ *p.* **оужасъ**.
оужаснѫти сѧ *p.* **оужасъ**.
оу-жасъ *m.* strach; **оужаснѫти -нѫ -нєши** przerazić się, zdziwić się; **оужасати сѧ -саѭ -саѥши** przerazić się, trworzyć się, dziwić się.
оузьрѣти *p.* **зьрѣти**.
оукрасти *p.* **красти**.
оулєшти *p.* **лєшти**.
оумрѣти *p.* **мрѣти**.
оумъ *m.* rozum, umysł; **безоумьѥ** *n.* szaleństwo; **оумѣти -мѣѭ -мѣѥши** umieć; **разоумѣти** rozumieć, pojmować.
оумыти *p.* **мыти**.
оумѣти *p.* **оумъ**.
оуподобити сѧ *p.* **подоба**.
оуправити *p.* **правити**.
оуслышати *p.* **слышати**.
оусъпѫти *p.* **съпати**.
оустити -штѫ -стиши namawiać, perswadować; **наоустити** podmówić, podbechtać.
оу-стрьмити сѧ -млѭ -миши rzucić się.
оу-стоудити -ждѫ -диши ostudzić, ochłodzić.
оусъхнѫти *p.* **съхнѫти**.
оусѣкнѫти *p.* **сѣшти**.
оутврьдити *p.* **тврьдити**.
оутлъстѣти *p.* **тлъстѣти**.
оутро *n.* ranek, jutro; **за оутра** wcześnie rano.
оутѣха *p.* **тѣшити**.
оутѣшити *p.* **тѣшити**.
оухо (54) *n.* ucho.
оучєникъ *p.* **оучити**.
оучитєль *p.* **оучити**.
оучити -чѫ -чиши uczyć, na-

uczać; оучєникъ *m.* uczeń; оучитєль *m.* nauczyciel.
оуши *p.* оухо.

ф.

фарисѣй *m.* Faryzeusz; фарисѣйскъ *adi.* faryzeuszowski.
фор(ъ)фира *f.* purpura.

х.

хвала *f.* chwała, dziękczynienie; хвалити -лѭ -лиши (25, 58, 81, 83, 85, 87, 92—7) chwalić, dziękować; въıхвалꙗти -лꙗѭ -лꙗєши (87) wychwalać.
хвалити *p.* хвала.
хлѣбъ *m.* chleb.
ходити -ждѫ -диши (*iter.* do ити) chodzić; *part. praet.* шьдъ, шьлъ (103, 5); въходити wchodzić; исходити (из-х.) wychodzić (ишьд- ⩸ из-ш.); въсходити wschodzić, wstępować (възшьд- ⩸ въз-ш.); приходити przychodzić; съходити schodzić; проходити, прѣходити przechodzić.
хотѣти -штѫ -штєши (93, 100, 103) chcieć; въсхотѣти zechcieć.
хошт- *p.* хотѣти.
храмъ *m.* dom, świątynia.
хранити (сꙗ) -нѭ -ниши chronić (się), strzec (się); съхранити uchronić, (przestrzegać np. przykazania).
христосъ *m.* Chrystus.
хоудъ (57) *adi.* chudy, zły; хоуждьй (57) *comp.* gorszy.
хоуждьй *p.* хоудъ.
хоуѕѣанинъ *adi. poss.*: жєна хоуѕѣанина żona Chuzy.
хътити -штѫ -тиши chwycić; въсхътити (въз-х.) schwycić, porwać; въсхъıштати -штаѭ -штаєши (*iter.* do въсхътити) porywać; хъıштьникъ *m.* drapieżnik.
хъıштьникъ *p.* хътити.

ц.

цвѣтъ *m.* kwiat.
цръкꙑ [ŕ] (34, [49], 53) *f.* kościół, świątynia; цръкъвьнъ *adi.* kościelny, cerkiewny.
цръкъвьнъ *p.* цръкꙑ.
цѣдити -ждѫ -диши cedzić; оцѣждати -ждаѭ -ждаєши przecedzać.
цѣлити *p.* цѣлъ.
цѣлъ *adi.* cały; цѣлити -лѭ -лиши leczyć; ицѣлити (сꙗ) (из-ц.) wyleczyć (się), uzdrowić (się); цѣлѣти -лѣѭ -лѣєши (92) stawać się zdrowym; ицѣлѣти (из-ц.) wyzdrowieć.
цѣлѣти *p.* цѣлъ.
цѣна [13] *f.* cena,
цѣсарь *m.* król, cesarz; цѣсарьство, цѣсарьствиє *n.* królestwo, cesarstwo.
цѣсарьство, цѣсарьствиє *p.* цѣсарь.

Ч.

чѧсъ *m.* czas, godzina.
чаꙗти -ѭ -ѥши spodziewać się, oczekiwać.
четврьтъ *p.* четыре.
четыре, четыри (59) *num.* cztery; четврьтъ [(59)] czwarty.
чинъ *m.* (dekl. miesz.) porządek, stopień.
число [14] *n.* liczba.
чисти (29, str. 69) чьтѫ -теши liczyć, czytać, czcić; иштисти (иꙁ-ч.) wyliczyć, policzyć; ишьтенъ *part.* policzony.
чистъ *adi.* czysty; нечистъ nieczysty.
чловѣкъ *m.* człowiek; чловѣчьскъ *adi.* człowieczy, ludzki.
чловѣчьскъ *p.* чловѣкъ.
чрѣда *f.* porządek, dział, szereg.
чрѣти чрьпѫ [*ŕ*] -пеши czerpać.
чоудити сѧ -ждѫ -диши dziwić się, dziwować się.
чоути чоуѭ чоуѥши (86, 87, 95, 97) czuć.
чьи (64) *pron.* czyj.
чьт- *p.* чисти.
чьто (66) *pron.* co? ничьто nic.
чѧдо [12] *n.* dziecko.

Ш.

шесть (59) *num.* sześć; шестъ (59) szósty.
широкъ *adi.* szeroki.
шоуи *adi.* lewy; о шоуѭ po lewej (stronie).
шьд- *p.* ити.

Ѣ.

Wyrazy z ѣ na początku *p.* pod ꙗ.

Ю.

югъ [15] *m.* południe.
юность *p.* юнъ.
юноша *p.* юнъ.
юнъ (57) *adi.* młody; юн҄ьи (57) *comp.* młodszy; юность *f.* młodość; юноша *m.* młodzieniec.

Ꙗ.

ꙗвити (сѧ) -влѭ -виши pokazywać (się), ujawniać (się).
ꙗвѣ (авѣ) *adv.* jawnie, widocznie.
ꙗꙁвина *f.* jama, nora.
ꙗко(же) *p.* ꙗкъ.
ꙗкъ (63) *adi. pron.* jaki; ꙗко(же) *adv.* jak(o), *coni.* iż, że.
ꙗма *f.* jama.
ꙗмо *adv.* dokąd; ꙗможе колижьдо gdziekolwiek.
ꙗсти ꙗмь ꙗси (84, 87, 90, 93) jeść.
ꙗхати ꙗдѫ ꙗдеши (90, 91, 95, 96, 103) jechać; прѣꙗхати przejechać.

Ѥ (Є).

ѥваггельѥ *n.* ewangelja.
ѥгда *coni.* kiedy, gdy.
ѥда *coni.* aby, nie; czyż, czyliż?
ѥдинъ (39, 59, 68) *num.* jeden.
ѥже *p.* иже.
ѥꙁеро *n.* jezioro.

ѥликъ (63) *pron.* jak liczny.
ѥлисаветъ *f.* Elżbieta.
ѥмл҄- *p.* имати.
ѥроусалимъ *m.* Jerozolima.
ѥсмь (84, 85, 93, **103**, 104) *p.* też быти.
ѥтеръ *pron.* pewien, niektóry, jakiś.
ѥште *adv.* jeszcze.

Ѫ.

ѫже (42) *n.* pęto, więzy.
ѫтрь *adv.* wewnątrz; ѫтрьѭдоу od wewnątrz; вън-ѫтрьѭдоу (str. 110⁵) od wewnątrz, ze środka; wewnątrz.

Ꙗ. Ѩ

ꙗѕа [13] *f.* choroba.
ꙗꙁыкъ *m.* język, lud.
ꙗти [15] имѫ имеши jąć, wziąć; приꙗти приимѫ przyjąć; въсприꙗти (въꙁ-при-) otrzymać z powrotem; въꙁѧти въꙁьмѫ въꙁьмеши wziąć; иꙁѧти иꙁьмѫ wyjąć; отѧти отьмѫ odjąć, odebrać; съньмиште (str. 110^5) *n.* miejsce zebrań, zbór, synagoga.